

T.C

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

LÜBNAN'DAKİ MARUNÎ VE DÜRZÎLERİN SİYASİ
MÜCADELELERİ
(1841-1845)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zafer ÇINAR

BURSA - 2015

T.C
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

LÜBNAN'DAKİ MARUNÎ VE DÜRZÎLERİN SİYASİ
MÜCADELELERİ
(1841-1845)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zafer ÇINAR

Danışman

Prof. Dr. M. Asım YEDİYILDIZ

BURSA-2015

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda 701022002 numaralı Zafer Çınar'ın hazırladığı "Lübnan'daki Maruni ve Dürzîlerin Siyasi Mücadeleleri (1841-1845)" konulu Yüksek Lisans Tezi /Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 26/02/ 2015 günü 16.00 - 17.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/~~başarısız~~) olduğuna (oybirliği/~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. M. Asım YEDİYILDIZ

Üye

Doç. Dr. Salih PAY

Üye

Doç. Dr. Muhammet TARAKÇI

Üye

...../...../20

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Zafer ÇINAR
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü:	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı:	: İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: İslam Tarihi
Tezin Niteliği	:Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: 1X +76
Mezuniyet Tarihi	:/..../20
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. M. Asım YEDİYILDIZ

Lübnan'daki Marunî ve Dürzîlerin Siyasi Mücadeleleri

(1841-1845)

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için zor ve yorucu bir yüzyıl olmuştu. İmparatorluğun gelmiş olduğu nokta itibarıyla mevcut sorunlara dair bir çözüm üretilemiyor, bulunan çözümler ise ya Osmanlı iç siyasetinde olumsuz yankı buluyor ya da Avrupalı devletlerin itirazlarına sebep oluyordu. İşte XIX. yüzyılda Osmanlı devlet adamlarının çözmek için adeta seferber oldukları sorunlardan biri de Lübnan sorunudur. Osmanlı hâkimiyetindeki Lübnan'da yaşayan Dürzî ve Marunî topluluklar arasında oluşan siyasi rekabet ve bunun çatışmaya dönüşen yansımaları Osmanlı iç siyasetinin temel uğraşlarından biri olacaktır. Dürzî ve Marunîlerin siyasi mücadeleleri Avrupalı devletlerin de olaya dâhil olmasıyla bir dış soruna dönüşecektir. Osmanlı Devleti hem bu sorunu çözmeye hem de yabancı devletlerin içişlerine karışmasına engel olmaya çalışacaktır. Bu çerçevede alınan önlemler ve Lübnan yönetimine getirilen “*Kaymakamlık Sistemi*” Osmanlı idare tarihinde önemli bir yere sahiptir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Dürzî- Marunî-Siyasi Mücadele-Osmanlı Merkezileşmesi- Kaymakamlık Sistemi- Şekip Efendi Düzenlemesi

ABSTRACT

Name and Surname : Zafer Çınar
University : Uludağ University
Istitution : Social Science Istitution
Field : History of Islam and Islamic Arts
Branch : History of Islam
Degree Awarded : Master
Page Number : 1x+76
Degree Date :/..../20
Supervisor : Prof. Dr. M. Asım YEDİYILDIZ

The Political Struggles of Maronite and Druzes in Lebanon

(1841-1845)

The 19th century had become difficult and tiring for the Ottoman Empire. Due to the current state of the Ottoman Empire, the solution to the existing problems wasn't generated. The solutions which were found were causing either the objections of European States or the negative repercussions on the internal politics of the Ottoman Empire. One of the problem which Ottoman Empire's officials tried to solve was Lebanon problem in the nineteen century. The political competition between Maronites and Druze living under the Empire Ottoman's sovereignty in Lebanon and the repercussions of this conflict will be the main occupation for the Ottoman Empire. The European States get involved in the political struggles of the Maronites and Druze so that this struggle will become the external problem. The Ottoman Empire will try to both solve this problem by taking measures and prevent the interference of the foreign countries to their internal affairs. In this context, taken measures and "*the Prefecture System*" brought to the Lebanon's governing have an important palce in the history of the Empire Ottoman's administration.

KEY WORDS

Druze-Maronite- Political Struggle- Ottoman Centralization- The Prefecture System-Şekip Efendi Arrangement

ÖNSÖZ

Tarih ile bugün bağlantısı kesildiği zaman, geçmişteki olayları incelemenin bir anlamı olmayacağı açıktır. Bu, her tarihi olayın mutlaka günümüz gelişmeleri ile eş değer düşünülmesi şeklinde genel bir kanı da değildir. Ancak tarihinin geçmişin bilinmezlik hazinelerinden koparabildiği ölçüde, geleceği aydınlatması belki de onun en önemli uğraşı olmalıdır. Bugünü anlamayı ve geleceği daha sağlıklı ölçülerde inşa etmeyi amaçlayan bir tarih anlayışı, bilimsel tarihçilik kaygısıyla ortaya atılan tezlerden belki de daha değerli bir çabadır.

Çalışmanın temelini oluşturan işte bu düşünce oldu. Şöyle ki; bugün birçok dünya devletinin gözü Ortadoğu'ya çevrilmiş durumdadır. Ancak şu an Ortadoğu olarak ifade edilen bölge, çoğunlukla Osmanlı mirası olan bölgelerden oluşmaktadır. Bu çalışmada Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Marunî ve Dürzîlerin mevcut siyasi rekabetlerini incelemekle beraber “*Ortadoğu*” ve “*Lübnan*” kavramları da irdelenerek mesele daha geniş bir açıdan ele alınmak istenmiştir.

Başta tez danışmanı hocam Prof. Dr. M. Asım YEDİYILDIZ'a çalışmam boyunca bana vermiş olduğu destek ve değerli yönlendirmeleri için müteşekkir olduğumu ifade etmeliyim. Bunun dışında çalışmamızın ilk zamanlarında değerli görüşlerini bizden esirgemeyen Prof. Dr. Osman ÇETİN'e teşekkür ederim. Tezi okuma ve gerekli imla düzeltmelerini yapma zahmetini gösteren mesai arkadaşım Nermin KÖK hanımefendiye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışmalarımızda karşılaştığımız sorunların çözümü için bizden yardımlarını esirgemeyen Mustafa TEKBAŞ'a da teşekkür ederim. Son olarak çalışmalarım boyunca bana her zaman destek olan eşim Ayşe CESUR ÇINAR hanımefendiye teşekkürlerimi iletirim.

BURSA/2015

Zafer ÇINAR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU VE LÜBNAN

I. “ORTADOĞU” KAVRAMI.....	4
A. KAVRAMIN SÜBJEKTİFLİĞİ.....	5
B. ORTADOĞU’DA SINIRLARIN DEĞİŞKENLİĞİ.....	7
C. “BÜYÜK ORTADOĞU” KAVRAMI.....	8
II. ORTADOĞU’NUN ÖNEMİ.....	10
III. LÜBNAN.....	12
A. KELİME ANLAMI VE COĞRAFYASI.....	12
B. İLK ÇAĞ’DAN OSMANLI DÖNEMİNE KADAR LÜBNAN.....	14
C. OSMANLI İDARESİNDE LÜBNAN.....	16
D. OSMANLI’DAN KOPUŞ: LÜBNAN’DA FRANSIZ HÂKİMİYETİ.....	19
E. BAĞIMSIZ LÜBNAN DEVLETİ.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

LÜBNAN'DA YAŞAYAN DÜRZİLER VE MARUNİLER

I. DÜRZİLER.....	22
A. DÜRZİ KELİMESİ VE DÜRZİLERİN ETNİK KÖKENİ.....	22
B. DÜRZİLİK MEZHEBİNİN TEŞEKKÜL SÜRECİ.....	24
C. DÜRZİLİK MEZHEBİNİN İNANÇ ESASLARI.....	30
II. MARUNİLER.....	34
A. MARUNİ KELİMESİ VE MARUNİLERİN KÖKENİ.....	34
B. LÜBNAN MARUNİLERİ.....	35
C. MARUNİ İNANCI VE KİLİSESİ.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LÜBNAN'DA MARUNİ VE DÜRZİLERİN MÜCADELELERİ

I. XIX. YÜZYILDA OSMANLI İDARESİ.....	40
II. MARUNİ VE DÜRZİ ÇATIŞMASI.....	43
A. ÇATIŞMA NEDENLERİ.....	43
1. Avrupa Devletlerinin Nüfuz Mücadelesi.....	43
2. Lübnan'ın Etnik ve Dini Yapısı.....	46
3. Misyonerlik Çalışmaları.....	47
4. Mehmet Ali Paşa Siyasetinin Bölgeye Etkisi.....	50
B. 1841 YILI OLAYLARI VE İLK ÇATIŞMALAR.....	52
1. Mustafa Nuri Paşa'nın Bölgeye Gönderilmesi ve Lübnan'da Yeni Düzenleme.....	56
2. Çifte Kaymakamlık Dönemi.....	60
C. 1845 YILI OLAYLARI VE MUHTELİT KARYE SORUNU.....	61

1. Şekip Efendi Düzenlemesi	64
SONUÇ.....	68
KAYNAKLAR.....	69
ÖZGEÇMİŞ.....	76

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
A.MKT. MHM	Sadaret Mektubu Mühimme Kalemî
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
AB	Avrupa Birliği
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
çev.	Çeviren
FÜİFD	Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
FÜOAM	Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
FÜSBD	Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
m.	Miladî
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi
MÖ	Milattan Önce
S.	Sayı
Sy.	Sayfa yok
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

XIX. yüzyıl, Osmanlı tarihi çalışmaları bakımından farklı bir öneme sahiptir. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti, varlığını tehdit eden iki temel saldırıya maruz kalmıştır. Bunlardan biri sömürgecilik diğeri milliyetçilik akımıdır. Her ikisi de Avrupa menşelidir. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda varlığını tehdit eden bu iki akımın hedefi olmaktan kurtulamamıştır. Bir sanayi hamlesi gerçekleştirememesi, konumu ve sahip olduğu kaynaklar dolayısıyla sanayileşmiş Avrupalı devletlerin doğrudan hedefi haline gelmiştir. Öte yandan kozmopolit bir yapıya sahip olduğu için de milliyetçilik cereyanlarından nasibini almıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'ni içte azınlık isyanları ile dışta da o zamanki tabir ile *Düvel-i Muazzama'nın* baskısı ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu çalışmaya konu olan Dürzî ve Marunî mücadeleleri yukarıda bahsedilen her iki akımdan izler taşımaktadır. Çalışmanın bir önemi budur. İngiltere ve Fransa Akdeniz'de nüfuz mücadelesi verirken Dürzî ve Marunîleri sömürge emellerini gerçekleştirmede bir araç olarak kullanmışlardır. Fransa'nın Hristiyan Marunîler üzerinde tesis etmiş olduğu himayeye karşılık İngilizler de çıkarları gereği Ehl-i İslam olan Dürzîleri desteklemişlerdir. Osmanlı belgelerine *Cebel-i Lübnan Sorunu* şeklinde yansıyan bu sorun Avrupalı güçlerin müdahalesi ile çözümü hayli zor bir mesele haline gelmiştir.

Bu çalışmaya konu olan Dürzî ve Marunî mücadeleleri ve süreç boyunca yaşananlar XIX. yüzyıl Osmanlı siyasetinin ana çizgilerinden özellikler taşımaktadır. Örneğin Tanzimat'ın ilanından sonra gerçekleştirilmeye çalışılan siyasi reformların yol açtığı sıkıntılar Cebel-i Lübnan sorunu üzerinden tahlil edilebilmektedir. Bu da çalışmanın diğeri bir önemini teşkil etmektedir.

Osmanlı Devleti her ne kadar Saltanatla yönetilen Monarşik bir devlet olarak bilirse de kendi içinde yönetim zenginliği olan bir devlettir. Sultanın gücü ve hanedanın hâkimiyet hukuku hep en üst hiyerarşide yer alırken Osmanlıya bağlı hiçbir yerde standart ve merkezi bir yönetim modeli dayatılmamıştır. Eyaletlerin yapısına göre tabii oldukları normlar farklılık arz edebilmiştir. Dürzî ve Marunî mücadelelerinde Babıali'nin öngördüğü yeni

yönetim modelleri -örneğin *Çifte Kaymakamlık Sistemi*- bu çalışmayı önemli kılan bir başka husustur.

Bu konu ile ilgili tarih alanında yapılmış çok fazla ve güncel çalışma bulunmamaktadır. M. Tayyip Gökbilgin'in "*1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler*" adlı makalesi 1946 tarihlidir. Haluk Ülman'ın "*1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletlerarası Politika*" adlı makalesi ise 1963'te yazılmıştır. Engin Deniz Akarlı "*Cebel-i Lübnan'da Mutasarrıflık Düzeni 1861-1915*" isimli çalışmasını 1981 yılında doçentlik tezi olarak hazırlamıştır. Cebel-i Lübnan Sorunu ve Dürzî ve Marunî mücadeleleri ile ilgili bir doktora çalışmasına tarafımızca rastlanmamıştır. Olcay Özkaya'nın "*Tanzimat Devri Cebel-i Lübnan Olayları (1860-1861)*" ve Mustafa Akar'ın "*Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hadiseleri (1860-1861)*" isimli çalışmaları yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Her iki çalışmada da olayların başladığı 1841 yılı incelenmemiştir. Dürzî ve Marunî mücadelelerinin başlangıcını oluşturan 1841 ve 1845 olayları ve bu çatışmalara zemin hazırlayan nedenler detaylı bir şekilde bu çalışmada ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı XIX. yüzyılda Osmanlı kayıtlarına *Cebel-i Lübnan Sorunu* olarak geçmiş Dürzî ve Marunî toplulukların mücadelelerini bilimsel bir üslup ile ele almak ve Osmanlı Devleti'nin bu sorunu çözmek için ne tür çözümler ürettiğini tespit etmektir. Ancak takdir edilir ki yüz yıllık bir zaman dilimi yüksek lisans mesabesinde bir çalışma için hayli geniş ve iddialı bir çalışma olurdu. Dolayısıyla yüzyıl boyunca devam etmiş olan Dürzî ve Marunî mücadelelerinin sadece başlangıç dönemi kabul edilen 1841 ve 1845 olayları ile araştırma sınırlandırılmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak "*Ortadoğu*" ve "*Lübnan*" kavramları ele alınmıştır. Lübnan bir Ortadoğu ülkesidir. Bugün Lübnan için sahip olduğu şartlar dolayısıyla "*Büyük Ortadoğu içinde küçük bir Ortadoğu*" tanımlaması yapılmaktadır. Bu nedenle Ortadoğu ve Lübnan kavramları çerçevesinde Lübnan'ın ilk çağlardan günümüze kadar olan durumu genel olarak verilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde ayrıca "*Ortadoğu*" kavramı ele alınmış, kavramın cari kullanımı ve coğrafi bakımdan ifade ettiği sınırlar tartışılmıştır.

İkinci bölümde bu çalışmanın öznesi durumunda olan iki topluluk yani Dürzîler ve Marunîler ele alınmıştır. Bu iki topluluğun dini ve sosyal bakımdan tanınması Dürzî ve Marunî mücadelelerinin anlaşılmasında önemli bir etken olmuştur.

Üçüncü bölümde çalışmanın ana eksenini oluşturan Dürzî ve Marunî mücadelelerine yer verilmiştir. Bu mücadelelerin nedenleri detaylı bir şekilde vermeye çalışılmış bununla beraber Osmanlı Devleti'nin bu sorunu çözmek için hangi çözümleri uygulamaya koyduğu aşama aşama vermeye çalışılmıştır.

Araştırmada olayların neden ve sonuçları irdelenerek bilgiler mutlaka kaynak niteliğindeki dokümanlarla desteklenmiştir. Arşiv malzemesi niteliğindeki kayıtların transkripsiyonu yapılarak belgelerden elde edilen bilgilerle çalışmada iddia edilen varsayımlar (*hipotez*) desteklenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU VE LÜBNAN

I. “ORTADOĞU” KAVRAMI

Ortadoğu'ya yönelik bir çalışmada öncelikli olarak Ortadoğu kavramının coğrafi açıdan izah edilmesi yararlı olacaktır. Kavram kullanılırken bunun, sınırlar söz konusu olduğunda nerede başlayıp nerede bittiği yeterince anlaşılmalıdır. Buna ek olarak Ortadoğu nitelendirmesinin nasıl ve kim tarafından yapılmış olduğu da merak konusudur. Ancak şu bir gerçek ki; Ortadoğu kavramı, günümüze kadar hep farklı şekillerde ele alınmıştır. Bunun en önemli nedeni, gözetilen sosyal-ekonomik dinamiklerle birlikte her an değişebilen uluslararası güç dengeleridir.

Ortadoğu, coğrafi sınırlar açısından ne kadar farklı ele alınırsa alınsın, bu kavramla aslında hep İslam dünyası kastedilmiştir. Bugün coğrafi olarak Ortadoğu denildiğinde, bu aynı zamanda İslam ülkeleri anlamına gelmektedir. Bernard Lewis, 1964'te yayınladığı makalesinde Ortadoğu'nun ekseriyetle bir İslam ülkeleri topluluğu olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Ortadoğu, bütün İslam dünyasının coğrafi ve ruhani merkezidir. Bunun en güçlü dayanağı İslam dininin orada doğmuş olması ve İslam medeniyetinin ilk klasik ve örnek şeklini orada almış olmasıdır.¹ Bu düşüncelerden yola çıkılarak denilebilir ki Ortadoğu denildiğinde bugün akla ilk gelenin, Müslümanların çoğunluğunu oluşturduğu ülkeler bütünü olmasıdır. Müslümanların mevcudiyeti, tabii olarak Ortadoğu ile sınırlı değildir. Bu bölgenin dışında örneğin Endonezya'da 213 milyon, Pakistan'da 160 milyon ve Bangladeş'te 160 milyon Müslüman yaşamaktadır.² Ancak Müslümanların ortak tarihi hafızasını teşkil eden bütün tarihi hadiseler hep Ortadoğu olarak adlandırılan bu bölgede vuku bulmuştur denilebilir.

¹ Bernard Lewis, “Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XII, Ankara, 1964, s. 76.

² [http:// www.islamansiklopedisi.org/](http://www.islamansiklopedisi.org/)

Öte yandan ülke ya da vatan gibi sınırlar ifade eden bir siyasi yaklaşım tarzı yerine, birliği ifade eden daha kapsayıcı örgütlenmelerin günümüzün bir gerçeği olduğu da unutulmamalıdır. Avrupa Birliği projesi bunun en bariz örneğidir. İslam ülkeleri söz konusu olduğunda Müslüman toplumlar arasında böyle bir siyasi oluşumun bugünkü dünyada nasıl bir yer edineceği doğrusu merak konusudur. Her ne kadar AB'ye benzer siyasi bir proje olmasa bile İslam İşbirliği Teşkilatı ümit verici ve bir o kadar güzel bir örnektir. İİT bugün İslam âleminin tek çatı altında toplandığı tek kuruluş olma sıfatına sahiptir.

A. KAVRAMIN SÜBJEKTİFLİĞİ

Bir bölge adı coğrafi veya siyasi nitelikli bir şekilde ifade edilmek istendiğinde ortak ve benzer özelliklerinden hareketle sınıflandırılabilir. Örneğin, Asya ülkeleri denildiğinde bu, coğrafi olarak tanımlanmış siyasi bir terim olur. Dini ya da etnik anlam ifade eden sözcükler de yer tanımları ifade ederken kullanılabilir. Türkiye ve İslam Dünyası kavramları buna örnektir. Bu şekilde düşünüldüğünde Ortadoğu ifadesi mantıklı bir anlam çerçevesine oturmamaktadır. Kavram, yalın şekliyle kullanıldığında “*Nerenin doğusu?*” ya da “*Neyin ortası?*” gibi sorular zihinlere takılmaktadır. İşte burada bir gerçek ortaya çıkmaktadır ki o da şudur: Ortadoğu nitelemesi aslında emperyalist ve kolonyal girişimler neticesinde yavaş yavaş dünya siyasi diline girmiş türedi bir kavramdır.³

Ortadoğu kavramının kapsadığı alan, tarih ve günümüz şartları içerisinde değerlendirildiğinde bu isimlendirmenin bir İngiliz-Amerikan ortak buluşu olduğu kesinlik kazanmaktadır.⁴ Uluslararası alanda daha çok İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlık kazandığı görülen Ortadoğu (*Middle East*) kavramını, ilk olarak 1902 yılında Amerikan Deniz Tarihçisi Alfred Thayer Mahan, Basra Körfezi'nin uluslararası önemine değindiği “*The Persian Gulf and International Relations*” adlı makalesinde kullanmıştır. Bu makalede Mahan, Ortadoğu'yu Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan bölge olarak ifade etmiştir.⁵

³ Aida Essaid, “What is the Middle East?”, **Center for Strategic Studies**, University of Jordan, Fall, 2010, sy.

⁴ Sedat Laçiner, “Is There a Place Called ‘the Middle East?’”, **The Journal Turkish Weekly**, October, 2011, sy.

⁵ Roderic Davison, “Where Is The Middle East?”, **Foreign Affairs**, vol. 38, New York, 1959-1960, s. 665.

Ortadoğu kavramı; 1900'lerin başında kullanılmasına rağmen Amerika dış politikasında çok fazla yer edinememiştir. Sonradan Soğuk Savaş döneminde Amerikalı bilim adamları ve siyasiler tarafından daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın akademi dünyasına girişi 1909'da Angus Hamilton'un Londra'da yayınladığı "*Problems of the Middle East*" adlı kitabı aracılığıyla olmuştur.⁶ Lord Curzon'un Hindistan'da kral naibi olarak bulunduğu yıllarda Hindistan'a yakın yerleri ifade etmek için Ortadoğu kavramını kullanması kavrama yarı resmi bir nitelik kazandırmıştır.⁷ Ortadoğu kavramının Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra resmîyet kazandığı anlaşılmaktadır. İngiltere'de Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde "*Middle Eastern Department*" adıyla bir idari teşkilatın kuruluşu kavrama resmîyet kazandırmıştır.⁸

Günümüzde daha az görülse de da geçmişte çok kullanılmış bir kavram da "*Yakındoğu*" kelimesidir. XV. yüzyılda keşifler çağında Avrupalıların dış dünyaya açıldıkları ve önemli stratejik noktaları keşfettikleri görülmektedir. Çin, Japonya ve Malezya gibi bölgeleri "*Uzak Doğu*" şeklinde değerlendiren Avrupalı, kendisine daha yakın kabul ettiği Akdeniz merkezli alanı "*Yakın Doğu*" olarak ifade etmiştir. Yakın Doğu (Near East) kavramı 1453'ten sonra özellikle Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu bölgeler için de kullanılmıştır. Benzer bir sözcük; "*Levant*" ise yaygın olmasa bile bu bölge için kullanılan ve Fransızca "*güneşin doğduğu yer*" anlamına gelen bir kelimedir.⁹

Bu şekilde zamanla ihtiyaca göre yeniden tanımlanabilirlik esnekliği taşıyan böyle bir anlayışın bir başka örneği Eski Yunan'a aittir. Eski Yunanlıların Anadolu sahillerine ilk geçtikleri zaman buraya Asya; İran, Hindistan ve Çin'den haberdar olduktan sonra Anadolu'ya "*Küçük Asya*" dedikleri bilinmektedir. Çünkü arkasında daha geniş ve büyük bir Asya'nın varlığını öğrenmişlerdir.¹⁰

Temelde Ortadoğu ve Yakındoğu gibi kavramların Batı merkezli sübjektif bir algılama ve kavramsallaştırmanın ürünü olduğu gerçeği ortadadır. Bu kavramsallaştırmayı yönlendiren ana bakış, Avrupa'yı dünyanın merkezi kabul eden ve kendisi dışındaki bölgeleri merkeze olan uzaklıklarına göre "*Yakın*" ve "*Orta*" şeklinde sınıflandıran batılı

⁶ Davut Dursun, "Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi", **Stradigma Com**, (http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/11_2003_01.pdf), Kasım, 2003, s. 1.

⁷ Davison, a.g.m., s. 666.

⁸ Dursun, a.g.m., s. 2.

⁹ Don Paretz, **The Middle East Today**, Fourt Edition, New York, 1983, sy.

¹⁰ Lewis, a.g.m., s. 75.

anlayıştır. Çünkü mekân tanımlaması bakımından Ortadoğu kavramı; Orta Asya, Batı Avrupa ve Doğu Afrika gibi objektif nitelikler taşımaz. Öyleyse yeni bir isimlendirme önerisinde bulunulabilir mi? Amaç sadece yeni bir isim bulmaksa bu girişim anlamsız görülebilir. Ancak bu konuda girişimler de yok denilemez. Örneğin; Ürdün Kralı El Hasan bin Talal, Ortadoğu Çalışmaları Dünya Kongresi'nde yaptığı açılış konuşmasında Ortadoğu kavramının bölgenin coğrafi yapısını yansıtmadığını, kavramın XX. yüzyıl sömürgeciliğinin bir ürünü olduğunu, bunun yerine Birleşmiş Milletlerin de kullanmayı tercih ettiği “*Batı Asya*” tabirini kullanmayı önermiştir.¹¹

B. ORTADOĞU'DA SINIRLARIN DEĞİŞKENLİĞİ

*“Ortadoğu’da sınırlar son derece kötü örülmüş bir duvarı andırmaktadır. Bu kötü örülmüş duvardan herhangi bir taşı oynatmanın duvarı yıkmak anlamına gelebileceğini bilen ve yıkılan bir duvarın altında kalmak istemeyen uluslararası aktörler değişik taşları eş zamanlı bir şekilde oynatarak duvarı yıkmadan yeni bir şekil vermeye çalışmaktadır.”*¹²

Ortadoğu kavramının kapsadığı sınırları ifade etmek, kavramın doğasında var olan sübjektiflik ve değişkenlik dolayısıyla güç bir iştir. Kavramın mevcudiyeti ve cari kullanımını sorun teşkil etmezken, içerik ve ifade ettiği sınırlar adeta bir muammadır. Yukarıda Ortadoğu kavramının ilk defa Mahan tarafından kullanıldığı ifade edilmişti; ancak Mahan bu kavramı kullanmasına rağmen sınırların tam olarak nereleri ifade ettiği yönünde herhangi bir şey söylememiş, çok genel bir ifadeyle Ortadoğu’nun Süveyş’ten Singapur’a kadar olan geniş ve belirsiz bir alanı kapsadığını ifade etmiştir.¹³ 1939 yılından beri ekonomik nitelikli bir teşkilat olan “*Middle East Supple Center*” Ortadoğu kavramının kullanılmasında önemli bir fonksiyon üstlenmiştir. Bu ekonomik teşekkülün belirlediği Ortadoğu sınırları Libya’dan Afganistan’a kadar olan geniş bir alanı kapsamaktadır.¹⁴

Bu konuda önemli çalışmaları bulunan Tayyar Arı Ortadoğu’yu geniş anlamda ele almıştır. Bölgeyi batıda Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır

¹¹ Essaid, a.g.m., sy.

¹² Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 323.

¹³ Davison, a.g.m., s. 666.

¹⁴ Sami Öngör, **Ortadoğu Siyasi ve İktisadi Coğrafya**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964, s. 2.

doğuda Umman Körfezi'ne kadar uzanan Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, İran, Afganistan ve Pakistan, güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap yarımadası ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin olarak belirlemiştir.¹⁵

Öte yandan Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve diğer Kafkas ülkelerinin Ortadoğu ülkeleri arasında kabul edilmesi görüşüne karşı çıkanlar olmuş, hem coğrafi hem de fiziki açıdan Kafkas bölgesinin Ortadoğu'dan ayrı düşünülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Örneğin Türkiye'de coğrafya biliminin hatırı sayılır uzmanlarından biri olan Ramazan Özey'e göre; Ortadoğu bölgesinin sınırlarındaki değişmeler, ülkelerin bölgeye bakış açılarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Dünya hâkimiyetine soyunmuş olan ABD'ye göre; Ortadoğu'nun sınırları, Kuzeybatı Afrika kıyılarından Pakistan'a kadar olan bölgedir. Rusya Ortadoğu'yu dar alanlı düşünürken, İngiltere ise bugün genel olarak kabul edilen sınırları çizer. Dar anlamda Ortadoğu denilince; kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda İran ve güneyde Yemen ülkelerinin çevrelediği, kabaca bir dikdörtgeni içine alan bölge akla gelmektedir. Bu şekilde ifade edilen sınırlar içinde 18 ayrı bağımsız devlet (*Türkiye, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Mısır, Ürdün, Lübnan, İsrail, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Güney Yemen ve Kuzey Yemen*) bulunmaktadır. Ayrıca bölgede 285 milyona yakın insan yaşamaktadır.¹⁶ Ortadoğu'nun kapsadığı alanın en bariz özelliği, Afroavasya dünya ana kıtasının kesiştiği alanı oluşturuyor olmasıdır. Yani eski dünya karaları olarak bilinen Asya, Avrupa ve Afrika'nın birleştiği orta bölümü oluşturmaktadır.¹⁷ Bu özelliği de Ortadoğu'ya inanılmaz bir jeopolitik zenginlik katmaktadır.

C. "BÜYÜK ORTADOĞU" KAVRAMI

"*Büyük Ortadoğu*" kavramı medyada ve akademik çevrelerde daha çok "*Büyük Ortadoğu Projesi*" olarak bilinen ancak ilk zamanlara göre artık bugünlerde daha az kullanılan Amerika patentli bir çalışmanın ürünüdür. Bu kavramın diplomasi alanındaki

¹⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, 2. b., Alfa Yay., İstanbul, 2008, s. 25.

¹⁶ Ramazan Özey, *Dünya Denklemine Ortadoğu Coğrafyası*, 4. b., Aktif Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 4.

¹⁷ Gökhan Çetinsaya, "Ortadoğu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, 2007, s. 403.

kullanımı “Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Müşterek Bir Gelecek ve İlerleme İçin Ortaklık” (*Partnership for Progress and a Common Future with the Region of the Broader Middle East and North Afrika*) şeklindedir.¹⁸

BOP’u Amerika için güncel politik bir hedef olarak kabul edenlerin yanında Amerika deneyimlerinin bir ürünü olarak değerlendirenler de vardır. Amerika daha kurulduğu ilk yıllardan beri ticaret ve nüfuzunu artırmak için Avrupa ve Akdeniz’e yönelmiştir. Gelişimini diğer kıtalarla özellikle Asya ve Avrupa ile yapacağı ticaret yoluyla sağlayabileceğini düşünen Amerika; *Baltık*, *Levant* ve *Uzak Doğu* olmak üzere başlıca üç ticaret yolu belirlemiştir. Örneğin Levant (*Doğu Akdeniz*) ticaretini geliştirmek için Osmanlı idaresindeki Cezayir, Tunus ve Trablus (*Berberi Ocakları*) ile dostluk ve ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Amerika’nın Ortadoğu bölgesine olan ilgisi ilk zamanlar ekonomi ile sınırlı iken Amerikalılar sonradan siyasi hedefler de gütmeye başlamışlardır.¹⁹

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Rusya ile girmiş olduğu Soğuk Savaş’ı başarılı bir şekilde bitiren Amerika, dünya genelinde artık tek kutuplu bir sisteminin süper gücü olarak görülmeye başlanmıştır. Sovyetlerin parçalanması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesi, Rusya’nın iç politikaya odaklanmasına neden olmuştur. Bu da 1990-2000 arası dönemde Amerika’nın dünya jeopolitiğindeki hareket serbestisini fazlasıyla arttırmıştır. Amerika’nın peşinde olduğu hedefler, 1990 sonrası dönemde daha aktif politika izlemesini gerektirmiş ve Amerika Ortadoğu ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır.²⁰

Bu projenin amacı da irdelenmesi gereken bir başka husustur. Amerika bu proje ile Müslüman ülkelerde demokrasinin yaygınlaştırılması, serbest piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ve -kendi ifadesiyle- radikal dini grupların örgütlenmelerinin önlenmesi gibi hedeflere ulaşmaya çalışmaktadır. İslam dünyasının modernizasyonu ve küresel terörizmle mücadele BOP’un en temel amaçlardandır. Amerika bu proje ile Avrasya bölgesini kontrol ederek ciddi ekonomik kazanımlar sağlamaya çalışmaktadır. Ancak Mahir Kaynak bu duruma karşı çıkmaktadır. Ona göre zaten Amerika petrol ve enerji piyasalarını kendi denetiminde bulundurmaktadır.²¹

¹⁸ Altuğ Günal, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, C. 4, S. 1, İzmir, Temmuz, 2004, s. 156.

¹⁹ Erdal Açıkse, “Dünden Bugüne Büyük Ortadoğu Projesi”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları*, No: 16, Elazığ, 2006, s. 71.

²⁰ Behlül Özkan, “Soğuk Savaş Sonrası Amerika’nın Dış politikası”, *Stratejik Araştırmalar*, Ocak, 2011, s. 53.

²¹ Mahir Kaynak- Emin Gürses, *Büyük Ortadoğu Projesi*, 10. b., Timaş Yay., İstanbul, 2005, s. 12.

BOP aslında Amerika yönetimi tarafından resmi belgelere dayandırılmamıştır. Buna rağmen ifade edilen beyanlardan anlaşıldığına göre BOP; Moritanya, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, Lübnan, Filistin, Ürdün, Suriye, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Yemen, İran, Pakistan ve Afganistan gibi bölgeleri kapsamaktadır.²² ABD'nin Büyük Ortadoğu nitelemesi ile kendince sınırlar belirlemesi bu çalışmada savunulan Ortadoğu kavramının sübjektifliği düşüncesi ile örtüşen güzel bir örnektir. Yukarıda da değinildiği üzere “Ortadoğu” kavramı bölgeye yönelik siyasi emelleri olan devletlerin her an yeniden tanımlayabilecekleri ölçüde esneklik özelliği taşıyan sübjektif bir kavramdır.

II. ORTADOĞU'NUN ÖNEMİ

Ortadoğu'nun tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Doğu ile batının, kuzey ile güneyin kesiştiği bir coğrafi kavşak durumunda olması Ortadoğu'ya eşsiz bir jeopolitik değer katmıştır. Ortadoğu'da etkili bir varlık kuramayan hiçbir gücün, dünya egemenliği için hak iddia edemeyeceği ifade edilmiştir. Hatta İskender'in bir dünya imparatorluğu kurmak düşüncesiyle Hindistan bölgesine yönelmeden önce Ortadoğu'yu almak istemesi buna örnek verilebilir.²³

Ortadoğu'yu önemli kılan özelliklerden en önemlileri; kültürel kesişme noktasında bulunması, “*Bereketli Hilal*” denilen tarıma elverişli toprakları, semavi dinlerin burada doğması ve zengin yer altı kaynaklarına sahip olmasıdır. Siyasi tarih alanında önemli bir isim olan Oral Sander; insanoğlunun tarihini kabaca üç bölüme ayırarak, Ortadoğu'yu ilk sıraya koymuş ve “*Tarıma Dayalı Uygarlıklar Ortadoğu'nun Üstünlüğü Dönemi (MÖ 5000-MÖ 500)*” şeklinde isimlendirmiştir.²⁴

Ortadoğu'nun idare tarihinde de önemli bir yeri vardır. Çünkü “*Devlet*” kavramının ilk olarak ortaya çıktığı yer olarak bilinmektedir. Devlet olgusunun ve siyasi örgütlenmenin kent-devlet biçiminde kurgulandığı ilk merkez Ortadoğu'dadır. Bu oluşumun Ortadoğu kaynaklı oluşu tarımda sulama ile açıklanmaktadır. Sulamalı tarım;

²² Mahdi Darius Nazamroaya, “Plans for Redrawing the Middle East: The Project for a ‘New Middle East’”, **Global Research**, <http://www.globalresearch.ca/plans-for-redrawing-the-middle-east-the-project-for-a-new-middle-east/3882>, November, 2006, sy.

²³ Ömer Turan, **Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu**, Yenişafak Gazetesi Kültür Armağanı, İstanbul, 2003, s. 17.

²⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, 8.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 28.

kanal kazmayı, kanalların bakımını yapmayı ve su baskınlarının geniş ölçekli denetimini gerektirdiğinden devlet (otorite sahibi ve kaynakları sevk edici bir örgütün) müdahalesini zorunlu kılmaktaydı. Mısır ve Mezopotamya gibi ilk medeniyetler Nil, Fırat ve Dicle nehirlerinin havzasında kurulmuştur.²⁵

Yer altı kaynakları bakımından Ortadoğu'nun sahip olduğu zenginlik, sanayileşmenin ilk zamanlarından itibaren Avrupalı devletlerin bölgeye ilgi göstermesine sebep olmuştur. Osmanlı toprakları üzerinde araştırma yapan Alman ve Fransız uzmanlar 1870'lerde bölgede önemli petrol yataklarının varlığını rapor etmişlerdi. Ancak, Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sorunlar, bunların devlet eliyle işletilir hale getirilmesini o yıllar için mümkün kılmıyordu. Petrol konusunda Osmanlı İmparatorluğundaki ilk gelişme 1888 ve 1889'da Sultan Abdülhamit tarafından yayınlanan fermanlardır. Bu fermanlarla Abdülhamit, Musul ve Bağdat'taki petrol alanlarını özel mal varlığına katmıştır. Sultan Abdülhamit, bu suretle bu bölgedeki petrol arama ve çıkarma imtiyazı verme ayrıcalığını da doğrudan kendi tasarrufuna almıştı. Ekim 1888'de Alman sermayesinin deniz aşırı gücünü simgeleyen *Deutsche Bank* grubuna, Haydarpaşa-İzmit hattının işletilmesinin yanı sıra bu demiryolunu Ankara'ya kadar uzatma imtiyazı da verilmişti. Ankara'ya kadar uzanacak demiryolu hattının daha sonraki yıllarda Samsun, Sivas ve Diyarbakır güzergâhından Bağdat'a kadar uzatılacağına dair bir madde de anlaşma da yer alıyordu. Almanlar yalnızca demiryolu imtiyazı elde etmemiş aynı zamanda, demiryolunun geçeceği toprakların mülkiyetini, demiryolunun her iki tarafındaki yirmi millik genişliği olan şeritler içinde kalan petrol, maden ve diğer doğal kaynakları işletme imtiyazını da almıştı. İmtiyaza tepki gösteren İngiltere Dışişleri Bakanı Marki Lansdowne, 5 Mayıs 1903'te Lordlar Kamarası'nda yaptığı konuşmada Londra'nın, bir başka devletin Basra Körfezi'nde deniz üssü veya liman kurmasına müsaade etmeyeceğini ve elindeki tüm imkânları bu projeyi engellemek için kullanacağını açıklayarak, imtiyaza yönelik İngiliz tutumunu ortaya koymuştu.²⁶ Ortadoğu kaynaklarına yönelik rekabet ve çatışma temelli siyasetin tohumları daha Osmanlı zamanında atılmış, Avrupalılar büyüyen sanayilerine hammadde ve kaynak bulmak için bölgeyi işgal etmeye başlamışlardır.

²⁵ Hamza Ateş- Soner Ünal, "Devletin Doğduğu Yer: Antik Çağ Ortadoğu'sunda İdari Hayat", **Bilgi (8)**, 2004 / 1, s. 22.

²⁶ Veysel Ayhan, Petrol ve Güvenlik: Ortadoğu'daki Krizlerin Ekonomi Politikası, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2005, s. 68.

Ortadoğu coğrafyası kadim medeniyetlerden günümüze kadar birçok kavim ve topluluğa ev sahipliği de yapmıştır. Bu kültürel zenginlik bölgeye yönelik değerlendirmelerde sadece siyasi ya da petrol merkezli ekonomik yorumların eksik kalmasına neden olmaktadır. Bu zenginlik; İslam, Hıristiyanlık ve Musevilik dinlerine merkez olma konusunda kendini gösterir. Hicaz, Filistin, Mısır ve Kudüs bu dinlerin doğduğu ve geliştiği yerler olarak tüm dünyanın devamlı gözlerini çevirdikleri yerler olmuştur. Müslümanlarca kutsal sayılan *Mekke, Medine, Kudüs, El-Halil, Meşhed, Kum, Necef, Kerbela ve Bağdat* gibi şehir merkezleri Ortadoğu'dadır. Kur'an'da adları anılan peygamberlerin yaşadıkları beldeler, geriye bıraktıkları hatıralar, mücadelelerini sürdürdükleri şehirler hep Ortadoğu'da yer almaktadır.²⁷

III. LÜBNAN

A. KELİME ANLAMI VE COĞRAFYASI

İbranice “Lebanon”, Süryanice “Lebnan”, Arapça “Lübnan”, Grekçe “Libanos”, Latince “Libanus” ve Batı dillerinde “Lebanon” şeklinde kullanılan Lübnan kelimesinin Sami dillerinde “beyaz” anlamında “ibn” kökünden geldiği, karla kaplı dağların beyaz görüntüsünden dolayı bölgeye bu adın verildiği kaydedilmektedir.²⁸

Lübnan Doğu Akdeniz kıyılarında, İsrail'in kuzeyinde yer alan bir ülkedir. Batıdan Akdeniz, kuzey ve doğudan Suriye ile sınırlıdır. Ülkenin doğu-batı doğrultusundaki genişliği 70 km. kadardır. Kuzey-güney doğrultusunda ise uzunluğu 200 km.'dir. Yüzölçümü 10.400 km²'dir. Lübnan toprakları, Akdeniz kıyılarından iç kesimlere doğru, dört farklı bölgeden oluşmaktadır. Bunlar Akdeniz kıyılarında kıyı ovası, onun hemen ötesinde Lübnan Dağları, Lübnan Dağları'nın doğusundaki El Bekaa Vadisi ve bu bölgenin doğusunda bulunan Anti Lübnan Dağları'dır. Lübnan dağlarının kapladığı alan, ülke yüzölçümünün yaklaşık yarısına tekabül eder. Lübnan dağları, doğuda El Bekaa Vadisi'ne dik bir şekilde iner. El Bekaa Vadisi, doğuda aniden yükselen dağ sıraları ile sınırlanır. Söz konusu bu dağlar, Anti Lübnan adını alır.²⁹

²⁷ Davut Dursun, “Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 50, 2005, s. 1241.

²⁸ Mustafa L. Bilge, “Lübnan”, *TDVİA*, C. 27, Ankara, 2003, s. 245. Ayrıca bkz., Şehabettin Tekindağ, “Lübnan”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., C. 7, İstanbul, 1970, ss. 101-107.

²⁹ Özey, a.g.e., s. 190.

Lübnan'ın Başkenti Beyrut'tur. Nüfusu 1,5 milyonun üzerinde olan Beyrut, uzun yıllar Ortadoğu'nun ekonomi ve kültür merkezi olmuştur. Ülkenin diğer önemli şehirleri, *Trablus Şam, Zahle, Sayda, En- Nebatiye, Bekaa ve Baalbek'tir.*³⁰

Nüfus yapısı, ülkenin toplumsal ve siyasi istikrarını olumsuz etkileyen bir etnik ve dini çeşitlilik arz eder. Etnik ve dini bağlamdaki bu parçalanmışlık uluslararası alanda “*Lübnanlaşma*” şeklinde ele alınmış, zaman içinde “*toplumsal parçalanmışlığı*” ifade eden farklı bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Bugün Lübnan'da siyasi, sosyal ve ekonomik kurumlar; büyük bir oranda Lübnan'ın mezhep, aşiret ve feodal aile yapılarından oluşmaktadır. Lübnan'da iç siyasetin oluşumunda iki temel etken olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan biri mezhep grupları, diğeri ise feodal geleneklere sahip köklü ailelerdir. Lübnan'da baskın mezhep grubu, ülkenin % 30'dan fazlasını oluşturan Şiiilerdir. 1950 yılından itibaren nüfusları hızla artan Şiiiler ülke içinde giderek daha fazla etkili hale gelmeye başlamışlardır. Şiiilerin siyasi örgütlenmeleri Emel ve Hizbullah örgütleri aracılığı ile gerçekleşmektedir. Lübnan'ın ikinci önemli mezhep grubu Marunîlerdir. *Cemayel, Chamoun, Bustani ve Franjiye* gibi Marunî aileler Lübnan siyasetinde uzun süre etkili olmuşlardır. Marunîler ekonomik olarak da ülkenin üst sınıfı içinde yer alırlar. Marunîlerin en köklü siyasi örgütü 1936 yılında Pierre Cemayel tarafından kurulan Falanjist Parti'dir (*Lübnan Ketaip Partisi*).

Sünni Müslümanlar beş yüz bini aşan nüfusları ile Lübnan'ın üçüncü büyük grubudur. Sünni cemaat *Kerami, Selam, Sulh ve Hoss* aileleri aracılığıyla Lübnan siyasetinde etkin hale gelmişlerdir. Lübnan siyasetinin önemli bir diğer unsuru da Şuf Dağı bölgesinde yaşayan Dürzîlerdir. Müslümanlık içinde *heteredoks* bir topluluk olarak görülen Dürzîler, Lübnan siyasi sistemi tarafından Müslüman unsurlar arasında kabul edilmektedir. *Canbulat ve Arslan* aileleri de en ünlü Dürzî ailelerdir. Bunun dışında Güney Lübnan'da yaşayan ve İsrail ile yakın işbirliği yapan *Grek Katolikler* vardır. Lübnan'da bugün için geçerli olan siyasi sisteme göre Cumhurbaşkanı Marunî, Başbakan Sünni, Meclis Başkanı ise Şii'dir. Lübnan meclisinde toplam 128 olan sandalye sayısı Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında eşit bir şekilde paylaşılmaktadır.³¹

³⁰ Zahide Tuba Kor, **İç Savaşın Gölgesinde Lübnan**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 11.

³¹ Yasin Atlıoğlu, “Lübnan'da Seçimler Ve Siyasal Bölünmüşlük”, (http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/261/lubnanda_secimler_ve_siyasal_bolunmusluk), 2005, sy.

B. İLK ÇAĞ'DAN OSMANLI DÖNEMİNE KADAR LÜBNAN

Tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Lübnan, değişik kültür ve siyasi yapıların birbirleri ile mücadele ettiği bir alan olmuştur. Lübnan'da sırasıyla Fenike, Mısır, Asur, Babil, Pers, İskender, Roma, Bizans, İslam Devleti (636 Hz. Ömer Dönemi Fethi), Emevî, Abbasî, Tolunoğulları, Fatımi ve Memlukler hüküm sürmüşlerdir.³²

Lübnan dağları ile Akdeniz arasına sıkışan dar şerit üzerinde yaşayan halk, Yunan kaynaklarında “*Fenikeliler*” olarak adlandırılmıştır. Bu ismin ilk olarak Homeros tarafından kullanıldığını ifade edilmektedir. Eski Yunanlıların “*Fenikeliler*” şeklinde dünyaya tanıttığı bu topluluklar kendilerini “*Kenanlı*” olarak anıyorlardı. Kenanlılar, geçim yolu olarak denizciliği benimsemişlerdi. Kuzeyden güneye doğru *Ugarit, Arad, Simira, Botris, Biblos, Berit, Parfirayon, Sidon, Serapta, Tir, ve Akko* gibi Lübnan şehirleri milat öncesi dönemlerde önemli ticaret merkezleri haline gelmişti. Coğrafya faktörü ve şehir devletleri arasındaki bağımsız hareket etme arzusu birçok bölgede ve şehir devletleri arasında rekabete yol açmıştır. Bu rekabette en çok öne çıkanlar da *Sidon* ve *Tir* şehirleri olmuştur.³³ Akdeniz'in doğusunda Lübnan sahillerinde yer alan bu iki şehir, yerleşenlerinin kendilerine özgü ekonomik geçim kaynakları olan bağımsız birer krallıktı. *Tir* ve *Sidon* önemli denizcilik ve ticaret merkeziydi.³⁴ Sidonlular, Lübnan dağlarını örten ormanlardan yaptıkları ticaret filosu sayesinde MÖ XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar Doğu Akdeniz ticaretine hâkim olmuşlardı. MÖ X. yüzyıllardan itibaren Lübnan bölgesi Asur saldırılarına maruz kalmıştır. Ancak genelde Asur kralları bölgede bulunan şehir devletlerinden sadece vergi almayı tercih etmişlerdir. Asurlar Ön Asya'da büyük bir imparatorluk kurmak istedikleri için Akdeniz'e çıkmayı genişleme siyasetlerinin bir parçası olarak görmüşlerdir.³⁵

Asur hâkimiyetinden sonra kısa bir dönem Babil egemenliği yaşanan bölgede daha sonra Persler görülür. İranlılar da eski Asurlular gibi Akdeniz'e egemen olmaya çalışmışlardı. Bunun için Lübnan bölgesi onlar açısından önemliydi. Bu sıralarda *Sidon*, Lübnan bölgesinin en önemli şehriydi. Burada İran Şehinşahı'nın bir sarayı ve Sus sitilinde boğa başlıklı sütunlarla süslenmiş binalar bulunuyordu. İran devrinde Lübnan bölgesindeki

³² Bilge, a.g.md., s. 244.

³³ Şemseddin Günaltay, **Suriye ve Filistin**, 2. b., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 164.

³⁴ History of Lebanon, Rassemblement Canadien Pour le Liban (RCPL), (<http://www.rcplonline.org>), s. 15.

³⁵ Günaltay, a.g.e., s. 185.

şehir devletleri, her yıl vergi vermek ve gemileri ile İranlılara yardımda bulunmak şartıyla iç işlerinde müstakil hareket ediyorlardı. MÖ 333'te Makedonyalı İskender'e karşı Perslerin aldığı büyük yenilgi Lübnan bölgesindeki hâkimiyetlerinin de sonu oldu. *Arvard*, *Biblos* ve *Sidon* İskender'i sevinçle karşıladılar. İskender'in ölümünden sonra onun kurmuş olduğu imparatorluk generalleri arasında bölündüğü zaman, bir zamanlar Mezopotamya, Mısır ve Anadolu arasında ihtiras konusu olan Lübnan bu sefer de İskender'in varisi olan krallıklar arasında sorun olmuştur.

MÖ 64 yılından itibaren Lübnan bölgesinde Roma İmparatorluğu'nun egemenliği görülmektedir. Lübnan, Roma döneminde Suriye'nin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Beyrut, Roma İmparatorluğu'nun doğudaki en önemli askeri ve ticari kenti haline gelmiş, Hristiyanlık yayılmaya başladığı zaman bölge halkının önemli bir kısmı Hristiyan olmuştur. Böylece Ortodoks Bizans hâkimiyetinde Hristiyanlık bölgede oldukça köklü hale gelmiştir. Hz. İsa'nın Sur (Tir) ve Sayda (Sidon) şehirlerine ayak bastığı ve havarilerinden aziz Pavlus'un Sur'da bir kilise inşa ettiği ifade edilmektedir.³⁶

Hz. Ömer (r.a.) devrinde Bizans İmparatoru Herakleios'un yenilgisiyle sonuçlanan Yermük Savaşı'ndan (636) sonra İslam orduları Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin topraklarına hâkim oldular. Halife Ömer bölgeyi önce Yezid'in, onun ölümünden sonra da Muaviye'nin yönetimine verdi. Muaviye bu dönemde çok sayıda Yahudi'yi buraya yerleştirdi. Muaviye hilafet merkezini Dımaşk'a nakledince Lübnan'ında dâhil olduğu Suriye bölgesinin (Bilad'üş-Şam) önemi arttı. Bölgenin nüfus yapısında önemli yeri olan Marunîler bu dönemde Bizans içindeki taht kavgalarından kaçarak bölgeye yerleştiler. Abbasî iktidarı döneminde İslam devleti merkezinin Bağdat'a taşınması Lübnan bölgesinin önemini azaltmıştır. Abbasîler iktidarı döneminde hem Bizans saldırılarına karşı önlem olması hem de iç huzursuzlukları gidermek bakımından bölgeye *Tenuhi* ve *Kilabiler* gibi Arap kabilelerini yerleştirdiler.³⁷ Abbasîler devrinde Lübnan'da ilim alanında da önemli gelişmeler olmuştur. Lübnan tarihinde önemli bir yeri olan *Evzâî*³⁸ yıllarca burada yaşamış ve Beyrut'ta vefat etmiştir.³⁹

³⁶ History of Lebanon, s. 21.

³⁷ Bilge, a.g.md., s. 244.

³⁸ VIII. yüzyıl fikhın bağımsız bir ilim dalı haline gelmesi ve mezheplerin oluşması bakımından önemli bir zaman dilimidir. Bu yüzyılda yaşayan birçok fakih, kendilerinden sonra yüzyıllar boyunca takip edilen mezhep imamları olarak görülmüştür. Şam bölgesinde uzun bir zaman yaşadığından sonra tâbisi kalmayan Evzâî mezhebi de bu mezheplerden biridir. Lübnan'ın Ba'lebek şehrinde 88/707 yılında doğan Ebû Amr Abdurrahman b. Amr b. Yuhmid el-Evzâî. Hocası Mekhûl'ün (ö.112/730) vefatından sonra Şam

969'dan itibaren Lübnan'a Fatımiler hâkim olmaya başlamışlardır.⁴⁰ Fatımiler devrinde Lübnan'ın hem siyasi hem de dini tarihini etkileyecek olan çok önemli gelişmeler yaşandı. İsmaililik bölgede XIX. yüzyılın başlarından itibaren yayılmaya başlamıştı. Bu şekilde hem Şii nüfus arttı hem de Dürzilik yayılmaya başladı. XII. yüzyıl başlarında Lübnan topraklarına giren Haçlılar, 1124'te bütün sahil şehirlerini ele geçirdiler. Ancak hâkimiyetleri fazla sürmedi, 1291'de *el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun* sahil şehirlerini ele geçirerek Haçlı hâkimiyetine son verdi ve bölge Memluk Devleti'nin egemenliğine girdi. Fatımi hâkimiyetinde Dürzilik, İsmaililik ve Nusayrilik gibi gayri sünni mezhepler bölgede yaygınlaştı. Memlukler döneminde ise Lübnan'ın nüfus yapısı Müslümanlar, özellikle de Sünniler lehinde gelişti. Lübnan XIV. yüzyıldan itibaren Memluk hâkimiyeti altında istikrarlı bir dönem geçirmiştir.⁴¹

C. OSMANLI İDARESİNDE LÜBNAN

Lübnan 1516 yılında, Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Yavuz, Mısır seferi neticesinde Memluk Sultanlığı'nı ortadan kaldırmıştı. Bu fetihler sonucunda Osmanlı Devleti, Asya Kıtası'nda; Suriye, Filistin, El cezire ve Hicaz'ı Afrika'da ise Mısır gibi önemli bir bölgeyi ele geçirdi.⁴² Yavuz, Memluklerden alınan

bölgesinin ileri gelen âlimi sayılmış ve gerek halk ve gerekse yöneticiler tarafından büyük saygı görmüştür. Bu dönemde Emevîlerin son ve Abbâsîlerin ilk zamanlarında Şam valiliği yapan İbn Sürâka Evzâî'yi Şam müftüsü (fakihü'l-cünd) olarak görevlendirmiştir. Emevî halifesi Yezid b. Velid (ö. 126/744) ve Emevî Devleti'ni ortadan kaldıran kudretli Abbâsî komutanı, Şam valisi Abdullah b. Ali'nin (ö. 147/764) kadılık teklifini reddetmiştir. Dımaşk'a yerleşmiş, daha sonra cihat ve murabıtlık niyetiyle Beyrut'a taşınmış ve orada vefat etmiştir. Hadis otoriteleri tarafından döneminin en güvenilir ve önemli hadis hafızlarından sayılan Evzâî'nin rivayetlerine Kütüb-i Sitte'de yer verilmiştir. Evzâî İslâm tarihinde ilk eser telif eden âlimler arasında zikredilmiştir. Kaynaklarda Evzâî'ye Kitâbü's-Sünen fi'l-fıkh, Kitâbü'l-Mesâil fi'l-fıkh, Müsned ve Siyer adlı kitaplar nispet edilmiştir. Şam bölgesinin önde gelen âlimi ve Evzâî'nin hocası Mekhûl 112/730 yılında vefat ettikten sonra, kaynakların bildirdiğine göre dönemin Şam valisinin de teşvikiyle (731-732) yılında yirmi beş yaşındayken fetva vermeye başlayan Evzâî hayatının sonuna kadar bu görevi ifa etmiş ve binlerce meselede görüş beyan etmiştir. Farklı rivayetlere göre 40.000, 60.000, 70.000 veya 80.000 meselede fetva veren Evzâî, zamanında Şam halkının müftüsü ve tabi oldukları müçtehid idi. Onun mezhebiyle Şam, Mağrib (Kuzeybatı Afrika) ve Endülüs'te azımsanmayacak bir süre amel edilmiş ve kadılar bu mezhebe göre hüküm vermiştir. Şam'da Şâfiî mezhebi yaygınlaşana dek, yaklaşık 340/951 yılına kadar, Endülüs'te ise Mâlikî mezhebi yaygınlaşana dek, yaklaşık 220/835 yılına kadar, Evzâî'nin mezhebine uyulmaktaydı. **Ayrıntılı bilgi için bkz.** Ertuğrul Boynukalın, "Evezâî ve Fıkhi Mezhebi", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XIII, Sayı: 23 (2011/1), ss. 1-33

³⁹ Cengiz Tomar, "Lübnan", **TDVİA**, C. 27, Ankara, 2003, s. 246.

⁴⁰ Fâtîmî Devleti'nin kuruluşu için bkz. Aydın Çelik, "Fâtîmîler Devleti'nin Kuruluşu", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, S. 2, Elazığ, 2005, ss. 433-453.

⁴¹ Bilge, a.g.md., s. 245.

⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, 7. b., TTK Basımevi, Ankara, 1995, s. 292.

bugünkü Suriye ve Filistin'in tamamını Lübnan da dâhil olmak üzere Arap Vilayeti (*Vilayet-i Arab*) adıyla bir çatı altında topladı.⁴³ Arap ülkelerinin önemli bir kısmı XVI. yüzyılda Osmanlı egemenliğine girdi. İlber Ortaylı'ya göre Arap ülkeleri Balkanlar'a göre bir buçuk asır sonra Osmanlı yönetimine girdiği için Osmanlı Tımar Sistemi Balkan ülkelerinde olduğu kadar, Arap ülkelerinde yaygınlıkla uygulanamamıştır. Mahalli otorite ilişkileri, eski hanedanlar ve uygulamalar yoğun bir şekilde yaşama fırsatı bulmuştur.⁴⁴ Daha XVI. yüzyıl başlarında Lübnan bölgesi, Osmanlı fethi gerçekleşmeden önce Memlukler döneminde *Tenuhiler* tarafından yönetiliyordu. Fetihden sonra Osmanlı Devleti, bölgenin idaresini güçlü bir Dürzî ailesi olan *Ma'noğulları'na* verdi.⁴⁵ Bu durum her şeyden önce Dürzîlerin Lübnan'da güçlenmelerini ve Lübnan yönetiminde söz sahibi olmalarını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Lübnan yönetimi, kaynaklarda genellikle "*Emirlik Sistemi Dönemi (1516-1842)*" olarak adlandırılmaktadır. Bu devirde Osmanlı Devleti vergilerin toplanması, iç güvenliğin sağlanması ve her yıl Şam'da toplanan hac kervanının güvenli bir şekilde Hicaz'a gidip gelmesi hususlarına önem vermiştir. Lübnan'da Osmanlı Devleti adına bölgeyi yöneten Dürzî Ma'noğulları'nın bu yetkisi 1697 yılına kadar devam etti. Korkmaz b. Yunis Osmanlı hâkimiyeti ile başlayan Ma'noğulları ailesinin ilk yöneticisi olarak görülmektedir. Korkmaz'dan sonra gelen Fahreddin⁴⁶ döneminde Man'oğulları'nın

⁴³ Mustafa Öztürk, "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi", *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, s. 326.

⁴⁴ İlber Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan üzerine Bazı Notlar", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1984, s. 89.

⁴⁵ Tekindağ, a.g.md., s.101.

⁴⁶ Ma'noğlu Fahreddin Emir Korkmaz'ın oğlu olup, dedesi Fahreddin'den dolayı Fahreddin II olarak da bilinir. Fahreddin Marunî Hazin ailesinin yanında yetişmiştir. 1594 yılında Şam Beylerbeyi bulunan Kuyucu Murat Paşa ile yakınlık kurarak nüfuzunu genişletmiştir. Kendisine Osmanlı Devleti tarafından Safed sancaklığı verilmesine rağmen, sadakat çizgisinde bir politika takip etmemiş, o tarihlerde isyan eden Halep Beylerbeyi Canbolatoğlu Ali Paşa'ya destek vermiştir. Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve İran ile savaşmasından faydalanarak nüfuz bölgesini Güney Lübnan'a kadar genişletmeye çalışmıştır. Fahreddin Osmanlı Devleti tarafından tedip edilince bu sefer İtalya'ya kaçtı. Daha önceleri İtalya'nın Toskana Dükalığı ile ilişkilerini geliştiren Fahreddin, aynı zamanda kendisinin Lorraine Hanedanı'na mensup olduğunu Toskana Dükaları ile akraba olduğunu da iddia etmiştir. İtalya'da Papa V. Paul, Fahreddin'i saygı ile karşılamıştır. 5 yıl kadar Floransa'da kalan Fahreddin daha sonra Osmanlı Devleti'nden aldığı izinle geri dönebilmştir. (1618) Fahreddin'in bu sefer ki emirlik görevi halk nezdinde de kabul görmemiş nüfuzlu Arap kabileleri kendisine muhalefet etmişlerdir. Bu Arap kabileleri Fahreddin'i Müslümanları tahkir etmek, camileri kiliseye çevirmek, Toskana Dukası ve Malta Şövalyeleri ile ilişki tesis edip Lübnan sahillerini korsan gemilerine yağmalattırmak ve mukaddes yerleri ele geçirmeleri için Hristiyan devletlerle anlaşmak gibi iddialarla suçluyorlardı. Osmanlı Devleti'nde o zamanlar IV. Murat dönemi idi. Devlet, meselenin halledilmesi için Şam Beylerbeyi Küçük Ahmet Paşa'yı görevlendirdi. Ahmet Paşa 1635 yılında Fahreddin ile birlikte iki oğlunu (Mesut ve Hüseyin) yakalayarak İstanbul'a gönderdi. Fahreddin hemen idam edilmiş ancak oğullarından Hüseyin Osmanlı

nüfuzu Lübnan'da önemli ölçüde yayılmıştır.⁴⁷ 1697 yılında Haydar Şihabi'nin emir seçilmesi ile Lübnan'da “*Şihabiler Devri*” diye adlandırılan dönem başladı. XVIII. yüzyıl başlarında iki büyük Dürzî kabilesinden Kaysiler'e mensup olan Şihabiler'in emirliğine karşı Yemeniler'e mensup Alemüddinler ayaklanmışlardır. 1708-1711 yılları arasında devam eden bu mücadelede Alemüddinler yenilerek Lübnan'ı terk etmek zorunda kalmışlardır. Önemli miktardaki bir Dürzî nüfusunun bölgeden ayrılması Marunîlerin nüfus oranını yükseltmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren Marunîler de siyasi ve ekonomik güçlerini giderek artırmışlardır. Dürzîlerin kendi iç hesaplaşmaları uzun vadede Marunîlerin işine yaramıştır. Marunî nüfusu bu dönemlerde Lübnan içerisinde azımsanmayacak bir oranı bulmuştur.⁴⁸ Bu da siyasi dengelerin farklılaştığının en güçlü göstergesi olacaktır.

1732'de babası Haydar'dan sonra Emir olan Mülhem'in çocukları -kendisi Sünni Müslüman olmasına rağmen- Hristiyanlığı seçtiler. Aynı dönemde Dürzî ailelerden Ebü'l-Lam mensupları da Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. 1770 yılında Mülhem'in Hristiyan olan oğullarından Yusuf emir olunca bu sefer de Lübnan'da “*Hristiyan Şihabiler*” dönemi başladı. Bu dönem Marunîlerin lehine gelişmelerin olduğu bir dönem olmuştur. Birçok Dürzî aile bu dönemde Marunîlere katılmıştır. Bunun da ötesinde Marunîler Dürzî köylerine yerleşmeye başlamışlardır.⁴⁹ Dikkat edilecek olursa ileriki yıllarda gerçekleştiğini gördüğümüz Dürzî-Marunî çatışmalarının siyasi ve sosyal temellerinin bu dönemde atılmış olduğu müşahede edilecektir.

Şihabi ailesinin en uzun ömürlü emiri yarım asırdan fazla (1788-1840) görev yapan II. Beşir olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti Fransa'nın Mısır'a yönelik saldırısı ile uğraşıyordu. 1799 yılında Fransızlar Akka'yı kuşattıkları zaman bölgedeki Marunîler, Fransızların Lübnan'ı almalarını beklerken, Dürzîler Osmanlı tarafında kalmışlardır. II. Beşir döneminin bir başka önemli olayı Osmanlı Devleti'nde Hicaz kaynaklı olarak ortaya çıkan Vehhabi tehlikesiydi. II. Beşir, 1810 yılında Şam'ın Vehhabilere karşı savunulmasında yardımcı olmuştu. 1832-1840 yılları arasında Mısır idaresinde kalan Lübnan da Emir Beşir, Kavalalı İbrahim Paşa'nın hâkimiyetine boyun eğmek mecburiyetinde kaldı. Zamanla artan tepkiler 1840 yılında geniş çaplı bir isyana zemin

sarayında yetişerek önemli devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Fahreddin Avrupa ile olan ilişkileri ve takip ettiği politikaları sayesinde Modern Lübnan'ın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Emecen, “Ma'noğlu Fahreddin”, **TDVİA**, C. 12, İstanbul, 1995, ss. 80-82

⁴⁷ Şit Tufan Buzpınar, “Lübnan”, **TDVİA**, C. 27, Ankara, 2003, s. 248.

⁴⁸ İrfan C. Acar, **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. 9.

⁴⁹ Bilge, a.g.md., s. 251.

hazırlamıştır. İbrahim Paşa bu olay üzerine Lübnan'ı boşaltmak zorunda kalmıştır. Emir Beşir aynı yıl Lübnan'ı terk ederek Malta'ya sürgüne gitti. Eylül 1840'ta III. Beşir Şihabi Lübnan'ın yeni emiri olarak tayin edildi. Ancak o da en fazla iki yıl bu görevi sürdürebildi. III. Beşir 1842 yılında görevden alınca Lübnan'daki Şihabi ailesinin yönetimi de sona erdi.⁵⁰

1842'den itibaren 1861'e kadar Lübnan'da ayrıntıları ileride ele alınacak olan “Çifte Kaymakamlık Sistemi” uygulanmıştır. Ancak bu sisteminde bazı olumsuz yanları görülünce, Lübnan için yeni bir düzenleme ihtiyacı duyulmuş 1861 yılından itibaren Lübnan, “Müstakil Mutasarrıflık” statüsü ile yönetilmiştir. 1861-1915 yılları arasında sekiz mutasarrıfın görev yaptığı Lübnan, görece bir siyasi istikrar dönemi yaşamıştır.⁵¹

D. OSMANLI'DAN KOPUŞ: LÜBNAN'DA FRANSIZ HÂKİMİYETİ

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nda, Ortadoğu coğrafyası denildiğinde akla gelebilecek en stratejik bölgeler olan, Suriye, Filistin, Kudüs ve Hicaz gibi bölgelerdeki varlığını yitirmişti. Lübnan ise 1918 yılının ekim ayında İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından işgal edildi.⁵² Mart 1920'de Şam'da bir Eşraf Kongresi toplandı ve bu kongre Filistin ve Lübnan'ı da içine alan Büyük Suriye Krallığı'nı ilan etti. Ancak Nisan 1920'de yapılan San Remo Konferansı'nda bu krallık tanınmadı ve Lübnan bölgesi Suriye ile birlikte Fransa Manda Yönetimi'ne verildi.⁵³

Fransa Eylül 1921'de Büyük Lübnan Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. Başkenti Beyrut olarak belirlenen Lübnan'da Fransız Manda Yönetimi Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından onaylandı. 23 Mayıs 1926'da anayasa kabul edilerek Lübnan Cumhuriyeti ilan edildi. Lübnan Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı Grek Ortodoks hukukçu *Charles Dabbas* oldu. İlan edilen anayasaya göre Lübnan, Fransız vesayetinde kabul edilmiş, Lübnan Hükümeti sadece içişlerinde yetkili kılınmış, dışişlerinde Fransa'ya karşı sorumlu tutulmuştur. Fransızca, Arapça ile birlikte resmi dil olarak kabul edilmiştir. 1927'de anayasada yapılan değişikliklerle hem cumhurbaşkanı hem de başbakan

⁵⁰ Bozpınar, a.g.md., s. 249.

⁵¹ Bilge, a.g.md., s. 251.

⁵² Mehmet Akif Okur, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası”, **Bilig**, (<http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/214.pdf>), S. 48, 2009, s. 140.

⁵³ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, 18. b., İstanbul, 2010, s. 250.

Hristiyanlardan seçildi. Meclis başkanlığına ise Müslümanlardan Muhammed Cisir getirildi. Ancak Fransa, Muhammed Cisir'in cumhurbaşkanlığına adaylığını koymasına üzerine Mayıs 1932'de anayasayı askıya alarak Lübnan Meclisi'ni feshetti.⁵⁴

E. BAĞIMSIZ LÜBNAN DEVLETİ

1936 yılında Lübnan'da cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı ve Fransa'nın desteklediği aday Emile Edde Cumhurbaşkanı seçildi. Seçimi kaybeden Bişare Huri 1936'da anayasanın yürürlüğe konması, Fransa manda rejiminin sona erdirilmesi ve Lübnan'ın tam bağımsızlığına kavuşturulması için bir hareket başlattı. Kasım 1936'da Marunî Pierre Cemayel'in liderliğinde Kataib veya "*Lübnan Falanjistleri*" adı altında bir organizasyon kuruldu.⁵⁵ Bu organizasyonun bir benzeri "*Neccade*" adıyla Müslümanlar tarafından kuruldu. Eylül 1936'da Fransa-Suriye Anlaşması'nın üzerine Lübnan'daki bağımsızlık hareketleri hız kazandı. Buna benzer bir anlaşma Lübnan Cumhurbaşkanı Edde ile Fransa'nın Lübnan Yüksek Komiseri De Martel arasında yapıldı. Anlaşmaya göre Lübnan 1939 sonundan önce tam bağımsız bir ülke olarak Milletler Cemiyeti'ne üye olacak, Fransa ile savaşta ve barışta müttefik kalacak, toprakları Fransa tarafından askeri amaçlı kullanılabilir ve Lübnan ordusu Fransızlar tarafından eğitilecekti. Lübnanlı Müslümanlar bu anlaşmaya sert tepki göstermişler ve aleyhte gösteriler düzenlemişlerdir. Ocak 1937'de anayasa hükümleri uygulamaya konuldu. Ancak, Fransa Parlamentosu anlaşmayı onaylamadı. 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı, Lübnan'daki siyasi krizleri daha da derinleştirdi. Bunun üzerine Fransızlar 1941'de Lübnan'a bağımsızlık verileceğini duyurdular.⁵⁶

Ancak bir türlü siyasi istikrar sağlanamadığı için bu durum gerçekleşemedi. Ülke içinde Fransız ve İngiliz nüfuz grupları arasında sürekli çekişmeler oluyordu. Ülkenin iki önemli politik figüründen biri olan Emile Edde Fransız yanlısı, Bişare Huri ise İngiliz yanlısı politika takip ediyorlardı. 1943 yılında yapılan seçimlerde Bişare Huri'nin liderliğini yaptığı anayasacılar grubu çoğunluğu sağladı. 8 Kasım 1943'te Lübnan Meclisi Manda yönetiminin getirdiği kısıtlamaları kaldıran bir kanun kabul etti. Ancak ülkedeki

⁵⁴ Buzpınar, a.g.md., s. 251.

⁵⁵ Namık Sinan Turan, "Lübnan'da Ulusun İnşası ve Ortak Tınının Üretimi-Rahbani Kardeşler ve Feyruz", **Ortadoğu Etütleri**, C. 3, S. 1, Temmuz, 2011, s. 197.

⁵⁶ Kor, a.g.e., s. 29.

Fransız yetkili General Helleu, Cumhurbaşkanı Huri'yi ve Başbakan Sulh'u tutuklayarak anayasayı askıya aldı. Bu uygulama Lübnan'da Fransa'yı hedef alan gösterilerin yapılmasına ve Fransa aleyhine ciddi bir muhalefetin doğmasına sebep oldu. İngiltere ve Amerika olaya dâhil olarak Lübnan'ın bağımsızlığını desteklediler. Bunun üzerine Fransa, Cumhurbaşkanı ve Başbakanı serbest bırakmak zorunda kaldı. Bu olay Lübnan'ın bağımsızlık sürecinde bir dönüm noktası oldu. Mayıs 1952'te İngiltere'den gelen baskıların artması üzerine Fransızlar Lübnan'daki askerlerini çekmeye başladılar. Bağımsız Lübnan Devleti hemen Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na ve Arap Birliği'ne üye oldu.⁵⁷

⁵⁷ Buzpınar, a.g.md., s. 253.

İKİNCİ BÖLÜM

LÜBNAN'DA YAŞAYAN DÜRZİLER VE MARUNİLER

I. DÜRZİLER

A. DÜRZİ KELİMESİ VE DÜRZİLERİN ETNİK KÖKENİ

Dürzî, Fatımilerin¹ altıncı halifesi el-Hâkim Biemrillah el-Mansur b. el-Aziz Billah'ın² ulûhiyetine ve onun yarattığı yüce varlıklar hiyerarşisine inanan ve kendisinden önce gelen bütün dini inanışların yanlış olduğunu kabul eden topluluğa hitaben kullanılan bir isimdir.³

Bu topluluğa “*Dürzî*” adı, tanınmış Dürzî daîlerinden Neştekin ed-Derezî'nin⁴ ismine nispeten verilmiştir. Ancak Dürzîler, bu kişiyi dinden çıkmış bir mühlit ve münafık

¹ Fâtîmîler, kendilerini köken olarak Hz. Peygamberin kızı Fatıma'ya dayandırmaktadırlar. Devletin kuruluşu ise fikir bakımından İsmailiye Mezhebi'ne dayanmaktadır. Bu devletin kurulması, İsmailiye daîlerinden Ebu Abdullah Eş-Şii'nin sayesinde olmuştur. Ebu Abdullah, İsmailiye imamı Ubeydullah vasıtasıyla Kuzey Afrika'ya gelerek, İsmailiye düşüncesini Berberilerden bir kabile olan göçebe Kutame kabilesi arasında yaydı. Önce Kutamelileri birleştirdi, sonra da onlarla birlikte Ağlebilere karşı savaş açtı. Başarılı olduktan sonra 909'da Ağlebi başkenti Rakkade'ye girdi. Kasru'l Kadim'e yerleşen Ebu Abdullah, Kutamelileri de sarayın etrafında bulunan evlere yerleştirdi. Tüm İfrikkiye halkına eman veren Ebu Abdullah, devletin üst düzey görevlilerini atadı. Mezhebine uygun olarak, ezana “hayya ala hayri'l-amel” cümlesini ekledi ve sabah namazının ezanında okunan “es salatu hayrun mine'n- nevm” cümlesini kaldırdı. Adına sikke bastırarak, Cuma hutbesine Ehl-i Beyt'e saygı ifadelerini koydurdu. Bkz. Aydın Çelik, “Fâtîmîler Devleti'nin Kuruluşu”, **FÜSBD**, C. 15, S. 2, Elazığ, 2005, s. 433.

² El-Hâkim Biemrillah el-Mansur b. el-Aziz Billah, Fâtîmî halifesi Aziz-Billah'ın oğlu olup h.375/m.985 yılında doğmuştur. Sekiz yaşında veliaht tayin edildi. On bir yaşında iken devlet adamlarından Ebu'l Fütuh Bercevan, Hasan b. Ammar ve Muhammed b. Nu'man b. Hayyun'dan oluşan üç kişilik bir heyetin vesayetinde halife oldu. On beş yaşına gelip vesayetten çıktıktan sonra ilk iki vasisinden ağır bir şekilde intikam alan Hâkim, sert tabiatlı ve merhametsiz bir kimse olarak bilinir. Giydiği yün elbiseyi yedi yıl süreyle üzerinden hiç çıkarmamış ve eşek üzerinde Kahire sokaklarında dolaşmayı adet edinmişti. İlahlığını ilan etmeden önce sık sık Mukattam Dağı'na çıkar, yanında bulunan hizmetçilerin edep yerlerini açtırıp dokunur ve daha başka anormal davranışlarda bulunurdu. Hamza b. Ali, Hâkim'in bu tutarsız ve akli olmayan davranışlarını büyük bir ustalıkla tevil ederek bu davranışları onun ilahlığının delilleri olarak göstermiştir. Hâkim Biemrillah, Mukattam dağına çıkma âdetini ilahlığını ilan ettikten sonra da devam ettirdi. Ancak h. 411 yılı Şevval ayının 27. Gecesi (12-13 Şubat 1021) dağa gittikten sonra bir daha geri dönmemiş, sadece üzerinde hançer izleri bulunan düğmeleri kapalı elbiseleri bulanabilmiştir. Mustafa Öz, “Hâkim-Biemrillah”, **TDVİA**, C. 15, 1997, s. 199.

³ Ahmet Bağlıoğlu, “Dürzîliğin Felsefi ve Dini Arka Planı”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 8, Elazığ, 2003, s. 215. Ayrıca bilgi için bkz. George Washington Chasseaud, **The Druses of the Lebanon**, London, 1855. Bkz. M.Tayyip Gökbilgin, “Dürzîler”, **İA**, C. 3, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, ss. 665-668.

⁴ Birçok kaynakta Neştekin ed-Derezî veya Neştekin ed-Dürzî ismi Muhammed b. İsmail ed-Dürzî olarak geçer. Bu kişi İran menşeli bir dai olarak h.408/m.1017 yılında Mısır'a gelerek Hâkim'e tabi olmuştur.

olarak gördükleri için “Dürzî” ismi ile adlandırılmaktan hoşlanmamaktadırlar. Nitekim yaygın bir şekilde kullanıldığı için artık tepki gösterilmemekte hatta Dürzîler tarafından yazılan kaynaklarda dahi bu isme rastlandığı ifade edilmektedir.⁵ Neştekin ed-Derezî’nin Dürzîler tarafından mülhit ve münafık biri olarak görülmesi ile ilgili farklı rivayetler vardır. Bunlardan bir tanesi ed-Derezî’nin Dürzîler arasında birtakım ahlak dışı davranışları yaydığı görüşüdür. Ancak Hamza b. Ali ve bazı Dürzî risale yazarları Neştekin ed-Derezî’yi bu suçlarla itham etmemiş aksine Hamza’ya tabi olmadığı ve onun imametini kabul etmemekle suçlamışlardır.⁶

Dürzîler, Tanrı’nın birliğine verdikleri önemi göstermek için kendilerini daha ziyade “*Muvahhidun*” ya da “*Ehlu’t-Tevhid*” olarak adlandırırlar. Bu isimlere aynı zamanda kutsal Dürzî risalelerinde de yer verilir. Ancak buradaki tevhit (Birleme) İslam’daki tevhit akidesi olan Allah’ın birleşmesi anlamında değildir. Burada kastedilen mana el-Hâkim Biemrillah’ın birleşmesindeki samimiyet anlamındadır.⁷

Dürzîlerin etnik kökenleri yeterince açıklığa kavuşturulamamış bir meseledir. Dürzîlik ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunda, onların etnik kökenlerine yönelik bilgiler fazla yer almamıştır. Dürzîler arasında kendilerinin Arap menşeli olduklarına yönelik kanaat hâkimse bile bunun aksini iddia eden ciddi iddialar ortaya atılmıştır. Bunlardan biri Tekindağ’ın makalesinde bahsettiği, Berlin Üniversitesi Profesörü Felix Von Luschan’ın iddiasıdır. Luschan, 59 Dürzî erkeğinin kafatası ölçümüne dayanarak Dürzîlerin hakikatte Arap olmadıklarını iddia etmiştir.⁸ 1047’de (h.438) Fatımi Halifesi’ne bağlı olan Trablus ve Sur gibi şehirleri ziyaret eden gezgin *Nasır-ı Hüsrav*, bu mıntıka ahalisinin Şii olduğunu

Ed-Dürzî Hâkim’in ulûhiyetini kabul ederek yeni bir doktrin yaymıştır. Bu doktrine göre ulûhiyet ilk defa Âdem’de başlıyor ve giderek Peygamber’e ve buradan Ali ve dolayısıyla Fâtîmî sülalesine geçiyor ve nihayet Hâkim’de tecelli ediyordu. Ed-Dürzî bu doktrinini Hâkim adına yazmış olduğu bir kitapta topladı ve onu Kahire Camii’nde okudu. Ancak halk buna çok fazla tepki verdi ve O’nu öldürmek istedi. Bunun üzerine Hâkim ed-Dürzî’den Şam tarafına gitmesini ve orada davetini yaymasını istedi. Ed-Dürzî Şam yakınlarındaki Vadiyü’t- Teym’e gelerek burada zaten Bâtîni olan halk arasında propaganda yapmaya ve burada yaşayanları Hâkim’e bağlı olmaya davet etmiştir. Bu propagandalar çok işe yaramış başta Vadiyü’t- Teym olmak üzere Sayda, Beyrut ve civar dağları ile Şam civarında bulunan bölgelerde Dürzîlik yayılmaya başlamıştır. **Bkz.** Şehabettin Tekindağ, “Dürzî Tarihine Dair Notlar”, **Tarih Dergisi**, C.7, 1957, s. 148.

⁵ Ahmet Bağlıoğlu, **Ortadoğu Siyasi Tarihinde Dürzîler**, FÜOAM Yay., Elazığ, 2006, s. 24.

⁶ Marshall G. S. Hodgson, “Dürzî Mezhebinin Doğuşunda Ed-Derezî ve Hamza’nın Rolü”, çev. Ahmet Bağlıoğlu, **AÜİFD**, C. XLIV, S. 2, Ankara, 2003, s. 277.

⁷ Aytekin Şenzybek, “Başlangıçtan Günümüze Dürzîlik”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.31, Konya, 2011, s. 173.

⁸ Tekindağ, a.g.md., s. 143.

bildirmiştir. Bu duruma istinaden birkısım müellifler Dürzîlerin İran menşeli olduğunu iddia etmişlerdir.⁹

Öte yandan XVII. yüzyılda Dürzîlerin Papalık ve bazı İtalyan devletleri ile olan münasebetleri neticesinde, onların menşelerine yönelik bir menkıbe yazıldığı ifade edilmektedir. Her ne kadar Tekindağ, adı geçen makalesinde buna uydurma dese de bu menkıbe, Dürzîlerin, Man'oglu Fahreddin adına kaleme aldıkları bütün tarihlerde kayıtlıdır. Bu menkıbeye göre “*Druzes*” ismi “*Comte de Dreux*” isminden gelmektedir. Burada mevzubahis olan Comte de Dreux, XII. yüzyıldaki Haçlılar devrinde yaşamış ve Müslümanlarla yaptığı bir muharebede bozularak bir dağa iltica etmiştir. Comte de Dreux ve çevresindekiler zamanla burada çoğalarak bir ahaliyi oluşturmuşlar, onlara da Dürzî denmiştir. Bu menkıbenin XVII. yüzyılda bütün Avrupa’da yayıldığı ve bunun sadece II. Fahreddin’i desteklemek amacıyla ortaya atıldığı da ifade edilmektedir. Bununla beraber bu menkıbenin, Fahreddin döneminden önce de Papalık nezdinde bilindiği düşünülmektedir. Çünkü Dürzîler, Roma’da Papa tarafından 1441 yılında bir Hristiyan kolonisinden gelen elçiler gibi kabul edilmişlerdir. Buraya kadar ifade edilen durumun aksi yönünde de deliller söz konusudur. Örneğin seyyah Rabbi Benjamin 1165’te Suriye’de seyahat ederken Lübnan’ı “*Dürzîlerin oturduğu yer*” olarak tarif eder. Arap tarihçiler ise 1016’dan beri Dürzîlerin ismini kaydederekler. Avrupalı bir seyyah olan Volney 1784-1785 yılları arasında Suriye’de dolaşmış ve Dürzîler hakkında önemli bilgilere sahip olmuştur. Volney’e göre Dürzî lisanında Avrupa menşeli hiçbir kelime yoktur, lisanları halis Arap’tır. Bütün bu iddia ve söylemleri inceleyen Tekindağ, sonuç olarak Dürzîlerin Vadiyü’t- Teym, Havran ve Cebel-i Lübnan bölgelerine muhaceret neticesinde geldiklerini ve İranlı (Aryen) oldukları savını ileri sürmüştür.¹⁰ Dürzîlerin ortaya çıktıkları coğrafya ve mevcut kültürleri esas alınacak olursa, kökenlerinin Arap olma ihtimali daha yüksek gibi görünmektedir.

B. DÜRZİLİK MEZHEBİNİN TEŞEKKÜL SÜRECİ

Dürzîlik bir mezhep olarak ilk defa Mısır’da ortaya çıkmış ancak burada barınamayınca Suriye, Lübnan, İsrail ve Ürdün bölgelerine yayılarak taraftar bulmuştur.

⁹ Philip K.Hitti, **The Origins Of The Druze People And Religion**, Columbia University Press, 1928, s. 19.

¹⁰ Tekindağ, a.g.md., s. 146.

Dürzî toplulukların ilk yayılma sahası “*Vadiyü't- Teym*” denilen bölge olarak kabul edilmektedir. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde bu bölgede bulunan Yemeni ve Kaysilerin çatışmalarından dolayı Lübnan’ın dağlık bölgelerinden ayrılan Dürzîler, İç Suriye’de yer alan Havran dağlık bölgesine yerleştiler. Bundan sonra bölgenin adı *Cebel-i Havran* yerine daha çok *Cebel-i Dürüz* diye anılmaya başlanmıştır. Havran, Şam’ın kileri sayılan bir yerd. Burası Şam’a 85 km. uzaklıkta engebeli bir araziydi. Bir tarafı çöl diğer tarafı ise sarp ve kayalık Lice ve Safa bölgesi ile çevriliydi.¹¹

Dürzî inancına göre, mezhebin oluşumu ve yayılması şöyle olmuştur: Hâkim, tahta çıkışından yaklaşık üç ay sonra yeni bir dönemin başladığını müjdelemek için çevre bölgelere davetçiler göndermiştir. “*Keşf Dönemi*” olarak adlandırılan bu dönemde hakikat ortaya çıkacak ve Allah’ın birliğinin bilgisi, kendisini bu hareket için hazırlayan kimselere kapalı kalmayacaktır. Onlara göre Seleme b. Abdül Vahap, Muhammed b. Vehb ve İsmail b. Muhammed adındaki üç kişi bu dönemin önünü açmak için görevlendirilen davetçilerdi. Her biri yedi yıllık bir dönem için görevlendirilen davetçilerden İsmail b. Muhammed beklenen yeni dönemin gelişini müjdelemek üzere son aşamayı yerine getirmekle yükümlüydü. Yirmi bir yıllık sürenin sonunda kendilerine “*Dailer*” de denen davetçiler, üzerlerine düşen görevleri yaparak Kahire’ye döndüler. 1 Muharrem 408/30 Mayıs 1017 yılında perşembe günü Kahire’nin dışında Reydan Camii’nde gün batımına doğru Hâkim Biemrillah yeni dönemin başladığını ilan eden bir bildiri dağıtmıştır. Bu bildiri de Hâkim, halkına şöyle seslenmiştir:

“Korku ve yabancılaşıma illetlerini üzerinizden atın. Vehim ve ikiyüzlülüğün aldatmasına kanmayın. Emin olun ki Müminlerin emiri, size özgür irade vermiş ve sizi gerçek inanışlarınızı gizleme sıkıntısından kurtarmıştır. Öyleyse çalışıp çabaladığınız vakit, işlerinizi Allah için yapmalısınız. O bunu böyle yapmıştır ki eski inançlarınızdan vazgeçtiğiniz vakit bu tür engellere ve asılsız düşüncelere asla kapılmayasınız. Müminlerin emiri gerçek niyetini size açıklayarak, işlediğiniz hataları bağışladı. İnançlarınızı açıkça ifade etmenizi emretti. Artık size zararı dokunabilecek kişilere karşı güvendesiniz. Artık onun günahkâr olmayacağınıza dair verdiği güvenceden dolayı huzurlu olabilirsiniz. Burada bulunanlar, bulunmayanlara bu mesajı iletin ki havastan avama tüm insanlar

¹¹ Sabahattin Samur, “Cebel-i Havran ’da Dürzîler ve Sultan Abdülhamit’in bunlarla ilgili Politikası (1878-1900)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 5, Kayseri, 1994, s. 309.

ondan haberdar olabilsin. Böylece bu insanoğlu için bir nizam olacak ve ilahi hikmet geleceğe hâkim olacaktır.”¹²

Bu ilanın duyurulduğu günün akşamına doğru Hamza b. Ali kendisini hareketin imamı olarak ilan etmiştir. Hâkim’in ulûhiyet ilanı ve Hamza’nın imam tayin edilmesi ile ilgili her iki olay da gün batımı sırasında gerçekleştiği için Dürzîler, perşembe akşamlarını kutsal kabul ederek *Halvethane* dedikleri yerlerde ibadet ederlerdi. Dolayısıyla Dürzîlerin tarih sahnesine çıkışı Hâkim Biemrillah’ın ulûhiyetini ilan ettiği ve Hamza b. Ali’nin imam tayin edildiği 1 Muharrem 408/30 Mayıs 1017 yılı olarak kabul edilmektedir. Hatta o yıl, Dürzîlerce takvim başlangıcı olarak kabul edilmektedir.¹³

Hâkim’in ulûhiyet ilan etmesi ve kurulan yeni dinin imamlığına da Hamza b. Ali’yi getirmesinden sonra Hamza da yardımcılarını (Hudud) belirleyerek yeni dönemde İslami manada ibadete ihtiyaç kalmadığını, insanların gerçek ilahi bilgileri kendilerinden öğrenmeleri gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁴

Dürzîlerin; Hâkim Biemrillah’ın bu duyurusunu, Onun ulûhiyetini ilan etmesi şeklinde yorumlamalarını tarihçiler eleştirmişlerdir. Şöyle ki; Hâkim’in ulûhiyetini ilan ettikten sonra taraftarlarının Ona *Ya Vahid, Ya Ahad ve Ya Muhyi* diye hitap ederek onu saygıyla tazim ettikleri ileri sürülmüştür. Hatta hutbe okunurken kendi ismi geçtiğinde cemaatten ayağa kalkmalarını istediği, bunu Harameyn-i Şerif’te dahi yaptırdığı kaydedilmektedir. Bu iddiaları inceleyenlerin çoğu yukarıda ifade edilen durumları, Hâkim’in ulûhiyetine delil olarak göstermişlerdir. Ancak yine kaynaklarda ifade edildiğine göre Hâkim’in adı geçtiğinde insanların ayağa kalkması uygulaması aslında Hâkim’den de önce Mısır’da var olan bir gelenektir ve Hâkim bu uygulamayı kesinlikle yasaklamıştır. Hâkim, yayınladığı bir fermanla bastığı yerin, elinin ve ayağının öpülmesini yasakladığı gibi, önünde diz çökülmesini de yasaklamıştı. Hatta Hâkim; kendisine Seyyiduna ve Mevlana şeklinde hitap edilmesini de kesin olarak yasaklamış, kendisi için “*es-selamü alâ Emiri’l-Mü’minin*” sözünden başka herhangi bir tazim ifadesi kullanılmamasını istemiştir. Ancak buna rağmen ona yakın olanlar farklı davranışlar sergileyebilmişlerdir. Örneğin; Dürzî mezhebinin kurucusu olarak kabul edilen Hamza b. Ali, dailerden birine şöyle demiştir: “*Hazretleri seni yanına çağırmadan girme, sana bir şey sormadan bir harf dahi*

¹² Ahmet Bağlıoğlu, **İnanç Esasları Açısından Dürzîlik**, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2004, s. 89.

¹³ M. Tayyip Gökbilgin, “Dürzîler”, **İA**, C. 3, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, s. 665.

¹⁴ Mustafa Öz, “Dürzîlik”, **TDVİA**, C. 10, İstanbul, 1994, s. 39.

*konuşma, sana öğrettiğim şu duayı gizlice oku “salât ve selam sana olsun ey mevlamız” Sesini onun yanında yükseltme, ellerinle hareket etme, gözlerinle işaret etme.”*¹⁵

Hamza b. Ali’ye isnat edilen bu ifadelerden de anlaşıldığına göre Hâkim, ulûhiyet ilanı konusunda, daha çok kendi çevresinin tesiri altında kalmıştır. Bu iddiaya destek olması bakımından Öz’ün makalesinde değindiği bir hususu ifade etmek gerekir. Belirtildiğine göre; Hâkim’in ulûhiyetinin ilan edildiği zamanlar, onun anormal davranışlarının sık görülmeye başladığı bir döneme denk gelmiştir. Muhtemel böyle bir dönemde çevresindeki yöneticilerin kendisi üzerindeki etkisi artmış ve bu durum Hâkim’e isnat edilen ulûhiyet ilanını kolaylaştırmıştır.¹⁶

Hâkim Biemrillah’ın ulûhiyetini ilan edip etmediği ya da ilahlık iddialarına yönelik olarak Ahmet Bağlıoğlu’nun el-Kirmânî’ye dayandırdığı iddialar da önem arz etmektedir. Bağlıoğlu’na göre bu konu ile ilgili en güvenilir ve orijinal bilgiler, Hâkim döneminde yaşayan el-Kirmânî’nin risalelerinde bulunmaktadır. El-Kirmânî Hâkim’in ulûhiyetini ilan ettiği tarih olan 1017 yılında Mısır’a gitmiş ve burada “*Risalet’ül-Mebasimi’l-Beşarat bi’l-İmam el-Hâkim Biemrillah*” adlı risalesini yazmıştır. Bu eserde Hâkim; zamanın imamı ve Müminlerin emiri olarak vasıflandırılmakta, ordusuna ve halkına yaptığı hizmetten ötürü Allah tarafından desteklenmektedir. Hâkim’in eşeğe binmesi ve zahit olması, onun ilah olduğuna değil, tam tersine İmam olduğuna delil teşkil etmektedir. Yine Hâkim Biemrillah ile ilgili olarak onun Muhammed’in soyundan olduğu ve “*Emirü’l-Mü’minin*” olarak Allah’ın yeryüzündeki adaletini onun temiz soyunun gerçekleştireceğini belirtmektedir. Bağlıoğlu’nun eserinde ifade ettiğine göre dönemin tanığı el-Kirmânî, Hâkim’in ulûhiyet iddiası ile ilgili olarak son noktayı şu şekilde koymaktadır: “*İmamların yaptıkları birçok davranışın hikmeti insanlar tarafından anlaşılamiyor, bu sebeple de onlara iftirada bulunuluyor.*”¹⁷

Dürzî inancının temelini oluşturan Hâkim Biemrillah’a ulûhiyet izafe etme fikrini aslında ilk ortaya atan Hasan b. Haydara el-Ferganî’dir. Onun “*Allah’a ibadet eden bir kimse ibadetini ruhu olmayan bir ferde tahsis etmiştir.*”, “*Allah, bir şahıs veya bedendir.*” ve “*Mabud, Emirü’l-Mü’minin olan Hâkim Biemrillah’tır.*” şeklinde ortaya koyduğu iddialar, Dürzî inancının temellerini oluşturmuştur. Bu fikirler Neştekin ed-Derezî ve

¹⁵ Bağlıoğlu, a.g.e., s. 91.

¹⁶ Öz, a.g.md., s. 200.

¹⁷ Bağlıoğlu, a.g.e., s. 96.

Hamza b. Ali tarafından da kabul edilmiştir. El-Ferganî'nin bir suikast sonucu öldürülmesi ile hareketin liderliği, Neştekin ed-Derezî ve Hamza b. Ali'ye kalmıştır. Dürzîlik; ismini ed-Derezî'den almakla birlikte, fikir temeli olarak el-Ferganî'ye atfedilir. Ancak Hamza b. Ali tarafından da kurumsallaştırıldığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla Dürzîliğin Hâkim Biemrillah'ın veziri Hamza b. Ali tarafından kurulduğu ifade edilir.¹⁸

Hamza b. Ali'den sonra davetin liderliğine getirilen Muktenâ Bahâeddîn, 1042 yılında son risalesini yazarak gaybet etmiştir. O tarihten itibaren Dürzîlik, Hudud makamında olan ve Dürzî risalelerini yazan Hamza b. Ali, İsmail b. Muhammed b. Hamid et-Temimî ve Muktenâ Bahâeddîn'in orta koyduğu ilkelere sıkıca bağlı kalan, inançlarına girmek ve inançlarından çıkmak isteyenlere de müsamaha göstermeyen kapalı bir mezhep haline gelmiştir.¹⁹

Dürzîlik inancının yegâne kaynağı olarak kabul edilen, mezhep ilkelerinin yer aldığı risaleler de Dürzîliğin teşekkülünde önemli bir rol oynamıştır. “*Kitabü'l-Hikme*”, “*Resailü'l-Hikme*” veya “*el-Hikmetü's-Şerife*” adı verilen bu risaleler 111 kitapçıktan oluşmaktadır. Dürzîlere göre yüce ilahın nurundan yaratılmış olan hududlar aynı zamanda cismani varlıklardır ve kutsal olan bu risaleler, onlar tarafından vücuda getirilmiştir. Küllî Akl kabul edilen Hamza b. Ali, Küllî Nefs kabul edilen İsmail et-Temimî ve Tali kabul edilen Muktenâ Bahâeddîn'in yazmış olduğu yüce ve kutsal hakikatleri içeren bu risalelerin ehil olmayanlardan saklanması gerekmektedir. Hamza b. Ali ve Muktenâ Bahâeddîn, risalelerdeki bilgilerin “*Cuhhal*” (cahil) kabul edilen kimselerden saklanmasını istemişlerdir. Buna istinaden Dürzîler, bu risalelerin ancak Dürzî toplumunun “*Ukkal*” (akıllılar) olanların elinde bulunmasına ve okumasına izin verirler. Öte yandan bu kaynaklardan yararlanmak konusunda da sıkıntılarının olduğu ifade edilmektedir. Bâtini bir mezhep olmasından dolayı Dürzîlik ile ilgili risalelerde geçen ibarelerin tam olarak neyi ifade ettiği bazen anlaşılammaktadır. Risalelerin içeriğine bakıldığında mezhebin temel prensiplerini açıklayan çok önemli bilgilerin yanında Dürzîliğe muhalif olanlara karşı yazılmış olan reddiyeler ve görevlendirilmiş dailerin mersumları da yer aldığı görülmektedir. İlk risaleler Hamza b. Ali tarafından, sonrakiler Muhammed b. İsmail ve

¹⁸ Ahmet Bağlıoğlu, **Ortadoğu Siyasi Tarihinde Dürzîler**, FÜOAM Yay., No: 11, Elazığ, 2006, s. 12.

¹⁹ Bağlıoğlu, **İnanç Esasları Açısından Dürzîlik**, s. 10.

son risaleler de Muktenâ Bahâeddîn tarafından yazılmıştır. Dolayısıyla risaleler içerisinde belli bir düzenlilik ve sıralama söz konusudur.²⁰

Dürzîliğin, tarihi bir realite olarak İsmailiyye içerisinde doğmuş bir mezhep olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla Dürzîliği anlamak için İsmailiyye düşüncesini bilmek gerekmektedir. Bu düşünceye göre sıradan insanlar, ilahi mesajın anlamını tam olarak kavrayamazlar. Kutsal metinlerin bâtinî yorumlarını yapabilmek için dini bir otoriteye ihtiyaç duyulmaktadır. Onlara göre bu dini otorite ise imamdır. Bu anlayış Hz. Peygamberin yerini alan imama hem toplumun siyasi liderliğini yükler hem de ilahi mesajın yorumlanması gibi ruhani bir sorumluluk verir. Bu düşüncenin mensupları, tarih boyunca Sünni ve bazı Şii gruplarca -İslam dışı bir mezhep olarak görüldüğü için- çeşitli baskılara maruz kalmışlardır. Buna bağlı olarak gizliliği esas prensiplerinden biri olarak kabul etmişlerdir. Aynı uygulamanın Dürzîlik mezhebi için de geçerli olduğu bilinmektedir.²¹

Dürzîlik inancının teşekkülünde İsmaililik kadar İslam dünyasına girmiş olan yabancı akımların da etkisi söz konusudur. Fetihlerle genişleyen İslam coğrafyası Helenistik, İran ve Hint gibi farklı kültürlerle tanışınca İslam kültürü bu kültürler ile kaçınılmaz bir etkileşim içerisine girmiştir. Beytül-Hikme'nin de bunda etkisi vardır. Emevîler ile başlayan ve Abbasî Halifesi Mansur döneminde büyük bir ivme kazanan tercüme faaliyetleri Me'mun döneminde Beytül-Hikme'nin kurulması ile zirveye ulaşmıştır.²² Burada kırk kişilik mütercim kadrosu ile sayıları seksene yaklaşan birçok âlim ve filozofun eserleri Arapçaya çevrilmiştir. Bu çeviri hareketleri ile birlikte İslam dünyasında oluşan felsefi fikirlerin Şii grupları etkilediği bilinmektedir. Dolayısıyla *Yeni-Eflatunculuk*, *Hermescilik*, *Fisagorculuk*, *Zerdüştlük*, *Maniheizm* ve *Budizm* gibi yabancı felsefi ve dini düşüncelerin doğrudan olmasa bile dolaylı bir şekilde İsmaili ve Dürzî inançları üzerinde etkisi olduğu belirtilmektedir. Buna Hermetik Felsefe ve Hermes Kültürünün Dürzîliğin oluşumundaki etkisi örnek verilebilir. Hermescilik, Şia ve Bâtını fırkaların oldukça yararlandıkları bir ekol olmuştur. Hermetik Felsefeye göre Allah ancak nefis ile bilinir. Çünkü nefis Tanrı'nın bir parçasıdır. Akılla marifetullahı ulaşmak mümkün değildir. Tanrı'nın bir parçası olan nefis bir ev gibidir. Eğer ona Tanrı yerleşmez

²⁰ Ahmet Bağlıoğlu, "Dürzîliğin Temel Kaynakları: Dürzî Risaleleri", **FÜİFD**, S. 8, Elazığ, 2003, s. 179.

²¹ İsmailiyye için bkz. Mustafa Öz- Mustafa Muhammed Eş-Şek'a, "İsmailiyye", **TDVİA**, C. 23, 2001, ss. 127-128

²² Mahmut Kaya, "Beytül-Hikme", **TDVİA**, C.VI, 1992, s. 88.

ise Şeytan yerleşir. Tanrı'nın da yerleşmesine en layık olan yer, insanlara has kıldığı hikmet sahibinin aklıdır. Tanrı, insan veya başka bir canlının suretinde görülebilmektedir. Hermetik Felsefe ve Hermesciliğe dair bu gibi inançların izlerine Dürzî risalelerinde rastlanmaktadır.²³

C. DÜRZİLİK MEZHEBİNİN İNANÇ ESASLARI

Dürzilik inancı 4 temel esas üzerine bina edilmiştir.

1. “*Hâkim Biemrillah'ın Ulûhiyetine İman*”: Dürzî mezhebinin inanç esasları, Hâkim Biemrillah'ın ulûhiyet iddiaları çerçevesinde oluşmuştur. Dürzilere göre ilahlık onun insani görüntüsünde ortaya çıkmıştır. Hâkim Biemrillah'ın “*Lahuti*” ve “*Nasuti*” olmak üzere iki yönü vardır. Lahuti yönü insanlar tarafından idrak edilemez. Hâkim, insanlara acıdığından, Tecelli ve Zuhur yoluyla Nasuti kisveye bürünmüştür. Tanrı'nın en son ve en mükemmel tecellisi Hâkim Biemrillah'tır. O hiçbir isim ve sıfatla tanımlanamaz, hiçbir dil onu ifade edebilecek bir tabire sahip değildir ve o her türlü tariften münezzehtir. Allah'ın herhangi bir cisme girdiğini (hulul) kabul eden Dürzîler, onun bir örtü (hicab) ve beşeri (nasuti) suret edindiğini, yazıdaki mana gibi insanlara karşı perdelendiğini ileri sürerler.²⁴

Dürziliğin Tanrı anlayışı ile İsmailiyye inancındaki Allah inancı birbirine benzemektedir. İsmaili inanç sisteminde yer alan Allah'ın yokluğunun muhal oluşu, Allah'ın hiçbir sıfatla sıfatlandırılmayacağı ve yaratıklarda bulunan sıfatların Allah'tan münezzehe olduğu gibi anlayışlar, Dürzî inançlarında da mevcuttur. Dürzilere göre Tanrı duyularla, kıyasla ve görüşle ne idrak olunur ne de tanınır. Onun ne belli bir mekânı ne de belli bir zamanı vardır. O, her yerde ve her zamanda vardır. Tanrı'nın kavranabilecek kadar kendini insana açması bir imam vasıtasıyla olmuştur. Eğer yeryüzünde imametden daha efdal bir şey olsaydı, Mevla o ismi alırdı. Durum böyle olunca Mevla en yüce ve en uygun ismi seçmiştir. Yani Tanrı, zaman zaman en yüksek makam olan imam makamında insanlara tecelli etmiştir. Ancak Tanrı insana nasuti bir anlayış ile açılmıştır. Onun lahutiliğini görmek ve anlamak bizim kapasitemizin ötesindedir. Yukarıda ifade edilenlerden anlaşıldığı gibi Dürzî inancına göre, Allah'ın sureti ve şekli Hâkim

²³ Ahmet Bağlıoğlu, “Dürziliğin Felsefi ve Dini Arka Planı”, **FÜİFD**, S. 8, Elazığ, 2003, s. 219.

²⁴ Öz, a.g.md., s. 40.

Biemrillah'ta tecelli etmiştir. Bağlıoğlu'nun eserinde hareketin liderlerinden Hamza b. Ali'ye dair şunlar belirtilmektedir. “Bizim Mevlamız için krallardan bir kral, bir grup insanı yöneten, idare eden, akli olan kişi diyorsunuz. Hâlbuki O binlerce kişinin ilahıdır. O'nun fazileti sonsuzdur.” Burada Hamza b. Ali, Hâkim'in ilah olduğunu açıkça ifade etmektedir.²⁵

Bundan başka elimizdeki Dürzî ilmihali kaynağına göre Hâkim'in açıkça ilah olduğu ifade edilmekte, Dürzî mezhebinden olan birine “*Sen Dürzî misin?*” şeklinde sorulduğunda sorunun muhatabı şu şekilde cevap vermektedir. “*Rabbimiz el-Hâkim'in (Takdir ve Sena O'na olsun) inayetiyle evet.*”²⁶

2. “*Emr'i Bilmek*”: “*Emr*”, Hamza b. Ali'dir. Hamza b. Ali 985 yılında Horasan'ın Züzen şehrinde doğmuştur. Dürzîlere göre Hâkim ile Hamza'nın doğumu aynı yıla ve aynı güne (23 Rebiülevvel-13 Ağustos) perşembe gününe denk gelmektedir. Bu yüzden dini ayinler Dürzîlerde perşembe günleri yapılmaktadır. Hamza b. Ali Mısır'a 1015 yılında gelmiştir.²⁷ Zeki ve kabiliyetli olduğu için kısa zamanda kendisini yetiştirmiş ve dailerin reisi olarak saraya girmeyi başarmıştır.

Hamza, Dürzî inanç sisteminin asıl kurucusudur. Hâkim ulûhiyetini ilan ettikten sonra onu imam yapmıştır. Dürzîler Hamza'nın ilk yaratılan varlık “*Küllî Akl*” olduğuna inanırlar.²⁸ Bütün mahlûkat ondan meydana gelmiştir. Dürzîlere göre Hâkim ile Hamza kıyamette tekrar dirilecekler ve dünya hâkimiyetini Dürzîlerin eline vereceklerdir. Hamza b. Ali Dürzî inancına göre Hâkim'den sonra en önemli unsur olan “*emr*” makamındadır. Ayrıca “*Tarik-i müstakim*”, “*Kaimü'l-Hak*”, “*İmamü'z-Zaman*”, “*en-Nebiyü'l-Kerim*”, “*İlletü'l-ilel*”, “*Hadi'l-müstecibin*” gibi unvanlarla anılır. Hamza'nın muhtelif devirlerde çeşitli zuhurlar gösterdiğine inanılır. Âdem devrinde Şantil, Nuh devrinde Pisagor, İbrahim zamanında Davud, Musa zamanında Şuayb, İsa zamanında İncil'in gerçek sahibi Mesih, Hz. Muhammed devrinde Selman-ı Farisî ve nihayet Hâkim zamanında Hamza b. Ali olarak görünmüştür. Hamza Allah'a giden yol, Allah'ın arşını taşıyan meleklerin yaratıcısı ve Allah ile insan arasındaki aracıdır.²⁹

²⁵ Bağlıoğlu, **İnanç Esasları Açısından Dürzîlik**, s. 165.

²⁶ E. TOFTBEK, “Kısa Dürzî İlmihali”, çev. Ethem Ruhi Fıçlalı, C. 25, **AÜİFD**, Ankara, 1981, s. 215.

²⁷ Bağlıoğlu, a.g.e., s. 122.

²⁸ Gökbilgin, a.g.m., s. 667.

²⁹ Öz, a.g.md., s. 42.

3. “*Hudud’u Bilmek*”: Dürzî inancına göre “*Hudud*” ilahi dinlerdeki peygamber mertebesindedir. Hudud’lar 5 kişidir.

a. **Hamza b. Ali**: “*Küllî Akl*” olarak bilinir.

b. **İsmail b. Muhammed et- Temimî**: “*Küllî Nefs*” olarak bilinmektedir. Hamza ona diğer hududlar üzerine emir ve nehiy yetkisi vermiştir.

c. **Muhammed b. Vehb el Kuraşi**: “*Kelime*” olarak bilinmektedir. Nefse nispet edilir, Nefsten sonra gelen hudud olup “*Sefiru’l-Kudre*” makamına getirilmiştir.

d. **Abdülvehhab es-Samiri**: “*Sabık*” olarak bilinir. Kelimeye nispet edilir ve ona yardımcı olarak yaratılmıştır.

e. **Ahmed es-Semûkî**: “*Tali*” olarak bilinmektedir. Cismani dünyanın yaratılması ona nispet edilir.³⁰

Dinin esaslarından olduğu için hududu bilmemek tevhit davetini bilmemek demektir. Bunun için her Dürzî’nin, yaratılan en şerefli varlıklar olan hududu bilip iman etmesi gerekmektedir. Hudud sayılan kimseler evlenmekten, çocuk sahibi olmaktan ve her türlü günahattan münezzehtirler. Hudud her asırda birbirine zıt isim ve suretlerde zuhur eder. Örneğin Tanrı Zekerriyya şeklinde zuhur edince Hamza Karun, İsmail et-Temimî de Ebu Said el-Malati suretinde görünmüştür. Hz. Muhammed devrinde Hamza Selman-ı Farisi şeklinde görününce diğer dört hudud da sahabeden Mikdad b. Esved, Ebu Zer el-Gıfari, Ammar b. Yasir ve Necaşi suretinde zuhur etmiştir.

Dürzîlere göre Hamza b. Ali ve diğer dört hududun kendilerine özgü renkleri vardır. Yeşil Hamza’ya, kırmızı Temimî’ye sarı Kuraşi’ye, mavi Samiri’ye, beyaz ise Bahaeddin’e özgü renklerdir. Fransızların Lübnan’daki Dürzîlere bağımsız emirlik statüsü verdiği dönemde bu beş renkten oluşan bayraklar resmi olarak kullanılmıştır.³¹

4. “*Yedi Esası Bilmek*”: “*Hisal*” veya “*Vesaya*” olarak da adlandırılır. Bunlar Şia’daki velayet ve cihatla birlikte İslam’ın yedi şartının yerine ikame edilmiştir. Kelime-i şehadet yerine Hâkim’i tek ilah olarak kabul etmek. Namaz yerine *Sıdku’l-Lisan*, oruç yerine *var olmayana ve bühtana ibadeti terk*, zekât yerine *din kardeşini korumak*, hac

³⁰ Bağlıoğlu, a.g.e., s. 170.

³¹ Öz, a.g.md., s. 43.

yerine *iblisler ve azgınlardan uzaklaşmak*, cihat yerine *Hâkim'in hüküm ve filine rıza*, velayet yerine *kolaylık ve zorlukta Hâkim'in emirlerine boyun eğmektir*.³²

Dürzî inancına göre Hamza b. Ali tenzil ve te'vil ehlinin, yani Ehl-i Sünnet ile Şia'dan İsnâaşeriyye, İsmailiyye ve Karamita'nın gerekli gördüğü kelime-i şehadet, namaz, oruç, hac, zekât, cihat ve velayet gibi esasları "*en-Nakzü'l-Hafi*" adlı risalesinde iptal etmiştir. Hamza bunu yaparken Hâkim Biemrillah'ın fiil ve davranışlarından ilham almıştır. O'na göre Hâkim uzun süre namaz kılmamış, cuma, cenaze ve bayram namazlarına katılmamıştır. Yine Hâkim, 1009 yılında zekâtı kaldırmış, oruç tutmayı ve hacca gitmeyi gereksiz görmüştür.³³

Dürzîler, sosyal bakımdan –kendi nitelendirmeleri- ile "*Ukkal*" (akıllılar) ve "*Cuhhal*" (cahiller) olmak üzere ikiye ayrılırlar. Cahillere din öğretilmez. Kıyafetleri ile diğerlerinden ayrılan akıllılar ise bu sınıfta olabilmek için sıkı bir imtihana tabi tutulurlar. Dürzîlerin kendi aralarında riayete mecbur oldukları başka prensipler de vardır. Bunların en önemlilerinden bir tanesi "iffet"tir. Hamza'nın kitaplarında üzerinde ehemmiyetle durulan "iffet" temiz ahlak sahibi olmak demektir. Dürzîlere göre tevhit erbabının kötülüklerden beri bulunmaları gerekir. Bundan başka avam tabakasından ve genellikle başka din ve mezhep salıklarından uzak yaşamak anlamına gelen "*inziva*" da Dürzîlerce riayet edilen prensiplerdendir.³⁴

Dürzîlere göre bütün peygamberlere muhalif olmak bir ilkedir. Çünkü peygamberler Hâkim'i bırakarak insanları asla zuhur etmeyen bir ilaha çağırmışlardır. Hamza b. Ali bütün peygamberlerle ve özellikle de şeriat sahibi Hz. Âdem, Nuh, Musa, İsa ve Muhammed ile savaşmayı, onların temsil ettiği akide, şeriat ve dinlerden uzaklaşmayı gerekli görür. Dürzîlerde kadınlarla erkekler kardeş kabul edilmekte, bir Dürzî erkek bir Dürzî kadın ile evlendiğinde, kadını kendisine eşit kabul etmesi ve bütün mallarını onunla paylaşması emredilmektedir. Birden fazla kadınla evlenme yasaktır ve böyle bir nikâh batıl kabul edilir. Bir erkeğin ya da Dürzî bir kadının Dürzî toplumunun dışından biriyle evlenmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Dürzî ahlak sisteminde yedi esastan birincisi olan doğru sözlülük, bütün faziletleri içeren tevhitte, yalancılık ise şirkle eş tutulmuştur.

³² Gökbilgin, a.g.m., s. 680. Konu ile ilgili olarak bkz. Aytekin Şenzeybek, Dürzîlik, Doğuşu ve Temel Prensipleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2001.

³³ Öz, a.g.md., s. 44.

³⁴ Gökbilgin, a.g.m., s. 668.

İnananlar birbirinin kardeşi kabul edildiğinden karşılıklı yardımlaşma esastır. Zengin fakire yardım etmelidir. Din mensuplarının özellikle hastalık, sıkıntı ve felaket anlarında birbirlerine yardım etmeleri önemli kabul edilir. Bir Dürzî'nin dindaşını koruması dini bir görevdir. Toplum tehlikede olduğu zaman hepsinin toplanıp kendilerini savunmaları gerekir.³⁵ Dürzîlerin Marunîler ile olan mücadelelerinde Dürzî topluluklarının bu özelliği ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur. Kendi aralarındaki dayanışma ve dindaşını koruma değerleri Dürzîler arasındaki bağları her daim güçlü tutmuş ve Marunîler ile olan mücadelelerinde onlara avantaj sağlamıştır.

II. MARUNÎLER

A. MARUNÎ KELİMESİ VE MARUNÎLERİN KÖKENİ

Marunîler, kurucusu Aziz Marun'a nispet edilen ve V. yüzyıldan itibaren çoğunlukla Lübnan'da yaşayan bir Hristiyan cemaatidir. IV. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı ve V. yüzyılın başlarında öldüğü tahmin edilen *Aziz Marun*, Suriye'nin batısında Asi Nehri kıyılarında Antakya kilisesine bağlı bir rahip olarak münzevi bir yaşam sürmüştür.³⁶

Marunîler; farklı bir görüşe göre Marunî kelimesinin “*maran*” kelimesinden türemiş bir kelime olduğunu, “*Rabbimiz, İsa Mesih*” anlamına geldiğini ve “*Maran*” adının, bir manastıra ad olmasından sonra da Marunîlere isim olduğu görüşünü benimserler.³⁷ Bir başka görüşe göre de Marunî adı; Süryanice “*Morio*” veya “*Moronoye*” den gelmekte olup yine “*Rabbimiz, İsa Mesih*” anlamını ifade etmektedir.³⁸

Marunîler Arami-Süryani kökenli bir topluluktur. Marunî isminin, Kuzey Suriye'de yaşamış bir rahip olan Aziz Marun'dan ve 610'da Kuzey Suriye'de inşa edilmiş olan Aziz

³⁵ Öz, a.g.md., s. 45.

³⁶ İsmail Taşpınar, “Marunîler”, *TDVİA*, C. 28, Ankara, 2003, s.71.

³⁷ Mustafa Şengil, *Dinler Tarihi Açısından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki Marunîler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010, s. 3.

³⁸ Ramazan Işık, *Marunî Kilisesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2003, s. 21. Konu ile ilgili ayrıca bkz. Yasin Athloğlu, *Modern Lübnan'da Marunîler ve Çatışma*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2011.

Marun manastırından geldiği ifade edilmektedir. Bu da Marunî kelimesinin etnik bir kökeni değil dini bir kimliği temsil ettiğini gösterir.³⁹

Marunîler Osmanlı egemenliğinde yaşarken bağımsız devlet kurmak istemişler bu fikir Marunî entelektüellerin düşüncelerini de etkilemiş, Marunî entelektüeller bağımsız ve ayrı bir ulus kimliğe aidiyetlerini ispatlamak için kökenlerini Fenikelilere kadar götürmüşlerdir. Marunîlere göre Kenanlılar; MÖ II. bin yılda İran Körfezi'nden Büyük Suriye bölgesine gelmiş olan, Hint-Avrupa ırkına mensup kavimlerdir. Sahilin kuzey kısmına yerleşen bu kavim, kırmızı-mor renkli kumaşlarla ticaret yaptıkları için Yunanlılar onlara “*Fenikeliler*” adını vermişlerdir. Marunîler bölgenin Araplar tarafından ele geçirilmesiyle Fenike mirasının yok olduğunu ancak kendilerinin bu mirasa sahip çıktıklarını ifade etmektedirler. Buradan hareketle Marunîler kendileri de dâhil olmak üzere bütün Lübnanlıları Arap ırkının bir parçası olarak değil, Fenike-Arami kökenli topluluklar olarak kabul etmektedirler.⁴⁰

B. LÜBNAN MARUNÎLERİ

Marunîler; önceleri Kuzey Suriye’de Asi Nehri ve çevresinde yaşamaktayken X. yüzyılda göç ederek Lübnan’da yaşamaya başlamışlardır. Dolayısıyla Lübnan’ın yerli halklarından değildir. Yakubilerle olan mücadeleleri Marunîleri Suriye bölgesinden Lübnan’a göçe zorlamıştır. Marunîler inanç bakımından İsa’da iki tabiatı kabul etmekle birlikte, onun tek bir iradesi ve tek bir enerjisi olduğuna inanmaktaydılar. Buna karşılık Yakubiler ise İsa Mesih’in tek tabiatı olduğuna inanıyorlardı. Yakubilerle Marunîler arasındaki bu dini ihtilaf, iki grup arasında kanlı çatışmalara yol açmıştır. Marunîlerin Lübnan’a göç ettikleri X. yüzyıldan Haçlı seferlerine kadar geçen dönem Marunî tarihi açısından yeteri kadar aydınlatılamamıştır.⁴¹

1099 yılında Haçlılar, Trablus’un kuzeyinde yer alan Arka’ya ulaştıklarında onları Marunîler karşıladılar ve gerekli hizmeti sundular. Bu döneme kadar Marunîler, Lübnan’ın yüksek dağlarında yaşayan bir grup Hristiyan’dı. Suriye’deki Haçlı idaresi devam ettiği

³⁹ Ramazan Işık, “Marunîleri Memlukler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. IX, S.1, Sivas, 2005, s. 203.

⁴⁰ Ramazan Işık, “Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Marunîlerin Lübnan’da Bağımsız bir Hristiyan Devleti Kurma Girişimlerinin Fikri Temelleri”, **FÜSBD**, C.15, S. 2, Elazığ, 2005, s. 413.

⁴¹ Işık, Marunî Kilisesi, s. 21.

müddetçe Marunîler Frenklere bağılıklarını sürdürdüler. Bu dönemde Marunîler Trablus Haçlı Kontluğu'nun sınırları içinde kalan kuzey Lübnan bölgesinde yaşamaktaydılar. Bölgedeki Marunî kabile reisleri Frenk soyluluğuna benzer bir sınıfı teşkil etmekle birlikte Frenklere göre ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edilirdiler. Marunîler Haçlılara hem rehberlik ettiler hem de yardımcı oldular. Böylece aynı zamanda Katolik kilisesi ile yakınlaşmaya başladılar. Süreç içerisinde Marunîlerin Roma Katolik kilisesi ile olan ilişkisi bağılılık statüsüne dönüştü. Marunîler; ayin birliği, Marunî patriğinin Papa'nın onayı ile göreve başlaması ve Marunî kilisesinin Vatikan tarafından denetlenmesi hususlarını kabul ettiler (1215).⁴²

Memlukler 1291 yılında Trablus'u fethettikten sonra bölgedeki Marunîlerin politik tarihi tamamen değişmiştir. Suriye Frenklerin idaresinde iken Marunîler, yerli Hristiyan toplulukların en ayrıcalıklıları arasındaydılar. Fakat Haçlıların bölgeyi terk etmesiyle tekrar dağlarda feodal bir tarzda yaşamaya başladılar. Memlukler döneminde Marunîler genellikle Kuzey Lübnan'da kendi ruhani reislerinin idaresi altında yaşıyorlardı. Marunî halkı birçok bölgede kendi cemaatinin içinden gelen reisler tarafından yönetilirdi ki bunlara "*Mukaddamin*" denirdi. Bu idari yapı onlara belli bir özerklik tanımaktaydı. Memlukler bu idari özerklik yapı modeline rağmen Marunîleri sıkı bir kontrol içerisinde tutmuşlardır. Çünkü Memlukler Frenklerin Marunî patriği ile olan yakınlığını bildiğinden dolayı onların yeni bir Frenk işgali için Batı kilisesi ile işbirliği yaptıklarını düşünmekteydiler. Memluklerin sıkı kontrollerine rağmen yine de Fransisken misyonerler aracılığı ile Marunî kilisesi ve Roma kilisesi arasında önemli gelişmeler olmuş ve Roma ile birleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır.⁴³

Mercidabık Muharebesi ile Suriye, Lübnan ve Ürdün Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra bölgedeki Marunî topluluklar, Osmanlı yönetiminden gördükleri hoşgörü ile dinlerini ve geleneklerini korudular. Marunî patriği yönetim tarafından cemaatin başı olarak "*Emirü'ş-Şark*" unvanı ile tanındı. Memluk ve Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olduğu zamanlarda bu devletlerin gösterdiği hoşgörüden istifade eden Marunîler, Katolik kilisesi ile olan ilişkilerini de devam ettirdiler. Marunîler, Osmanlı egemenliğindeyken bağımsız bir devlet kurma girişiminde de bulunmuşlardır. Fransa'nın

⁴² Taşpınar, a.g.md., s. 71.

⁴³ Işık, "Marunîleri Memlukler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri", s. 203.

himayesi ve Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda içinde bulunduğu durum bunu kolaylaştırmıştır. Konu ile ilgili elimizde bulunan 1892 tarihli arşiv belgesine göre Marunîler bu emellerini gerçekleştirmek için gizli bir cemiyet kurmuşlardır. Beyrut'ta Marunî Piskoposu *Monsinyor Dibas'ın* başkanlığında kurulan bu cemiyet Fransızların himaye ve yardımları ile faaliyetlerini yürütmüştür. "*Marmaron*" ismi ile anılan cemiyete sadece Marunî olanlar girebilmektedir.⁴⁴

Marunîlerin bağımsız devlet kurma girişimlerini en fazla destekleyen Fransızlar olmuştur. 1870-1871 yıllarında Fransa, Prusya yenilgisinden sonra dikkatini doğuya yöneltmiştir. Bu siyaset değişikliği döneminde Fransa ilgisini Akdeniz, Asya ve Afrika'ya çevirmiştir. Fransa bölgede hâkimiyet tesis etmenin yolu olarak misyonerliği kullanmıştır. Bu misyonun temsilcisi olarak Fransız Katolik misyonerleri ilk olarak 1831'de Suriye'ye geldiler. Bu misyonerlerin öncelikli görevleri bölgede Hristiyanlık eğitimini tesis etmek ve topluluklar üzerinde mümkün olduğu kadar nüfuz oluşturmaktır. Bunun ilk somut adımı 1875 yılında Beyrut'ta St. Joseph Üniversitesi'nin kurulması oldu. Saygın ailelerin birçoğu çocuklarını okutmak için bu üniversiteye gönderdi. 1920'lerde Fransız Manda Yönetimi altında bir Lübnan Devleti kurulduğu zaman bu devletin memurları genel olarak St. Joseph Üniversitesi mezunları arasından seçildi. Marunî kilisesi bütün bu faaliyetlerde her zaman öncü durumunda oldu.⁴⁵

Günümüzde toplam nüfusları 1,5 milyona ulaşan Marunîler, başta Lübnan olmak üzere Ortadoğu'nun çeşitli ülkelerinde özellikle Suriye ve Mısır'da yaşamaktadırlar. Bunun dışında Fransa, ABD, Kanada ve bazı Güney Amerika ülkeleri ve Avustralya'da yaşadıkları bilinmektedir.⁴⁶

C. MARUNÎ İNANCI VE KİLİSESİ

Marunîler İsa'daki insanlık ve ilahlık unsurlarının birbirine denk olduğu yönündeki Ortodoks diyofizit anlayışın benimsendiği Kadıköy Konsili'ni (451)⁴⁷ kabul ederek

⁴⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Yıldız Tasnifi Evrakı**, Dosya No: 26, 1. R., 1310.

⁴⁵ Işık "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Marunîlerin Lübnan'da Bağımsız bir Hristiyan Devleti Kurma Girişimlerinin Fikri Temelleri", s. 414.

⁴⁶ Taşpınar, a.g.md., s. 72.

⁴⁷ Alparslan Yalduz, "Konsillerin Hristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 2, Bursa, 2003, s. 257.

monofizitliğe⁴⁸ karşı tavrı almışlardır. Bundan dolayı konsil kararlarını kabul etmeyen birçok kilise ve manastırla mücadele içerisine girmişlerdir. Bu mücadelelerden birinde Suriye’de Marunî keşişlerle birlikte diğer manastırlardan 350 keşişin Monofizitler tarafından öldürüldüğü belirtilmektedir. Hatta bu olay her yıl 31 Temmuz’da Marunîler tarafından anılmaktadır. Doğu kiliseleri arasında Katolik karaktere sahip tek kilise Marunî kilisesi olduğu için Roma’ya sonradan bağlanan kiliselerden ayrılmaktadır. Marunîlerin ibadet geleneği Antakya kilisesine ait özellikler taşımaktadır. Önceleri ayin dili olarak Süryanice’nin Arami lehçesi kullanılmış, günümüzde ise Süryani alfabesiyle Arapça yaygınlık kazanmıştır. Evlilik ve vaftiz törenleriyle oruç gibi ibadetler, Roma Katolik anlayışından izler taşımakla birlikte Süryani geleneğine göre icra edilmektedir.⁴⁹

Hristiyanlık inancının Lübnan bölgesinde yayılmasında Havarî Petrus’un etkili olduğu ifade edilmektedir. Bu sebeple Marunîlere göre; Antakya patrikliğinin ilk kurucusu Havarî Petrus’tur. Marunî geleneğinde Patrikler; piskopos, rahip ve vaizlerden ibaret olan ruhbanlar üzerinde tam bir otoriteye sahiptir. Patrik, Marunî kilisesi ve toplumunun ruhani lideridir ve hiyerarşide Papa’dan sonra gelir. Marunî patrikleri kendilerini “*Antakya ve Bütün Doğunun Patriği*” olarak nitelendirmektedirler. Dolayısıyla Marunî Patriği sadece Lübnan Marunîlerinin değil, Suriye, Filistin, Mısır ve diğer bölgelerdeki bütün Marunî

⁴⁸ **Monofizit:** 381 yılında icra edilen İstanbul Konsili’nde Hristiyanlığın en önemli iman esası haline gelen “teslis” (trinite-üçleme) inancının temelleri büyük ölçüde Pavlus tarafından atılmıştır. Bu inanca, daha ilk zamanlardan itibaren itirazlar yükselmiş, IV. yüzyılda Arius, Tanrının sonsuz ve doğrulmamış olduğunu ve “oğul” yani Hz. İsa’nın Tanrı tarafından yaratıldığını, dolayısıyla aynı cevhere sahip olmadıklarını ileri sürmüştür. Arius bu görüşle Hz. İsa’nın Tanrı olduğu inancını reddetmiştir. Bunun üzerine İskenderiye Patriği, Arius’u aforoz etmiştir. Arius’tan sonra, Hristiyanlar arasında bir diğer bölünme Nestorius’un (öl. 450), Hz. İsa’nın insan-Allah değil, Allah taşıyıcısı olduğu görüşünü ileri sürmesi ile gerçekleşmiştir. O’na göre, Hz. İsa Allah değil insan olarak doğmuş ve bedenine Logos’un (Kelam) girmesi ile Tanrı olmuştur. Bu görüş Arius’tan farklı olsa bile Hz. İsa’nın Tanrılığını gölgeleyebilecek bir görüş olduğu için Efes Konsili’nde reddedilmiştir. Nestorius’un Hz. İsa’nın ilahi tabiatını zayıflatıcı nitelikteki görüşlerine karşı sonraları Hz. İsa’nın ilahi tabiatı üzerine daha çok vurgu yapılan görüşler savunulmaya başlandı. Eutyches ve İskenderiye Piskoposu Cyrille; Hz. İsa’nın iki tabiatının insan olduktan sonra tek ve ilahi tabiat haline geldiğini ve Hz. İsa’nın insani tabiatının ilahi tabiatı içerisinde tamamen eridiğini iddia ettiler. Bu görüş etrafında toplananlar Hz. İsa’da tek tabiat kabul ettikleri için “monofizit” (Tek Tabiatçı) olarak nitelendirildiler. İmparator Marcian bu görüş farklılıklarını gidermek için, 451 yılında Kadıköy’de bir konsil toplamıştır. Hristiyanlarca 4. Genel konsil olarak kabul edilen bu konsilde, Hz. İsa’nın tam teşekkül etmiş, iki tabiatı olduğu kabul edilmiş ve monofizit doktrin reddedilmiştir. Kadıköy Konsili’nden sonra Monofizit doktrinini benimseyen kiliseler, ana gruptan koparak ayrı kiliseler haline gelmişlerdir. Günümüzde Monofizit mezhebini benimseyen üç ana kilise mevcuttur. Bunlar Yakubi Kilisesi, Kıpti Kilisesi ve Ermeni Kilisesi’dir. Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hristiyanların Bölünme Sürecine Bir Bakış”, **AÜİFD**, C. 41, S. 1, Ankara, 2000, s. 309.

⁴⁹ Taşpınar, a.g.md., s. 72.

halkının da ruhani önderleridir. Ayrıca bütün piskoposlar, patrik tarafından takdis edilip rütbe ve unvanlarını ondan alırlar. Ancak Patrik görev ve yetkileri bakımından ruhban sınıfı üzerinde etkili olsa bile kendisi de Roma teşkilatı kararlarına tabidir ve Roma'dan gelen talimatlar doğrultusunda hareket etmek zorundadır. Patrik Papa'ya karşı sorumludur ve rütbesi Roma kilisesinin kardinallik rütbesine denktir.⁵⁰

⁵⁰ Işık, Marunî Kilisesi, s. 16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LÜBNAN'DA MARUNÎ VE DÜRZÎLERİN MÜCADELELERİ

I. XIX. YÜZYILDA OSMANLI İDARESİ

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıla bir önceki yüzyılın reform tecrübeleri, ciddi ekonomik problemler ve önemli miktarda toprak kayıpları ile girmiştir. Bu sebepten özellikle XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti için önceki yüzyıllara göre daha zor geçecektir. İlber Ortaylı, Osmanlı'nın bu yüzyılını "*İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*" şeklinde ifade etmektedir.¹ Söylemin doğruluğu imparatorluğun bu yüzyılda yaşadığı sorunlarla ispatlanmıştır. Peki, *XIX. yüzyılın hem dünya genelinde hem de Osmanlı Devleti nezdinde ayırt edici özellikleri nelerdir?* Soruya cevap olması bakımından öncelikle şu ifade edilmeli ki XIX. yüzyıl tam bir "*Kıta Avrupası Yüzyılı*"dır. Tek başına bir "*Sanayi İnkılabı*"² bile Kıta Avrupası'nı aşan ve birçok dünya ülkesini etkileyen mühim bir hadise olmuştur. Bunun yanında Fransız İhtilali ile dünyaya yayılan ulusçuluk akımı imparatorluk özelliği taşıyan siyasi yapıların çoğunu değiştirmeye zorlamıştır. Ancak bu değişim hemen

¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yay., 7. b., İstanbul, 2001, s. 13.

² Sanayi İnkılabı iki dönem halinde incelenmektedir. XVIII. yüzyıldan başlayıp XIX. yüzyılın ortalarına kadar olan birinci dönemde, demir ve kömür asıl enerji kaynağını oluşturmuştur. Bu ilk dönem "makineleşme çağı" olarak da adlandırılır. Temel ayırıcı özelliği, makine kullanımının yaygınlaşması sonucu, büyük fabrikaların ortaya çıkmasıdır. Böylece, Avrupa'da temelde tarım işçileri toplumundan, fabrikada eşya üreten nüfusa doğru düzenli bir değişim olmuştur. Fabrikaların temel enerji kaynağı kömürdür. İngiltere zengin kömür yataklarına sahip olduğu için Sanayi İnkılabı sürecinde başat rol üstlenecektir. 1870'ten sonra Sanayi İnkılabı nitelik değiştirir. Sanayi İnkılabının bu ikinci safhasında temel hammadde ve enerji kaynaklarında değişiklikler ortaya çıkar. Kömür ve demire ek olarak çelik, elektrik, petrol ve kimyasal maddeler de üretim sürecine dâhil olur. Üretim ve tüketim hadlerinin sınırsızlığı ilkesi adeta Avrupa kıtasına egemen olmuş gibidir. İlerleyen süreçte; biriken sermaye fazlasına yeni yatırım alanı bulmak, üretim fazlası ürünlere yeni pazarlar elde etmek, nüfus artışına bir çare olmak ve üretim sürekliliğini sağlamak için hammadde elde etmek gibi sorunlar ile karşılaşılır. Asya ve Afrika, Avrupa'nın sanayileşme sürecinde yaşadığı problemleri aşabilecek kaynaklara sahipti. Osmanlı Devleti hem Asya hem de Afrika'da toprak sahibi bir devlet olduğu için doğrudan hedef konumuna gelmiştir. Avrupalı devletlerin sömürgecilik ruhları tekrar canlanır ve bu durum emperyalizmi doğurur. Sömürgecilik, bir devletin egemenliğini başka topraklar ve halklar üzerinde kurmasıdır. Emperyalizm, anlam olarak sömürgecilğe yakın olmasına rağmen, daha özelden Avrupa'nın büyük devletlerinin XIX. yüzyılın ikinci yarısında öteki kıtalar üzerinde genişlemelerine verilen addır. Emperyalizm sözcüğü XIX. yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlanmıştır. Emperyalizm ve sanayileşmiş devletlerin rekabeti sonucunda Avrupa adeta yeryüzünü kaplayarak dünya topraklarının 1/5'i ile nüfusunun 1/10'unu kontrol altına aldı. 1900'e gelindiğinde Afrika kıtasının 9/10'u Avrupa'nın denetimindeydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oral Sander, *Siyasi Tarih*, 8.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 200.

hemen birçok ülkede savaş yapmak ve kan dökmek yolu ile gerçekleşmiştir. Avrupalı devletlerin sömürgecilik tarihi çok eskilere uzanır. İlk defa bu yüzyılda, Osmanlı toprakları doğrudan Avrupalı devletlerin sömürgeci saldırılarına maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin artık tek başına Avrupalı devletlerle boy ölçüşemiyor oluşu da sömürge saldırılarına maruz kalmasında etkili olmuştur. Babıali'nin meşhur “*Muvazene -Denge-Siyaseti*”³ bunun örneğidir.

1798 yılında Osmanlı Devleti'nin “kadim dostu (!)” Fransa,⁴ İngiltere'ye karşı üstünlük sağlamak için Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etti.⁵ Esasında Napolyon'un amacı kendi vatanı saydığı Akdeniz'de Malta ve Mısır'ı ele geçirerek İngiltere'yi buradan çıkarmak ve Süveyş'te kanal açarak Hindistan'a uzanmaktı. Osmanlı toprakları artık Avrupalı devletlerin çıkarlarının kesiştiği bir bölge haline gelmişti. Nitekim Osmanlı Devleti Fransa'nın bu işgal girişimini ancak İngiltere ve Rusya'nın yardımı ile önleyebilecektir.⁶

Aslında Fransa bu işgal olayından önce Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni güçlendirme politikası güderek, bir yandan da Osmanlı'nın Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında kendi ticari üstünlüğünü kurmak stratejisini izlemiştir. Fakat gerek Rusların Osmanlı'yı parçalama planları -Grek Projesi ve Hasta Adam Nitelendirmesi- ve gerekse İngilizlerin Akdeniz'de, her geçen zaman daha fazla nüfuz ele etmeleri Fransızların bu işgal girişimine zemin hazırlamıştır. Mısır'ın Fransa gibi güçlü bir devletin eline geçmesini ve Fransızların Akdeniz'de güçlenmesini çıkarlarına aykırı bulan Ruslar, müşterek kurulacak bir Osmanlı-Rus donanmasının bu oldubittiye engel olmasını teklif ettiler. Rusya'nın bu teklifi Osmanlı tarafından kabul edilmiş ve 23 Aralık 1798'de bir ittifak anlaşması imzalanmıştır. Daha sonra İngilizler de Mısır sorununda çıkarları doğrudan etkilenen bir taraf olarak olaya müdahale ettiler. Fransa'nın Mısır'ı işgal girişimi ve Osmanlı Devleti'nin bu olayı çözmek için çok yönlü bir diplomasi izlemesinin birtakım önemli sonuçları oldu. Bu olay her şeyden önce Batı sömürge dünyasına Osmanlı

³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, 7. b., C. 5, TTK Basımevi, Ankara, 1995, s. 43.

⁴ Ayşe Pul, “Osmanlı- Fransız Diplomasinin İki Mühim Evresi: Girit ve Mısır Seferleri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 22, Ankara, 2007, s. 159.

⁵ Fransa'nın Mısır'ı işgali tarihe Napolyon'un meşhur Mısır Seferi olarak geçmiştir. Napolyon büyük bir donanma ve 35.000 kişilik askerle Fransa'nın Toulon Limanı'ndan ayrılarak 2 Temmuz 1798'de İskenderiye'ye geldi ve burayı kolaylıkla işgal etti. 21 Temmuz'da Mısır'da kölemenlerle yaptığı Ehramlar Muharebesini kazanan Napolyon, Kahire'yi işgal etti. Bkz. Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, 2. b., TTK Basımevi, 1999, Ankara, s. 56.

⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 57.

topraklarının ne kadar işgale müsait olduğunu ve tek başına bir devletin Osmanlı toprağı olan bir bölgeyi kolayca işgal edebileceğini gösterdi. Dolayısıyla Batı dünyasında gözler, konumu nedeniyle Akdeniz'e çevrildi. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin bu işgal girişimini savuşturmak için Rus ve İngiliz yardımına ihtiyaç duyması, topraklarını tek başına koruyamadığını ve başka devletlerin yardımına ihtiyaç duyduğu gerçeğini ortaya koydu. Bu da Osmanlı'nın XIX. yüzyıl boyunca takip edeceği denge politikasının başlangıcı oldu.⁷

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, karşılaştığı sorunların çözümünde diplomasiyi daha fazla kullandı. Tabii bu durum için önce yapısal bazı değişiklikler yapmak gerekiyordu. Dış işleri ile ilgili faaliyet yürüten Reisülküttap divan üyesi değildi. Reisülküttaplar Erkan-ı Devlet'ten değil Rical-i Devlet'ten sayılıyordu. 1836'da Reisülküttaplık Hariciye Nezareti'ne çevrilerek rütbeleri vezarete yükseltildi. Hariciye Nezareti dış ilişkilerde birinci derecen sorumlu bir makam haline geldi ve XIX. yüzyılda Mehmet Ali Paşa Olayı, Macar Mültecileri Sorunu, Lübnan Olayları ve Kutsal Yerler Sorunu gibi uluslararası alanda aktif diplomasi gerektiren sorunlarla uğraştı.⁸

Diplomasinin ön plana çıktığı bu dönemde hiç kuşkusuz devlet adamları da önem kazanmaktaydı. XIX. yüzyıl aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde Babıali bürokrasisinin oluştuğu yüzyıldı. Mustafa Reşit Paşa, Pertev Paşa, A. Cevdet Paşa, Ali ve Fuat Paşalar dönemin etkin isimlerindendi. Pertev Paşa, Babıali bürokrasisini Batı dillerine ve Avrupa tipi diplomasiye açan öncülerden sayılmaktadır.⁹

Osmanlı'nın Akdeniz hâkimiyeti ve Ortadoğı'daki varlığına yönelik ilk ciddi tehdit Fransa'dan gelmiş olsa bile, politikaları açısından Akdeniz ile en fazla ilgilenen İngiltere idi. Sanayi İnkılabı ile hız kazanan sömürgecilikte İngilizler, ada imparatorluğunun çıkarları için dünyanın hemen hemen her yerinde faaliyet gösterdiler. Ancak Doğı, İngilizler için her zaman farklıydı. İngiltere için Doğı, kendi sömürgesi olan Hindistan Osmanlı coğrafyası ise Hindistan'a giden yol demektir. XIX. yüzyılda İngiliz dış politikasının temeli Hindistan ve Hindistan'a giden yolların güvenliği olmuştur. Dolayısıyla İngilizler, Osmanlı Devleti ile ilgili konularda çok daha duyarlı olacaktır.

⁷ Hasan Şahin, "Doğı Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri (Başlangıcından Paris Barışına-1856)", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, S. 40, Erzurum, 2009, s. 289.

⁸ Cezmi Karasu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisine Genel Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 4, Ankara, 1993, s. 205.

⁹ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 231.

İngilizler; XIX. yüzyıl boyunca Rusya ve Fransa'nın aksine, Osmanlı toprak bütünlüğünden yana bir politika takip etmiştir. Rum isyanının başlangıcında ve Mısır meselesinde İngilizler Osmanlı Devleti'ne destek vermişlerdir. Ancak İngilizlerin Osmanlı çıkarlarına uygun olan bu politikaları çok fazla sürmeyecek, yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı toprak bütünlüğünü desteklemekten vazgeçeceklerdir. İngilizleri bu politika değişikliğine iten farklı sebepler vardır. Bunların bir tanesi ve en önemlisi Avrupa'daki siyasi güç dengelerinin değişmiş olmasıdır. 1871 yılında Prusya'nın Versailles'da Fransa'yı yenilgiye uğratarak Alman birliğini kurması Avrupa dengelerini alt üst etmişti. Doğal olarak bu durum İngiltere'nin hem dış politik duruşunu gözden geçirmesine hem de bazı politikalarında değişikliğe gitmesine sebep olmuştur. Buradaki temel değişiklik İngilizlerin Osmanlı'ya yönelik toprak bütünlüğü politikasından vazgeçmeleridir. Ancak bu durumda II. Abdülhamit dönemindeki Osmanlı-Alman yakınlaşması da çok etkili olmuştur.¹⁰

II. MARUNÎ VE DÜRZÎ ÇATIŞMASI

A. ÇATIŞMA NEDENLERİ

1. Avrupa Devletlerinin Nüfuz Mücadelesi

XIX. yüzyılda Fransa, İngiltere ve Rusya Akdeniz bölgesinde egemen olma yarışına girmişlerdir. Lübnan bölgesinde ise özellikle Fransa ve İngiltere hâkimiyet mücadelesi veriyordu. Fransa bölgede etkin olabilmek için öncelikle dini kullanmıştır. Katolik Marunîler üzerinde özel himaye ilan etmekle başlayan bu süreç, I. François'in Kanuni Sultan Süleyman'dan aldığı kapitülasyonlar sayesinde daha da kuvvetlenmiştir. Bu tarihten sonra Fransız krallar Osmanlı sınırları içindeki Katoliklerin himayesi konusunda çok aktif politika izlemişlerdir. Osmanlı'da yaşayan Fransızların dini özgürlükleri ve Kutsal Yerler'in bekçiliğinin Fransızlara verilmesi de kapitülasyonlarla olmuştur. Fransızlar bu kapitülasyonları iyi kullanarak kendilerini adeta Yakındoğu'da yaşayan Hristiyanların koruyucusu ilan etmişlerdir. Doğu'da hangi topluluk olursa olsun Latin Katolikleri, Hristiyan vakıflarını, okul, dispanser, hastane ve kiliselerini hep korumuşlar ve

¹⁰ Zekeriya Işık, "19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 2, Aralık, 2011, s. 50.

himaye etmişlerdir.¹¹ İlber Ortaylı yazmış olduğu makalede Fransa'nın bölgedeki etkisinin en çok ekonomi alanında olduğunu ifade etmiştir. Çünkü XIX. yüzyılda Batı Avrupa'nın sanayi ülkeleri Doğu Akdeniz ile geçmiş dönemlerden çok daha fazla ilgilenmeye başlamışlardı. Suriye ve Lübnan limanları yeni endüstri çağı ticaretinin yoğunlaştığı ve geliştiği merkezler durumuna gelmiştir. Fransızlar 1840 yılında Cebel-i Lübnan'da ilk dokuma atölyesini kurmakla ekonomik yatırımlara başlamışlardır. Buhar gücünün kullanıldığı ilkel tezgâhlarla, giderek ipek üretimi yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda Suriye ve Lübnan ihracatında mamul ipekli kumaş, pamuklu ve yünlü dokumalar en büyük kalemi oluşturur.¹²

İngiltere'nin bölgeye yönelik ilgisi daha çok Hindistan yolunun güvenliği ile ilgilidir. Ancak Napolyon'un Mısır Seferi ve hemen sonrasında Suriye'yi işgal etmesi İngiltere'nin bu bölgelerle daha fazla ilgilenmesine sebep olmuştur. İngilizler, Fransa'nın Marunîler üzerindeki nüfuzu karşısında bir denge unsuru olarak açıkça Dürzîleri desteklemeye başlamışlardır. Osmanlı belgelerinden anlaşıldığına göre Osmanlı yetkililerinin de malumudur. 1841 tarihinden itibaren yaygınlaştığı görülen Dürzî ve Marunî mücadelelerinde İngilizlerin rolü açıkça tespit edilmiştir. "*Beriyyetü'ş-Şam'da Marunîlerle Dürzîler arasında muahharan vukubulan muharebe-i mücerred İngilizlerin fesadına azv olunur...*"¹³

Bu çatışmaların bazıları özellikle İngilizlerin kışkırtmaları ile ortaya çıkmıştır. Çünkü İngilizler amaçlarına ulaşabilmek için arşiv belgelerinde de geçtiği üzere fesat çıkarmak, Dürzîleri Marunîler aleyhine teşvik ve tahrik etmek gibi çabalarından asla uzak durmamışlardır. "*Şöyle ki İngilizler İsevilerle mine'l-kadim husumet üzere olduklarından ol havalide kesb-i nüfuz edemeyecekleri gereği gibi meczumları olarak binanenaleyh İsevilerle ahz-ı intikam etmek niyetiyle bu defa Dürzîleri onların aleyhine teşvik ve tahrik etmişler...*"¹⁴

İngilizler bölgede nüfuz edinme adına Dürzî ve Marunî toplulukları birbirlerine karşı kışkırtırken bu niyet, hem bölge halkı nazarında hem de Osmanlı Devlet adamları

¹¹ Şerife Yorulmaz, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl- 20. Yüzyıl başları)", **Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi**, S.11, Ankara, 2000, s. 702.

¹² İlber Ortaylı, "19.Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar", s. 97.

¹³ BOA, **İrade Mesail-i Mühimme**, Dosya No: 75, Belge No: 1.

¹⁴ BOA, **İrade Mesail-i Mühimme**, Dosya No: 75, Belge No: 1.

nezdinde tespit edilmiş ancak İngilizler bu durumu kabul etmeyerek kendi memurlarına atılmış bir iftira olarak değerlendirmişlerdir. “İngilizlerin bu niyeti ammenin malumu olduğundan İngiltere memurlarına iftira olunuyor der...”¹⁵

İngiliz yetkililer ayrıca zaman zaman Babıali'nin otoritesine karşı gelen Dürzî liderlerinin cezalandırılmaları işine de karışarak, bunların cezadan kurtarılmaları için aracılık yapmaya kadar ileri gitmişlerdir.¹⁶ İngilizlerin Dürzî ve Marunî çatışmalarını bahane ederek Osmanlı içişlerine karışmaları ile ilgili bir örnekte Lübnan'ın vergi meselesi ile ilgilidir. Lübnan'ın eski vergisi 2650 kese akçe iken Mısır idaresi zamanında 6500 akçeye çıkarılmıştı. Lübnan Mehmet Ali Paşa idaresinden sonra yeniden Osmanlı egemenliğine girdiğinde, Babıali Lübnan'ın vergi düzenini tekrar düzenlemeye çalıştı. Ancak halktan bazı kesimler bu duruma itiraz edince durum Londra'ya yansımış, İngiliz Hariciye Nazırı Lord Palmerston Londra Sefiri Şekip Efendi ile meseleyi görüşmüştür. Palmerston bu görüşmede Şekip Efendi'ye Osmanlı'nın Cebel'de üç sene müddetle vergi almayacağı vaadini hatırlatarak Dürzîlerin vergiden muaf olmasını istemiştir.¹⁷

Avrupalı devletler Akdeniz bölgesinde hâkimiyet tesis etme politikalarını bölgedeki elçilik ve konsolosluk temsilcilerini kullanarak gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Elçilik ve konsolosluk çalışanları da adeta birbirleri ile yarışarcasına kendi devletlerinin nüfuz kazanma politikalarını etkin kılmaya çalışmışlardır. Lübnan bölgesindeki konsoloslar ve diğer memurlar asli görevlerini bir yana bırakıp yerel işlere karışmayı adeta alışkanlık haline getirmişlerdir. Yabancı yetkililer, yerel yetkililer ile halk arasındaki sorunlarda genellikle halktan yana tutum sergileyerek bölge halkının güvenini kazanmaya çalışmışlardır. Buna karşılık halktan bazı kesimler sorunlarını yerel yetkililer yerine konsoloslar ile paylaşmışlardır. “Mahmilik” yöntemi bunun en bariz örneğidir. Buna göre yabancı bir ülkenin himayesine giren bir Osmanlı vatandaşı “Mahmi” sıfatı almakta ve işi olduğunda o ülkenin konsolosunu aracı kılarak işini daha kolay halledebilmektedir. Mahmilik ya da diğer bir isimlendirme ile koruma (*Protege*) sistemi XVI. yüzyıldan itibaren kapitülasyonların bir uzantısı olarak ortaya çıkmış ancak sonradan devletin egemenliğini tehdit eder bir hale gelmiştir. Önceleri, Osmanlı Devleti tarafından yabancı

¹⁵ BOA, **İrade Mesail-i Mühimme**, Dosya No: 75, Belge No: 1.

¹⁶ Haluk Ülman, “1840- 1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletlerarası Politika”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 18, S. 3, s. 254.

¹⁷ M. Tayyip Gökbilgin, “1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler”, **Bellekten**, C. 10, TTK Basımevi, Ankara, 1946, s. 642.

devletlerin elçilik ve konsolosluklarında çalışan kişilere verilen berat, sağladığı ayrıcalıklar sayesinde Osmanlı vatandaşlarının da ilgisini çekmiştir. Yabancı devletler ise, siyasi nüfuzlarını artırmak ve ekonomik çıkar elde etmek için “*koruma patenti*” adı altında bir belge uydurarak, bu koruma ayrıcalığını Osmanlı tebaasına kadar genişletmişlerdir.¹⁸

1841 yılında Dürzî ve Marunî olayları ilk patlak verdiği zaman Londra’daki Fransız elçisi Osmanlı elçiliğine gelerek tehditkâr ifadeler kullanmış,-“*Suriye ahalisinin niza ve cidalleri bir suretle ref’ olunmaz ise*”- Fransa’nın Katolik mezhebinin hamisi olması münasebetiyle duruma müdahale etmek zorunda kalacağını ifade etmiştir. Fransız elçi bununla da yetinmeyerek *Düvel-i İseviye*’yi dahi harekete geçirmekle tehdit etmiştir. Bir başka örnek 1860 yılında gerçekleşen Lübnan konulu bir vergi düzenlemesine Beyrut’taki İngiliz konsolosu Rose’un gösterdiği tepkidir. İngiliz konsolos o tarihte siyasi birtakım girişimlerde bulunarak vergi düzenlemesini engellemiştir. Uzun yıllar devam eden konsolos müdahalelerine artık Osmanlı yetkilileri de tepki göstermeye başlamışlardır. İlk tepki 1857’de Sayda Valisi Hurşit Paşa’dan gelmiş, konsolosların müdahalelerinden iş yapamaz bir duruma gelen vali, sonunda çareyi sadarete şikâyette bulmuştur.¹⁹

Avrupalı devletlerin Doğu Akdeniz bölgesine yönelik nüfuz kazanma yarışı, bölgenin sakinleri olan Dürzî ve Marunî toplulukların birbirlerine yönelik algı ve davranışlarını olumsuz yönde etkilediği açıkça anlaşılmaktadır. Tabiidir ki devletlerin siyasi emelleri uğruna dini kullanmaları daha büyük sorunlara yol açmıştır. Şöyle ki; özellikle Fransızların Marunî topluluklarla olan bağını din ve mezhep üzerinden kurması ve kendisini adeta Marunî toplulukların manevi koruyucusu ilan etmesi yüzünden, Marunîler ile Dürzîler arasındaki çatışmalar çoğu kez yabancı devletlerce Müslüman-Hristiyan çatışması şeklinde ele alınmıştır. Bu da doğal olarak Osmanlı Devleti’nin bu konu ile ilgili çözüm üretmesini zorlaştırmıştır.

2. Lübnan’ın Etnik ve Dini Yapısı

Marunî ve Dürzî çatışmalarının nedenlerinden belki de en önemlisi, Lübnan bölgesinin farklı etnik ve dini gruplardan oluşan yapısıdır. Etnik ve mezhep kompozisyonunun çeşitlilik arz etmesi Lübnan’da sağlıklı bir siyasi yapının oluşumunu

¹⁸ Belkıs Konan, “Osmanlı Devleti’nde Protege (Koruma) Sistemi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 58, Ankara, 2009, s. 169.

¹⁹ Gökbilgin, a.g.m., s. 647.

engellemiştir. Maalesef bu özellik günümüzde de böyledir. Günümüz Lübnan'ında tarihten gelen bu özellik dolayısıyla siyasi istikrar sağlanamamaktadır.²⁰

Bölgenin eski halkları olarak bilinen Fenikeliler, Süryaniler ve Araplara sonradan Rumlar, Romalılar, Haçlılar ve Türkler de dâhil olmuşlardır. İslam'ın bölgede yayılmasıyla hâkim çoğunluğu Müslümanlar oluşturmuştur ve Arapça da çoğunlukla konuşulan bir dil haline gelmiştir. Lübnan bölgesi İslam, Hristiyan ve az miktarda Yahudi içeren topluluklardan oluşmaktadır. Ancak temelde sorun teşkil eden husus bu din mensuplarının, özellikle Müslüman ve Hristiyanların, kendi içlerindeki mezhep bölünmeleridir. İşte bu bölünmenin getirisi olan toplumsal kargaşa ve çatışmalar Lübnan'da siyasi istikrarın sağlanmasında en büyük engeldir. Müslüman topluluklar Sünni, Şii ve Dürzî olmak üzere üç mezhepten oluşmaktadır. Hristiyanlar ise Marunî, Rum (Ortodoks ve Katolik), Süryani ve Ermeni (Katolik, Protestan ve Gregoryen) gibi gruplardan oluşmaktadır.²¹

Ahmet Lütfi Efendi, kendi adı ile anılan tarihin VIII. cildinde Lübnan meselesini ele almıştır. Yazar; “*Cebel Sekinesi*” (Cebel Ahalisi), “*Usul-i İdare-i Kadimesi*” (Eski yönetimi), “*1257 İğtişası*” (1257 karışıklığı) ve “*Cebel-i Lübnan'a Kaymakam İhdası*” gibi konularda görüşlerini ifade etmiştir.²² Ona göre; Cebel-i Lübnan bölgesinde yaşayan toplam dört yüz elli ya da beş yüz bin nüfusun *ekseriyet-i azimesini* Marunîler teşkil etmekle beraber kalanların diğer çoğunluğunu Dürzîler oluşturmaktadır. “*Marunîler Latin Katolik olup doğrudan doğruya Papa'nın idare-i ruhaniyesine tabidir... Dürzîler bin-nisbe kalil (az) ise de kavgacı ve garatkar (yağmacı) ve Marunîler üzerine mütegalib ve mütehakkim ederler... Bu iki taifenin zıddiyeti öyle bir renge girmişti ki birinin menfaatine her ne yapılırsa diğerince mazeret gibi telakki olunacak idi.*”²³

3. Misyonerlik Çalışmaları

Osmanlı coğrafyasında misyonerlik faaliyetlerinin tarihi çok eski zamanlara kadar gitmektedir. Anadolu'da faaliyet göstermeye başlayan ilk misyoner grubun 1220 yılında İstanbul'a gelen *Saint François* tarikatına mensup Fransisken (*Franciscain*) rahiplerinden Katolik *Kapusenler* olduğu bilinmektedir. Bu misyonerlerin o zamanki en temel vazifeleri

²⁰ Yasin Atlioğlu, Lübnan'da Seçimler ve Siyasal Bölünmüşlük, sy.

²¹ Ülman, a.g.m., s. 243.

²² Ahmet Lütfi Efendi'nin İslam mezhepleri ve Dürzîlik hakkında verdiği bilgilerin konu edildiği bir çalışma için bkz. Sayın Dalkıran, “Tarih-i Cevdet'te İslam Mezhepleri-II (Dürzîlik ve Nusayrilik)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 21, Erzurum, 2003, ss. 201-217.

²³ Ahmet Lütfi Efendi, **Tarih-i Lütfi**, C. 8, Dersaadet, Sabah Matbaası, 1328, s. 33.

Bizans ve Roma kiliselerinin birleşmesini sağlamaktı. Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren diğer Katolik misyoner gruplar *Dominiken* ve *Cizvitler*'dir. 1583 yılında İstanbul'a gelen Cizvit misyonerleri St. Benoit Manastırı ve Kilisesi'ne yerleşerek hemen bir okul açmışlardır.²⁴ Osmanlı Devleti'nde misyonerlik faaliyeti yürüten Fransız papazlar özellikle Suriye ve Lübnan'da kendileri için çok elverişli bir alan bulmuşlardır. 1625 ve 1643 yılları arasında *Kapusen*, *Cizvit* ve *Karmel* tarikatine mensup papazlar Sayda, Beyrut, Trablus Şam, Şam ve Halep'e kadar yayılmıştır. Kapitülasyonların da kolaylaştırıcı etkisinin görüldüğü bu misyonerlik faaliyetleri Suriye ve Lübnan'da açılan yabancı okullar nedeniyle daha fazla yayılmıştır. Bu yabancı okullar başlangıçta gayr-i müslim halkın eğitim ve din ihtiyaçlarına bağlı faaliyet yürütürken ilerleyen yüzyıllarda misyonerlik faaliyetlerin odağı haline geleceklerdir. Fransa'nın XVI. yüzyıl ortalarından itibaren kapitülasyon ve misyonerlik faaliyetleri ile Osmanlı üzerinde elde ettiği konum, ilerleyen zamanlarda da artarak devam etmiştir.²⁵

Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren ikinci grup misyonerler Protestanlardır. İngilizler 1646 yılından itibaren misyonerlik faaliyetleri için teşkilatlanma yoluna gitmişler ve amaçları doğrultusunda özel teşekküller oluşturmuşlardır. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda İngiltere'de kurulan bazı misyonerlik teşkilatları: *The Baptist Missionary Society* (Vaftiz Misyonerlik Teşkilatı), *The London Missionary Society* (Londra Misyonerlik Teşkilatı), *The Church Missionary Society* (Kilise Misyonerlik Teşkilatı), *The British and Foreign Society* (İngiliz ve Yabancı Teşkilatı) ve *The London Jews Society*²⁶ (Londra Yahudi Teşkilatı) dır. Bu cemiyetler arasında ismi zikredilen *The London Jews Society*, 1820 yılından itibaren ön incelemelerde bulunmak amacıyla Filistin'e papazlar göndermeye başladı. Daha sonra Joseph Wolff'u Cebel-i Tarık'tan başlayarak Malta, İskenderiye, Kahire, Yafa, Kudüs, Beyrut, Şam, Halep, Musul, Bağdat ve Basra'da incelemelerde bulunmakla görevlendirdi. Bölgede yürütülen Protestan misyonerlik faaliyetlerine bağlı olarak Protestanlar kendi mezheplerinin kullandığı İncillerin Arapça çevirilerini de dağıtmaya başladılar. Ancak bu uygulama Marunîlerin sert tepkisine yol açtı. O zamana

²⁴ M. Metin Hülagü, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Kayseri, 2001, s. 59.

²⁵ İlknur Polat Haydaroglu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yay., Ankara, 1993, s. 183.

²⁶ Bu kuruluş "The London Society for Promoting Cristianity Amongst the Jews" olarak da bilinmektedir. Etkili bir Hristiyan misyonerliği ile birlikte Yahudileri de Hristiyanlaştırmayı hedeflemiştir. Detaylı bilgi için bkz. T. Gidney, *The History of the London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews*, London, 1908.

kadar 1671 Roma baskısı Arapça İncillerin dışında başka baskıların kullanılmasına müsaade etmeyen Marunî Patrikliği, mensuplarının Protestanlarca dağıtılan İncillere sahip olmasını ve onların düzenleyeceği ayinlere katılmasını yasakladı. Tepkilerin artması bölgede olay çıkması ihtimalini kuvvetlendirince Lübnan Emiri Beşir, Protestanların bölgeden uzaklaştırılmasına karar verdi.²⁷

İngilizler karşılaştıkları bu olumsuz durumlar nedeniyle nüfuz kazanma politikalarından vazgeçemediler. Yine misyonerlik faaliyetlerinin bir kolu olan ve bölgede tutunmayı sağlayacak bir başka politikaya yönelerek Dürzîler üzerinde etkili olmaya çalıştılar. Suriye bölgesindeki Dürzîler ile ilgilenmeye başladılar. Bu konuyla ilk ilgilenen devlet adamı Palmerston oldu ve aynı zamanda İngiliz Dışişleri Bakanı olan Palmerston'a göre Dürzîler nüfuz altına alınmalıydı. Bu tutuma uygun olarak İngilizler Dürzîlerle önce kültürel bağlar kurdular. Palmerston önce Mr. Nicolson adında bir misyoneri Lübnan'a göndererek Dürzîler arasında bir öğretim kampanyası açmak istemiş, sonra da ileri gelen Dürzî şeyhlerinden Numan Canbulat'ın kardeşini İngiltere'ye aldırıp eğitim almasını sağlamıştır.²⁸ Bunun dışında Osmanlı toplumunda yeterli sayıda Protestan topluluğu vücuda getirmek için 1840 yılında Kudüs'te bir Protestan Mabedi inşa etmek üzere Osmanlı Devleti'nden müsaade istemiştir. 1842 yılında Kudüs'te ilk Protestan kilisesinin tesisinden sonra İngilizler misyonerlik faaliyetlerini daha da hızlandırmışlardır.²⁹ Kendisini Osmanlı topraklarındaki Protestanların koruyucusu olarak ilan eden İngiltere, Osmanlı Devleti'nden Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar gibi Protestanlara da bir millet statüsü vermesini istiyordu. İngiliz elçisi Stratford Canning'in Babıali nezdindeki ısrarlı girişimleri ve diplomatik baskılardan sonra, 15 Kasım 1847'de Sultan Abdülmecit bir ferman yayımlayarak Protestanlara millet statüsü vermiştir.³⁰

Lübnan bölgesindeki misyonerlik faaliyetlerinin o bölgenin idari anlamdaki dengelerini nasıl etkilediğine yönelik örnek olması bakımından Dürzîlerden bazı grupların Hıristiyanlığı kabul etmeleri gösterilebilir. Hıristiyan misyonerlerinin tesirinde kalan Dürzî beylerden bir kısmı XVIII. yüzyılın ortalarında Hıristiyanlığın Katolik mezhebini kabul ettiler. Bu olay bölgenin nüfus yapısını da etkileyen birtakım değişikliklere sebep oldu.

²⁷ Ş. Tufan Buzpınar, "Suriye ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19. Yüzyıl)", **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 10, 2003, s. 110.

²⁸ Ülman, a.g.m., s. 252.

²⁹ Hülügü, a.g.m., s. 66.

³⁰ Ramazan Işık, "1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadımlara Yönelik Faaliyetleri", **FÜİFD**, S. 15: 2, Elazığ, 2010, s. 171.

Şihabiler arasında en tanınmış şahsiyet olan II. Beşir'in Hıristiyan oluşu hem Hıristiyanlığın yayılmasında hem de Hıristiyan unsurların örgütlenmelerinde etkili oldu. Nitekim 1841 olayları sonrası Dürzî topluluklar Şihabi ailesinden birilerinin Lübnan'da yönetici olmasını istemeyeceklerdir.³¹

4. Mehmet Ali Paşa Siyasetinin Bölgeye Etkisi

XIX. yüzyılın Osmanlı açısından çözülmesi çok zor bir sorunu da Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ayaklanmasıdır. Bu ayaklanma aslında bir iç politika unsuru iken İngiltere, Fransa ve Rusya'nın da müdahil olması ile bir dış soruna dönüşmüştür. Mehmet Ali Paşa Kavala doğumlu idi. Fransa'nın 1798 yılındaki Mısır işgali olayında Babıali'nin bölgeye gönderdiği ordu içerisinde yer almış ve bir zaman sonra ordu komutanlığına kadar yükselmiştir. Osmanlı ordularının Fransızlar ile olan başarılı mücadelelerinden sonra Mehmet Ali Paşa Mısır'a vali olarak tayin edilmişti. Mehmet Ali Paşa Mısır Valisi olduktan sonra Mısır'ı kalkındırmış ve Mısır'da güçlü bir donanma kurmuştu. Osmanlı Devleti'nin Yunan ayaklanması sırasında Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemesi ve Suriye anlaşmazlığı Mehmet Ali Paşa isyanının sebepleridir.³² 1831 yılında Mehmet Ali Paşa, Süleyman Paşa ve oğlu İbrahim Paşa'yı 24.000 kişilik bir kuvvetle Suriye'ye göndererek burayı işgal edince, Osmanlı tarihinde on yıl boyunca sürecek Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ayaklanması başlamış oldu. Osmanlı Devleti açısından Mehmet Ali Paşa olayı hem çözümü zor bir olay hem de on yıla yakın bir zamanı alan ciddi bir problem olmuştu. Ancak önemli bir gerçek var ki o da Mehmet Ali Paşa'nın 1831 yılından 1840'a kadar olan Suriye ve çevre bölgesine hâkim olmasıdır.³³

Suriye Mehmet Ali Paşa'nın eline geçince başlangıçta birçok şehrinde (Halep, Şam, Trablus Şam, Sayda) Osmanlı yöneticileri görevlerinde bırakıldı. Ancak 1833 yılında II. Mahmut ve Mehmet Ali Paşa arasında imzalanan anlaşmadan sonra Suriye Mehmet Ali Paşa egemenliğine girince Osmanlı memurları görevlerinden alınarak yerlerine İbrahim Paşa'nın adamları getirildi. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa da Suriye Umum valisi olmuştur. Bu noktadan sonra artık Mehmet Ali Paşa idaresi hem Suriye'de hem de Lübnan'da iyiden iyiye kendini hissettirecektir. Suriye halkı ise İbrahim Paşa idaresinden

³¹ Tekindağ, "Lübnan", a.g.md., s. 104.

³² Mehmet Kocaoğlu, "The Revolt Of Cavallan Mehmet Alı Pasha", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi**, S. 5, Ankara, 1994, s. 209.

³³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.V, 7. b., TTK, Ankara, 1995, s. 129.

son derece hoşnut bir halde idi. Çünkü İbrahim Paşa vergileri indireceğini ve askerlik mükellefiyetini tamamen kaldıracağını ilan etmişti. İbrahim Paşa öncelikli olarak Lübnan'a tanınan bütün imtiyazları kaldırmış ve nüfusu 20.000'i geçen her şehirde bir istişare divanı (Divan'ül Meşvere) meydana getirmiştir. Bütün divanlarda da eşit bir şekilde Müslüman ve Hristiyan temsilci bulunmasını sağlamıştır. Öte yandan bütün dinlere eşitlik getirmiş, vergileri Müslüman ve Hristiyanlara eşit bir şekilde dağıtmıştır. Hristiyanlar önceleri Müslümanlardan farklı olarak hem Haraç vergisi verirler hem de askerlikten muaf tutulurlardı. Ancak İbrahim Paşa aksini yaparak Hristiyanları herhangi bir isyana karşı kullanmak gayesiyle silahlandırmıştır.³⁴ İbrahim Paşa'nın uygulamaları ve sonraları Osmanlı Devleti'nin Hristiyanları, hukuk yönünden Müslümanlarla eşit hale getiren Islahat Fermanı, eskiden beri Dürzîlere karşı kendilerini zayıf hisseden Marunîlerin teşkilatlanmalarına sebep olmuştur.³⁵

1834 yılında Mehmet Ali Paşa, İbrahim Paşa'ya gönderdiği emirde; “*Ferde*” adı verilen verginin Müslüman ya da gayri müslim gözetmeksizin eşit bir şekilde alınmasını, halkın silahsızlandırılmasını ve askeri hizmetin mecburi kılınmasını istiyordu. Hâlbuki bu yeni tedbirler İbrahim Paşa'nın halka olan vaatleri ile çelişiyordu. Mehmet Ali Paşa yönetiminin katı merkezîyetçi politikaları zamanla Suriye'de olduğu gibi öteden beri Osmanlı yönetimine zayıf bağlarla bağlı olan Lübnan bölgesinde de hoşnutsuzluklara sebep olmuştur.³⁶

1832-1840 yılları arasında Mısır idaresinde kalan Lübnan'da Kavalalı İbrahim Paşa bölge dengelerini alt üst eden yeni bir uygulamaya imza attı. Bu dönemde Emir Beşir, İbrahim Paşa'nın politikalarını uygulamaktan başka bir şey yapamadı. İbrahim Paşa'nın gayr-i müslimlere tanınmış ayrıcalıkları kaldırması, misyonerlik faaliyetlerine izin vermesi, ticari değeri yüksek olan mallara tekel sistemi uygulaması, yüksek askeri giderleri karşılamak için vergileri artırması ve zorunlu askerlik uygulaması bölge sakinlerinin bir an için kendi aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak Mısır yönetimine karşı birleşmelerine sebep olmuş ve geniş katılımlı bir isyan çıkmıştır. Haziran 1840 yılında gerçekleşen isyan sonrasında Emir Beşir Ekim 1840'ta Lübnan'ı terk ederek Malta'ya

³⁴ Şinasi Altundağ, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de Hâkimiyet Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı”, **Bellekten**, C. VIII, Sayı: 29, 1944, TTK Basımevi, Ankara, s. 232.

³⁵ Karal, a.g.e., s. 32.

³⁶ Altundağ, a.g.md., s. 237.

sürgüne gitmiş, İbrahim Paşa da Mısır meselesi ile ilgili diğer gelişmelerden dolayı Lübnan'ı tamamen boşaltmak zorunda kalmıştır.³⁷

Sonuç olarak M. Ali Paşa'nın Lübnan ve Suriye'deki yönetimi Mısır ile kıyas edilemeyecek derecede başarısız olmuştur. M. Ali Paşa ve Suriye politikası ileriki zamanlarda Lübnan'da yaşanacak çatışmaların birinci dereceden sebebi olmuştur. Bu konu ile ilgili makalesi bulunan Sebahattin Samur şunları ifade etmiştir: “*M. Ali'nin Lübnan politikası ise belki de hiç kapanmayacak bir yara açtı. Onun Emir Beşir'e bağlı Hristiyanları silahlandırması, bunları Müslümanlara karşı kullanması, Emir'in nüfuzunu Dürzîlere karşı kötüye kullanması kısa sürede bu dağlık bölgeyi ateşe verdi.*”³⁸

B. 1841 YILI OLAYLARI VE İLK ÇATIŞMALAR

1840 yılına gelindiğinde Suriye bölgesinde Mısır idaresi sona ermiş, Lübnan'ı 55 yıl idare etmiş olan Beşir Şihab ise idareyi bırakıp ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı. Şimdi Babıali'nin önünde; Lübnan bölgesinde asayişi yeniden tesis etmek, Dürzî ve Marunîler arasındaki dengeleri gözeterek bu toplulukların Osmanlı yönetimini benimsemelerini sağlamak ve Lübnan yönetiminde siyasi istikrarı sağlamak gibi birtakım sorunlar vardı. Ancak bazı gelişmeler Babıali'nin bu sorunları çözebilmesi için atacağı adımları zorlaştırıyordu.

Bunlardan bir tanesi Dürzî ve Marunîler arasında ileride yaşanacak çatışmaların tohumlarının ekildiği kıyasıya bir rekabetin başlamış olmasıdır. Çünkü İbrahim Paşa döneminde muhtemelen bölgedeki feodal yapıyı kırmak için Dürzî reisleri sürgüne gönderilmiş ve malları da müsadere edilmişti. Dürzîlerin Osmanlı zamanından beri bölge idaresindeki hâkim konumları bilinmektedir. Dolayısıyla bu uygulama Marunîler açısından düşünüldüğünde öteden beri kendilerini zayıf hissettikleri Dürzîlere karşı elde ettikleri bir fırsat gibi görünmektedir. Ancak Suriye ve Lübnan'da Mısır idaresi sona erdiğinde Dürzî reisleri sürgünden dönmüş ve hemen eski ayrıcalıklarını geri almaya çalışmışlardır. Öte yandan Marunîler de son zamanlarda Mısır kuvvetlerinin Lübnan'dan çıkarılmasında gösterdikleri çaba nedeniyle hem Babıali tarafından ödüllendirilmek hem de Lübnan

³⁷ Bilge, a.g.md., s. 250.

³⁸ Sebahattin Samur, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi”, **Bilimname**, C. XIII, Kayseri, 2007, s. 137.

idaresinde daha fazla söz sahibi olmak istiyorlardı.³⁹ Anlaşıldığı kadarıyla her iki grup da birbirilerine karşı rekabet ve düşmanlık hissiyatı içerisinde hareket ederek, Lübnan idaresinin belirlenmesi konusunda Osmanlı yönetiminden kendi lehlerine bir beklenti içerisindeydiler.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'ın ilanından sonra vilayetlerin idaresini kuvvetli bağlarla merkeze bağlamak politikası, Lübnan'daki istikrarın sağlanması için karşılaşılan bir diğer zorluktur.⁴⁰ Osmanlı Devleti öteden beri Lübnan'ı Man'oğulları ve Şihabiler gibi Dürzî ailelerinin reislerini Emir tayin ederek yönetmiş ve bu emirlere de idarede bazı ayrıcalıklar tanımıştı. Ancak gelinen noktada Babıali bir Tanzimat politikası olarak Cebel idaresini merkeze bağlamak girişiminde bulunacak bu da hem yerleşik halktan bazı kesimlerin hem de Avrupalı devletlerin tepkilerine yol açacaktır.

Marunîler ile Dürzîler arasındaki ilk çatışmaların 27 Şaban 1257/14 Ekim 1841 tarihinde gerçekleştiği ifade edilmektedir. Buna göre Dürzî ileri gelenlerinden Mir Numan, Mir Nasuh, Mir Ahmet ve Mir Abbas; emirlik merkezi olan Dayrû'l-Kamer'e yakın Dürzî köylerinden getirttikleri birkaç Dürzî'nin marifetiyle küçük bir olay çıkarırlar. Ancak bu küçük olay büyük çatışmaların fitilini ateşlemiş ve sadece bu ilk olayda birkaç yüz kişi ölmüş, çarşılar yağma edilmiş ve bazı dükkân ve evler yakılmıştır.⁴¹

Dayrû'l-Kamer, Şuf, Cezzin ve Ubeh gibi beldelere saldıran Dürzîler birçok kişiyi katletmekle beraber, bu yerleşim birimlerine ağır maddi hasar vermişlerdir. Emir Beşir Kasım, sorunları çözmek için Dürzî liderlerini sarayına çağırılmışsa da çok sayıdaki Dürzî reisi atlı sipahi birlikleri ile gelince telaşa kapılmış ve emrindeki Marunî birliğini Dürzîlere karşı harekete geçirmiştir. Böylece olaylar daha da büyümüştür. Ölü sayısının giderek fazlaştığı bu olaylar esnasında Dürzîler Emir'in sarayını kuşatarak, onu esir aldılar. Baabba'da yedi bin kişilik Hristiyan ordusu, Dürzîler karşısında yenilince dağlık bölge tamamıyla Dürzî kontrolüne geçmiştir. Çevredeki birçok Hristiyan köy yakılıp yıkılmıştır.⁴²

1841 yılında cereyan eden bu olaylar Lütfi Efendi tarihinde şöyle ele alınmıştır. “*Mısırhının tecrimat-ı mükerresinden na-tüvan (güçsüz) kalan ahali vergilerin tenzilini*

³⁹ Gökbilgin, a.g.m., s. 37.

⁴⁰ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, 2. b., TTK, Ankara, 2011, s. 4.

⁴¹ Gökbilgin, a.g.m., s. 644.

⁴² Bağlıoğlu, **Ortadoğu Siyasi Tarihinde Dürzîler**, s. 33.

istida edip o aralık hazinenin müzayakası (sıkıntı) sebebiyle istidaları is'af (birinin arzusunu yerine getirmek) olunamadığı cihetle Dürziler kol kol çeteler tertibiyle kurray-ı nasarayı yağmaya ve menazil-i ihrak (menzilleri yakma) ve şurada burada katl-i nüfusa başladılar ve günün birinde Mir Beşir'i Dayrû'l-Kamer'deki konağından kaldırarak sürükleye sürükleye sokaklarda tahkir eylediler.”⁴³

Buradan anlaşıldığına göre Mısır idaresi döneminde hem vergilerin ağırlığından hem de sık sık vergi toplanmasından güçsüz kalmış olan Cebel ahalişi önce Osmanlı yönetiminden vergilerin düşürülmesini talep etmiş ancak bu istekleri karşılanmayınca öncelikli olarak Dürzîler harekete geçmiş ve Marunî köylerini yakıp yıkmaya ve yağmalamaya başlamışlardır. Dürzîlerin daha da ileri gittikleri ve maalesef önlerine çıkan Marunîleri de öldürdükleri anlaşılmaktadır. Bu Dürzî ayaklanmasından yukarıda ifade edildiği gibi Cebel'in idarecisi konumunda olan Mir Beşir Kasım da nasibini almıştır.

Bu ilk çatışma ile ilgili bir başka husus bölge yetkililerinin Dürzîler ile Marunîler arasında çıkan olayları bastırmak ve bölgede asayişin sağlanmasını sağlamak adına yaptıkları ilginç bir uygulamadır. Bölge yetkilileri hem Marunîlerin kendilerini korumasını hem de Dürzîlerin bir daha ayaklanmamasını temin için Marunîlere silah dağıtmışlardır. Bu uygulama ile her ne kadar Marunîlerin kendilerini korumasını amaçlanmış olsa bile bu durumun ilerleyen süreçte Dürzî ve Marunîlerin kendi aralarındaki çatışmaların daha vahim bir hal almasına katkı sağladığı da söylenebilir.⁴⁴

Cebel Emiri Beşir Kasım'ın idare kabiliyetinin zayıf oluşu da bölgedeki taşkınlıkları tetiklemiştir. Din ve mezhep farklılıklarının yönetimi zaten zorlaştırdığı bir durumda kişiliği itibari ile zayıf birinin o dönemde bu görevi yürütmesi Dürzî ve Marunî çatışmalarının önlenememesinde pay sahibidir. Lütfi Efendi Tarihi'nde olay şu şekilde aktarılmıştır. “*Mir Beşir Kasım mülhem böyle müşkilat içinde ve ahali-i cebeliyenin cidden muhtac-ı islah olduğu bir zamanda reis-i hükümete geçmiş idi. Za'f-ı tab'a mübtela (tembel) beceriksiz bir zat olduğundan hiçbir tarafı hoşnud edememiş ve hangi işe el uzattıysa yüzüne gözüne bulaştırmıştır.*”⁴⁵

Olay Beşir Kasım'ın üstesinden gelemeyeceği bir duruma gelince, hadise müşirliğe aksetmiş ve hemen Mirliva Eyüp Paşa ile Kaymakam Selim Bey olay mahalline

⁴³ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e., s. 40.

⁴⁴ Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, 3. b., TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 408.

⁴⁵ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e., s. 45.

gönderilmişlerdir. Bu noktadan sonra sorunu çözmeye memur olan kişiler hem Marunîleri hem de Dürzîleri dinleyerek bir çözüm yolu bulmaya çalışmışlardır. Dürzî ve Marunî liderlerin ifadeleri meselenin iç boyutunun anlaşılması açısından önemlidir. Örneğin Dürzî liderlerden Mir Nasuh ve Mir Numan Devlet-i Aliye'nin sadık kulları olduklarını belirterek kendileri Ehl-i İslam oldukları için Hristiyanların Dürzîleri alt etmeğe çalıştığını söylemişlerdir. Ayrıca Marunîlerin Dürzîlere ait camilerin yanında kilise yaparak Dürzî mallarını ele geçirmek istediklerini ifade etmişlerdir. Eğer Hristiyanlar silahlarını bırakırlarsa ve Emirlik eskiden olduğu gibi Müslüman olan Şihab ailesinden birisine verilirse barışa hazır olduklarını, aksi durumda mücadeleye devam edeceklerini iletmişlerdir.⁴⁶

Dürzîler ile Marunîler arasındaki çatışmalar Ramazan ayı boyunca devam etmiştir. 1841 yılının Ramazan ayında gerçekleşen bir çatışma Osmanlı arşiv kayıtlarına şöyle yansımıştır. *“Birçok Dürzî şeyhleri Dayrû'l-Kamer'de mütemekkin olan İsevilerin bazılarıyla cirid oynayarak eğlenmekte iken cüz'i bahane ile beynlerinde der akab bir azim münazaa zuhur eylemiş. Dürzî şeyhleri İseviler aleyhinde olan adavetlerinden dolayı bir haftadan beri ahz-i sar (öç alma) raiyyesine düşman olduklarından yevm-i mezkurede cebelin bazı umur ve mesalihini müzakere zımında cem oldukları anda Dürzîlerin 400 nefer eşhas-ı müsellah olarak bir takım ihtiyar ve nisvan ve sıbyan üzerlerine hücum ile bila terahhum katl-ü i'dam ve altmış aded haneye dahi ihrak-ı bi'n-nâr (ateşte yanma) eylemiş olduklarından binaenaleyh iki tarafından gavgaya garışub beş yüz nefer İsevi iki bin nefer Dürzîler ile hayli vakit uğraşmışlardır.”*⁴⁷

Cebel-i Lübnan'da yerleşim birimleri o tarihlerde Dürzî ve Marunî toplulukların karışık bir şekilde yaşadıkları yerler haline gelmiştir. Buralar genellikle *“Muhtelit Karye”* olarak adlandırılmış ki ileride buna ayrıca değinilecektir. Ancak burada dikkati çeken husus birbirlerine düşman olan bu ki grubun yaşadıkları yerde sosyal ilişkide içerisinde olmaları ve Cebel'in yönetimi ile ilgili görüş alışverişinde bulunmalarıdır. İşte böyle bir toplantı esnasında aniden ortaya çıkan bir karışıklık süratle çatışmaya dönüşmüş ve Dürzîler tarafından Marunîler resmen katledilmişlerdir. Çoğu zaman çatışmalar katliamdan öte bir yıkım halini almış ve dükkânlar yıkılarak evler ateşe verilmiştir. Böyle olunca da asayişin sağlanması giderek zorlaşmış ve ciddi bir otorite boşluğu doğmuştur.

⁴⁶ Gökbilgin, a.g.m., s. 644.

⁴⁷ BOA, *İrade Mesail-i Mühimme*, Dosya No: 75, Belge No: 3.

Olayların bu şekilde seyretmesi üzerine Akka muhafızı Reşit Paşa bir askeri harekât düzenleyerek Dayrû'l-Kamer'de asayişî sağlamıştır. Düzenin bu şekilde sağlanmış olması Beşir Kasım'ın yetersizliğini de iyice ortaya koymuştur. Beşir Kasım Hristiyanlara arka çıkarak Dürzîleri karşısına almış olsa bile son olaylardan sonra Marunîler tarafından da istenmeyen adam ilan edilmiştir. Öte yandan bu kanlı hadiseler daha ilk başladığı andan itibaren Paris'te duyulmuş ve hızlıca Paris basınına yansımıştır. Gazeteler çatışmaları hayli abartarak yazmışlar olayları Hristiyan katliamı şeklinde aktarmışlardır. O tarihte Paris'te elçi olarak bulunan Mustafa Reşit Paşa konu ile ilgili ciddi bir mesai ve gayret sarf edecektir.⁴⁸

1. Mustafa Nuri Paşa'nın Bölgeye Gönderilmesi ve Lübnan'da Yeni Düzenleme

Olaylar ilk başladığında Babialî meselenin hallini önemli görmüş, eğer seri tedbir alınmazsa yabancı devletlerin müdahale etmek isteyebileceklerini düşünmüştür. Özellikle İngiltere ve Fransa bölgede nüfuz edinmek amacıyla bu konuyla yakından ilgilenmişlerdir. Lütü Efendi'nin de ifade ettiği gibi “*Beriyetü 'ş-Şam'da Fransa ve İngiltere hükümetleri arasındaki nüfuz-u rakibane artık aşikâre olmuş*” idi.⁴⁹ Osmanlı Devleti Avrupalı güçlerin de baskıları ile Serasker Mustafa Nuri Paşa'nın fevkalade salâhiyetle bölgeye gönderilmesine karar verdi.⁵⁰ “*Düvel-i muazzama-yı hamse sefaretlerinin tavassut ve inhaları üzerine Serasker Ser Kâtibi Mustafa Nuri Paşa'nın memuriyeti mahsusa ile Lübnan'a izamî devletçe karargir oldu.*”⁵¹

İfadelerden anlaşıldığına göre Babialî Cebel olaylarını önlemek için bir hüküm ya da irade göndermek yerine “*memuriyet-i mahsusa*” ile yetkili birini göndermeyi tercih etmiştir. Devletin bu tercihinde “*Düvel-i Muazzama-yı hamse*” tabir olunan İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya devleti elçilerinin etkisi de açıkça görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla XIX. yüzyılın birçok diplomatik olayında olduğu gibi Cebel-i Lübnan hadisesinde de Osmanlı Devleti sorunun çözümüne yönelik tek taraflı bir iradeye sahip olamamıştır.

Mustafa Nuri Paşa Beyrut'a ulaştıktan sonra Babialî'ye gönderdiği ilk bilgiler, bölgede yaşanan çatışmaların sona erdiği ve kısmen de olsa sükûnet sağlandığı yönünde

⁴⁸ Kaynar, a.g.e., s. 409.

⁴⁹ Ahmet Lütü Efendi, a.g.e., s. 45.

⁵⁰ E. J. Brill, **A History of The Druzes**, Leiden, 1992, s. 91.

⁵¹ Ahmet Lütü Efendi, a.g.e., s. 45.

oldu. Her iki tarafı da dinleyen Paşa, görüşmelerin neticesini ve grupların taleplerini Babıali'ye bildirdi. Buna göre Dürzîler, öldürme olaylarına karışmış olan Marunîlerin kendilerine teslim edilmesini ve Şihab ailesinden hiçbir surette emir kabul etmeyeceklerini Marunîler ise Dürzîlerin kendilerine karşı öteden beri husumet beslediğini, olaylara onların neden olduğu söylediler. Marunîler ayrıca olaylar esnasında kendilerini savunduklarını ve Dürzîlerin kendi ev ve kiliselerini yağma ettiklerini iddia ettiler. Hatta Mustafa Nuri Paşa'dan, gasp edilen mallarını geri almak için kendilerine asker ve mühimmat verilmesi dahi istediler. Cebel'in yönetimi için ise Şihabilerden birini kabul edebileceklerini bildirdiler.⁵² Ancak kimin emir tayin edileceği tam bir muammadır. Çünkü Dürzîler Şihab ailesinden birine şiddetle karşı çıkarken, Marunîler Şihab ailesine karşı çıkmamakla birlikte Beşir Kasım'ı kabullenmemektedirler.

Avrupalı devletler ise iki görüş etrafında toplanmışlardır. Bunlardan birincisi eski emir Beşir Şihabi'nin yeniden Lübnan'a emir tayin edilmesidir. Bu görüşü en çok Fransızlar savunmaktadır. Şihabi'nin Fransız dostluğu bilindiği için daha ilk zamanlardan itibaren onun Lübnan'dan uzaklaştırılmasına itiraz etmişler ve her fırsatta yeniden dönmesi için Babıali'ye baskı yapmışlardır. Fransızların bu kadar fazla itiraz etmelerinin bir sebebi de Beşir Kasım'ın Cebel emaretinden azil olduğundan başka bütün familyasının da görevli olduğu hizmetlerden çıkarılmış ve bu suretle Hristiyan taifesinden memuriyette hiç kimsenin bırakılmamış olmasıdır.⁵³ Zira Fransızlar bunu Cebel yönetiminin tamamen Hristiyanların elinden alınması şeklinde telakki ediyorlardı.

Avusturya Başkanı Metternich de Fransa'nın bu politikasını desteklemiştir. İkinci görüşü savunan İngiltere'dir. İngilizler Beşir Şihabi'nin yeniden Lübnan'a dönmesini ve emir olmasını bölgenin Fransız nüfuzu altına girmesi şeklinde düşünerek, Beşir Kasım'ın değiştirilmesine gerek olmamakla birlikte eğer bu mümkün olmazsa Kasım'ın yerine getirilecek ismin Beşir Şihabi'nin oğlu Mir Emin olması gerektiğini ifade ediyorlardı. Lübnan sorunu ile yetkili kılınan Mustafa Nuri Paşa sadece Avrupalı devletlerin birbirileri ile çatışan politikalarını değil, aynı zamanda Dürzîler ile Marunîlerin uzlaşmaz ve bir o kadar aykırı görüşlerini de dikkate almak zorundaydı.⁵⁴

⁵² Gökbilgin, a.g.m., s. 649.

⁵³ Kaynar, a.g.e., s. 410.

⁵⁴ Ülman, a.g.m., s. 256.

Mustafa Nuri Paşa da kendisine verilen yetkiyi kullanarak bölgede bulunan Mirliva (Macar) Ömer Paşa'yı emir olarak tayin etti (15 Ocak 1842). Mustafa Nuri Paşa Ömer Paşa'nın bölge ahvaline hâkim bir kişi *-bu havali ahvaline vukuf-u kaftiyesi bulunmak mülasebesiyle-* olduğuna inanıyordu.⁵⁵

*“Mustafa Nuri Paşa Beyrut'a vüsulünde hâkim-i cebel Mir Beşir Kasım Şihabi azl ile idare-i cebeliyeyi ümera-i askeriyeden Mirliva Ömer Paşa'ya ihale eyledi. Ömer Paşa'nın idaresinden dahi ahali memnun olmayub şikâyetlerini konsoloslara isale-i mübaşeret eylediler.”*⁵⁶

Beşir Kasım'ın azledilmesi ve Ömer Paşa'nın Serasker tarafından emirliğe tayin edilmesi Babıali'de farklı mülahazalara yol açmıştır. Ömer Paşa'nın Macaristan bölgesinden olması ve İngiltere elçisinin ileride bunu bir sorun haline getirip Paşa'nın azlını isteyebileceği ihtimaline karşı Babıali, şimdilik Ömer Paşa'nın Serasker buyuruldusu ile görevlendirilmesini hükme bağlamıştır.⁵⁷ Ömer Paşa'nın tayini aynı zamanda 1697 tarihinden itibaren bölgede hâkim durumda olan Şihabi ailesinin hâkimiyetinin sona erdiğini gösteriyordu.⁵⁸

Avrupalı devletlerin elçileri Osmanlı hariciyesine müracaat ederek Ömer Paşa'nın görevlendirilmesinin muvakkat olup olmadığını sordular, eğer değilse bu durumun Cebel ahalisine verilen müsaade ve imtiyazlara aykırı olacağını bildirdiler. Hariçten emir tayin etmenin ahalinin hoşnutsuzluğuna sebep olacağını dolayısıyla bir müddet sonra yine bölgede karışıklık çıkacağını bildirdiler. Kendilerine verilen cevapta yapılan görevlendirilmenin uygun ve bölge halkının arzusu ile gerçekleştiği, ancak ileride bir sorun yaşanır ve Ömer Paşa iyi idareye muktedir olamazsa gereken tüm tedbirlerin alınacağı açıkça belirtilmiştir. Avrupalı Devletlerin elçilerinin Babıali'ye şikâyetleri son bulmadı. İngilizler emirliğin yine Şihab ailesinden birine verilmesini ve Cebel-i Lübnan'da Dürzîlere tanınmış olan ayrıcalıkların muhafazasını istiyordu. *“Fransa ve Rusya sefaretləri Şihabiyundan bir Hristiyan hâkimin idaresi altında olarak muhtariyet-i sabıkanın iadesini iltizam ettiler ise de...”*⁵⁹

⁵⁵ Brill, a.g.e., s. 45.

⁵⁶ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e., s. 46.

⁵⁷ Gökbilgin, a.g.m., s. 651.

⁵⁸ Ussama Makdisi, **The Culture of Sectarianism: Community, History and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon**, London, 2000, s. 7.

⁵⁹ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e., s. 46.

Avusturya'nın da durumdan şikâyetçi olması üzerine Babialı bölgeye yönelik tam bir bilgi sahibi olmak için Serasker nezdine hususi bir memur göndermeye karar verdi. Bu işle görevlendirilen Selim Bey Cebel-i Lübnan'da Seraskerle birlikte meseleyi inceleyecek ve gerekirse oradaki konsoloslar ile de görüşerek Babialı'yi bilgilendirecektir. Selim Bey Beyrut'a ulaştıktan sonra vaziyeti yerinde görmek imkânını buldu ve Dürzî ve Marunî bütün Cebel ahalisinin mevcut idareden memnun olduğunu gördü. Bundan başka Marunî ileri gelenlerinin eski emir Beşir Şihab'ın tekrar görevlendirilmesi şeklinde bir taleplerinin olmadığını müşahede etti.⁶⁰ Buna rağmen Avrupalı devletlerin elçileri Selim Bey'in gönderdiği rapora inanmadıklarını, konsolosları tarafından gönderilen raporlarda aksine bilgiler olduğunu beyan ile Dürzî ileri gelenlerinin eski ayrıcalıklarının iadesi yönünde talepleri olduğu hususlarını ısrarla ilettiler. Avrupalılar bölgedeki Hristiyanların açıkça Hristiyan Şihabi ailesinden başka bir yönetimi kabul etmeyeceklerini ve Lübnan'a eskiden beri tanınan ayrıcalıkların devamını istedikleri yönünde görüş bildirmişlerdir.⁶¹

Osmanlı Devleti Cebel-i Lübnan olaylarının başladığı ilk günden beri durumun hassasiyetine binaen bu olayın bir dış politika malzemesi olmasını da engellemeye çalışmıştır. Çünkü Cebel-i Lübnan bölgesinde Dürzî ve Marunî topluluklar arasındaki herhangi bir çekişme, anında Avrupa basınında yer buluyor ve bu konu ile ilgili abartılı yazılar çıkıyordu. Hariciye Nezareti Sefaretler Evrakına ait Hicri 9 Cemaziye'l-ahir 1258/18 Haziran 1842 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre ittifak-ı düveliyeye tabir olunan devletler Cebel'in durumundan sürekli bilgilendirilerek bölgede asayişin sağlanmaya çalışıldığı iletilmiştir. *"Kara postasıyla bu kere iş'ar (haber verme) olduğu vecihle devletlû Serasker Paşa Hazretleri tarafından tevariüd (arka arkaya gelen) eden tahriratta asayiş-i cebel bi hamdihi tealâ azade-i teşviş ve halel (karışıklık ve bozukluktan uzak) olarak..."*⁶²

Babialı, Cebel idaresi için yükselen itirazları dindirmek için Selim Bey'in Cebel'de büyük bir seyahat yapmasını ve gerçek anlamda bölge ahalisinin ne düşündüğünü mazbata tanzim etmek suretiyle iletmeye kararını verdi. Ayrıca hazırlanacak bu mazbatanın Fransızcaya çevrilerek Avrupalı devletlerin elçilerine verilmesi kararı alındı. Selim Bey 34 günü alan bir seyahat yaptı ve 3000 mühür ve imza toplayarak İstanbul'a döndü. Selim

⁶⁰ Gökbilgin, a.g.m., s. 654.

⁶¹ Makdisi, a.g.e., s. 9.

⁶² BOA, **Hariciye Nezareti Sefaretler Evrakı (Londra)**, Dosya No: 2, Belge No: 1.

Bey'in tespitlerine göre Marunî Patrik'i ve bazı Rum Katolik papazları bölge durumu hakkında memnunluklarını bildirenlerin kiliseye alınmayacağını ilan ederek ahaliyi korkutmuşlardı. Yine ifade edilene göre Beşir Şihab ailesini isteyen sadece bir grup Marunî ve Rum Katoliklerdi. Dürzî ve Marunîlerin çoğunluğu Şihab ailesinin yönetimini istememekteydi.⁶³

2. Çifte Kaymakamlık Dönemi

Cebel'e bölge ahalisinden olmayan birinin atanmasına neden olan itirazlar Selim Bey'in raporu ile de son bulmadı. Dürzî ve Marunîlere emir olarak Cebel dışından birinin atanması aslında devletin Tanzimat politikaları ile örtüşen bir uygulama idi. Çünkü Osmanlı Devleti yukarıda da bahsedildiği üzere Tanzimat'tan sonra eyalet yönetimlerini merkeze bağlamak politikasına yönelmişti. Ancak ne Avrupalı devletler ne de yerli ahali hiçbir zaman bu fikre sıcak bakmamışlardır. Bunun nedeni ise Dürzî ve Marunî çatışmalarının temelinde siyasi hâkimiyet arzusunun olmasıdır. Her iki topluluk da Cebel'de yönetimin kendi ellerinde olmasını istiyor ve bunun mücadelesini veriyorlardı.

Avrupalı devletler Lübnan'da Marunî ve Dürzîlerin yönetimi için iki ayrı emirin görevlendirilmesi fikrini ortaya attılar. 6 Eylül 1842'de vükeladan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye Reisi Halil Rıfat, Kapudan Tahir, Selim Bey ve Müşir-i Asakir-i Şahane Rıza Paşa ile İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya elçilerinin katıldığı bir toplantıda Cebel-i Lübnan sorunu ele alındı. Bu toplantının sonucunda Sayda Müşiri'ne talimat yazılması kararı alındı. Talimatta yer alan emirlerde Sayda Müşirinden Ömer Paşa'yı azletmesi ve birini Dürzîlere diğerini ise Marunîler üzerine olmak üzere iki memuru kaymakam unvanı ile ataması istendi.⁶⁴

O sıralarda Sayda Müşirliği'ne atanmış olan Esat Paşa da Dürzî ve Marunî reislerini toplayarak onlara bütün tebaayı himaye edip koruyacağını teminatını vermiş ve onlardan isteklerini sormuştu. Marunîlerin ileri gelenleri teşekkürlerini ifade ederken Dürzîler önceki olaylarda hapsedilen Dürzî şeyhlerinin hala bırakılmadığını ve Ömer Paşa idaresinin kendi güvenliklerini tehlikeye düşürdüğünü ilettiler.

Esat Paşa Lübnan'da Dürzî ve Marunîler arasındaki sorunları çözmek için uğraşırken Babialî'nin kaymakamlık sisteminin uygulanması konusundaki talimatı

⁶³ Gökbilgin, a.g.m., s. 656.

⁶⁴ Gökbilgin, a.g.m., s. 657.

Beyrut'a ulaştı. Çifte Kaymakamlık sistemi uygulamasına göre; Cebel-i Lübnan, Sayda Eyaleti Müşirleri yönetiminde olmak üzere bundan sonra Dürzî ve Marunî topluluklardan her birine kendi içlerinden birer kaymakam tayin etmek suretiyle idare olunacaktır. Kaymakamların tayini hususunda Canbulat ailesinden Mir Numan veya Arslan ailesinden Mir Emin'in Dürzîlere ve Faris ailesinden Mir Haydar'ın veya bir başkasının Marunîlere kaymakam tayin edilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Sayda Müşiri Esat Paşa, Beyt Abi Lami'den Mir Haydar'ı Marunîlere, Beyt Arslan'dan Mir Ahmet'i de Dürzîlere kaymakam olarak görevlendirdi.⁶⁵ Cebel Bölgesi bu düzenleme ile coğrafi olarak kuzey bölgesi (*Nasara Kaymakamlığı*) ve güney bölgesi (*Dürzî Kaymakamlığı*) olmak üzere ikiye ayrıldı.⁶⁶

Anlaşıldığı kadarıyla Babıali kaymakamlık sistemi ile Ömer Paşa'nın tayini sonrası Avrupalılarda oluşan Cebel'in idari özerkliğinin sona erdirildiği endişelerini gidermeye çalışmıştır. "*Ömer Paşa'nın tayininden devletlerce husul-i melhuz olan ilgay-i muhtariyet şüphesini izaleyi muvaffak görüp...*" Bunun dışında kaymakamların Sayda Valisi tarafından tayin edilmesi, yetki bakımından herhangi bir değişikliğin olmadığı *-ümera-i sabıkanın hukukunu haiz olan kaymakamlar-* topladıkları vergileri hazineye göndermeleri *-tekâlif-i mahalliyeyi maktuan (toptan) hazine-i devlete teslim eylemeleri-* hükme bağlanmıştır.⁶⁷

C. 1845 YILI OLAYLARI VE MUHTELİT KARYE SORUNU

Çifte Kaymakamlık uygulaması Babıali'nin Lübnan sorununun çözümüne yönelik bulmuş olduğu bir çözüm yolu idi. Ancak kaynaklarda ifade edildiğine göre Çifte Kaymakamlık sistemi Lübnan'da asayışı temin edememekle kalmamış hatta iki topluluğun birbirlerine olan kinini de giderek artırmıştır. "*İki kaymakam idaresi Lübnan'da muntazır olan sükûn ve huzuru temin edememekten başka her iki tarafın muhasedesini (kinini) tahrik eyleyerek...*"⁶⁸

Lübnan'daki yeni uygulamadan rahatsız olan Dürzîler yine karışıklık çıkarmaya başlamışlardır. "*Kendilerini taraf-ı hükümet-i seniyyeden daha ziyade mazhar-ı himayet*

⁶⁵ Gökbilgin, a.g.m., s. 657.

⁶⁶ Makdisi, a.g.e., s. 9.

⁶⁷ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e., s. 46.

⁶⁸ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e., s. 46.

addeden Dürzîler yine tecavüzata başladılar. Me'murin-i Devlet-i Aliyye Tanzimat ile uğraşmakta olsun yanı başlarında iğtişaat ve mukatelat devam etmekte ve önü alınamamakta idi. Birçok emakin ve emvali nasara nehb ve garrat-ı garet olunarak 1259 ve 1260 tarihlerinde cebel yeni baştan cevelangah-ı cidal (muharebe meydanı) ve kıtal olmuştur. İki Fransız manastırı yağma ve bir Fransız rahibi itlaf edilmiştir... ”⁶⁹

Kaymakamlık sistemi henüz yeni uygulanmaya başlanan bir sistem olmasına rağmen bölge yönetimini ve kaymakamları bekleyen önemli sorunlar vardı. Bu sorunlardan bir tanesi ve en önemlisi “*muhtelit karye*” denilen, Dürzî ve Marunî toplulukların birlikte yaşadığı karma köylerin idaresi idi. Mısır işgaline kadar Dürzî ve Marunî toplulukların yaşadığı yerler birbirinden kolayca ayrılabilirdi. Ancak Mısır idaresi ve sonraki zamanlarda Marunîler güney bölgelere yayılarak Dürzîlerin yaşadıkları yerlere yerleşmeye başlamışlar, bununla da yetinmeyip yerleştikleri bölgelerde mülkiyet hakkı iddia etmişlerdi. 1860 yıllarına gelindiğinde Lübnan’da Dürzî ve Marunîlerin karışık yaşadığı köylerin sayısı 211’i bulmuştu. Böyle olunca bu köylerin idaresi ve Dürzî ağaların topraklarında çalışan Marunî köylülerin durumları çoğu zaman çözümü zor bir mesele haline gelebiliyordu.⁷⁰ Bu dönemde Marunî Kaymakamlığında 75.000 Marunî ve 10.000 Dürzî; Dürzî kaymakamlığında ise, 26.000 Dürzî ve 17.000 Marunî’nin yaşadığı tahmin edilmektedir.⁷¹

Lübnan’da Kaymakamlık sistemi uygulamaya konulunca Cebel-i Lübnan’daki Dahr-al Baydar Boğazı orta nokta olarak esas alınmış, buranın kuzeyinde kalan bölge Marunî, güneyinde kalan bölge ise Dürzî kaymakamın idaresine verilmişti. Ancak Dürzî Kaymakamlığı içerisinde Şuf kesimindeki köylerde, örneğin Dayrû’l-Kamer’de Marunîler çoğunlukta ve bu yapıdaki köylerin kime bağlanacağı önemli bir sorundu. Marunî kaymakamın bölgesinde yaşayan Dürzîler gibi Dürzî kaymakamın bölgesinde yaşayan Marunîler kendi topluluklarından olmayan bir yetkilinin egemenliğinde yaşamak istemiyorlardı. Bu da hem Kaymakamlık sisteminin uygulanmasını tehlikeye atıyor hem de yeni anlaşmazlıklara ve çatışmalara davetiye çıkarıyordu. Karma köylerin idaresi konusunda Fransa şöyle düşünmekteydi. Dürzî bölgesi içindeki karma köylerde, Dürzî kaymakamın tayin ettiği Dürzî vekil yanında bir de Marunî kaymakamın tayin edeceği bir

⁶⁹ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e., s. 47.

⁷⁰ Ülman, a.g.m., s. 255.

⁷¹ Bağlıoğlu, a.g.e., s. 34.

Marunî vekil bulunmalı, bu Marunî vekil doğrudan doğruya Marunî kaymakama bağlı ve ona karşı sorumlu olmalıdır. Ancak İngilizler Marunî kaymakamın kendi yetki sahası dışına taşan bu öneriyi desteklemiyorlardı. Onlara göre, Dürzî bölgesi içindeki karma köylere Dürzî vekilin yanı sıra bir Marunî vekil de tayin edilmeli, fakat bu tayin Marunî kaymakam tarafından değil, Dürzî kaymakam tarafından yapılmalı Marunî vekiller Dürzî kaymakama bağlı olmalıdır.⁷²

Karma köylerin idaresi konusunda İngiliz ve Fransız önerilerinin farklı olması Babıali'nin kendi düşüncesini uygulama imkânını sağlamıştır. Buna göre karma köylere halk tarafından seçilecek biri Dürzî, öteki Marunî iki vekilin tayin edilmesi ve bunların doğrudan doğruya Sayda valisine bağlı ve ona karşı sorumlu olmaları kararlaştırılmıştır. “...her iki taraf-ı mesalihenin kendi taraflarından müntehib vekilleri ile idare olunması suret-i tensib edildi...”⁷³

Bundan sonra “*muhtelit karye*” tabir edilen bölgelerde her topluluk için belirlenmiş vekiller, o topluluğun temsilcisi olacak ve işlerini halledecektir. “*Kurra ve kasabat-ı muhtelitede eğer o karye ve kıt'a Dürzî kaymakamlığında ise ahaliy-i nasaranın işlerini kendi vekilleri görüp Dürzî mukataacıları müdahale etmeyecekler ve diğer taraf için de aynı suretle muamele edilecek idi.*”⁷⁴

Cebel'deki asayişin sağlanması için yönetim sıkıntıları çözülmeye çalışılırken kaymakamların da bazı durumlarda yetersiz kaldıkları görülmektedir. Çatışmalar esnasında süratle tedbir alınamaması durumunda karışıklıklar giderek artmış ve kaymakamlar bu durumda aciz kalmışlardır. Örneğin 1845 tarihli bir arşiv belgesinde yine bir çatışma sonrası gerekli önlemler alınmadığı için olayların daha da yaygınlaştığı ifade edilmektedir. “*Cebel-i Lübnan'da Dürzî ve nasara taifeleri miyanelerinde (ortalarında) vuku bulan fesadın çarçabuk önü kesdirilip büyümemesi mahfuz iken nasara kaymakamı Mir Haydar ve nasara vükelasından Âdem muvafakatlari münasebetiyle tezayüd (çoğalma) bulmuş olduğu...*”⁷⁵

⁷² Ülman, a.g.m., s. 262.

⁷³ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e., s. 46.

⁷⁴ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e., s. 47.

⁷⁵ BOA, **Sadaret Mektubu Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM)**, Belge No: 19.

1. Şekip Efendi Düzenlemesi

Karma köylerin idaresi için uygulanan sisteme göre Marunîlerin önemli bir kısmı Sayda valisine bağlanmıştı. Bu durum Marunîlerin mevcut sistemden şikâyet etmelerine neden oldu. Dolayısıyla Fransızlar Avusturya'yı da yanlarına alarak Lübnan idaresinin yeniden Şihab ailesinden birinin yönetimine verilmesi konusunda isteklerini dillendirmeye başladılar. Ancak böyle bir uygulama şimdiye kadar Lübnan konusunda yürütülen bütün diplomatik çabaların ve elde edilen kazanımların bir anda sona erdirilmesi anlamına gelecekti. Çünkü hâlihazırda uygulanan bu kaymakamlık sistemine uzun süren tartışmalar ve çalışmalar neticesinde gelinmişti. İngilizler tam bu noktada Fransa'nın görüşüne karşı çıkararak bu sistemin bölgedeki yapıyı koruyan ve dengeleri gözetten en iyi sistem olduğunu ifade etmişler, böylelikle Babıali'nin Fransa ve Avusturya'ya karşı elini güçlendirmişlerdir. Babıali de buradan hareketle yeniden eski sisteme dönme şeklindeki Fransa ve Avusturya düşüncelerini kesin bir dille reddetmiştir.⁷⁶

Lübnan'da uygulanan Kaymakamlık sistemi bölge yönetimi için her ne kadar bir düzenlilik getirmişse de bu sistem Dürzî ve Marunî topluluklar arasındaki çatışma nedenlerini ortadan kaldıramamıştır. 1841 yılında yaşanan olaylar sırasında zarar gören Marunîlerin tazmini meselesi 1845 yılının Mayıs ayında sıcak çatışmaya dönüşmüş, bu çatışma esnasında Dürzîler bazı kiliseleri yakarak bir Katolik papazı da öldürmüşlerdir. Bu olay Avrupa devletlerini harekete geçirmiş ve hemen Babıali'ye baskı yapmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Babıali'de Lübnan idaresine gerekli görülecek değişikliği ve yenilikleri yapmak üzere Hariciye Vekili Şekip Efendi'yi Lübnan'a yollamıştır.⁷⁷ Şekip Efendi Beyrut'a ulaştığında meselenin İstanbul'da bilindiğinden daha kötü olduğunu gördü. Buradaki konsolosların elçiler tarafından denetlenmeyecek kadar kendi başlarına buyruk hareket ettiklerini ve sürekli bir şekilde bölge halkını kışkırttıklarını, bu konsoloslar Cebel'den çıkarılmadıkça bölgeye huzur ve asayişin gelmeyeceğini Babıali'ye bildirmiştir. Şekip Efendi ilk iş olarak sivil halkın elindeki silahların toplanması önlemini almak istemiş, sonra da bölgeye yayılmış bulunan yabancı uyruklu kimselerin –ki bunların önemli bir kısmı İngiliz ve Fransız misyonerler ile birlikte Katolik papazlar- bölgede asayiş sağlanana kadar Beyrut'ta oturmalarını sağlamak istemiştir. Ancak sadece bu iki önlem

⁷⁶ Ülman, a.g.m., s. 262.

⁷⁷ Erdoğan Keleş, "Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 43, Ankara, 2008, s. 136.

bile konsolosların aşırı bir şekilde tepki vermelerine sebebiyet vermiş, elçilerine gönderdikleri haberlerde durumu Lübnan'ın ayrıcalıklı statüsüne son veriliyor şeklinde yansıtmışlardır. Durum Avrupa kamuoyunda da böyle algılanınca Babıali Şekip Efendi'yi görevden alarak Londra'ya elçi olarak atamıştır.⁷⁸

Şekip Efendi Lübnan'da iken Kaymakamlık sisteminin uygulanmasından doğan sorunları çözen ve bir süreliğine de olsa bölgeye istikrar sağlayacak yeni bir düzen getirebilmiştir. Kendi adıyla anılan bu düzenlemede Şekip Efendi, kaymakamları tayin yetkisini Sayda valisinden alarak Babıali'ye vermiş böylece kaymakam tayini konusunda çıkabilecek yerel anlaşmazlıkların önüne geçmek istemiştir. İkinci olarak yerel idare ile ilgili bir nizamname hazırlayarak kaymakamların her türlü idari tasarruflarını bu nizamname hükümlerine göre yapmaları esasını koymuştur. Lübnan idaresinde bir diğer yenilik Kaymakamlık bünyesinde faaliyet yürütecek olan karma meclislerdir. Buna göre her din ve mezhepten halkın yerel idareye katılımını sağlamak için kurulan bu karma mecliste her topluluk iki temsilci bulunduracak ve bu meclise kaymakam başkanlık edecekti. Meclis aynı zamanda yargılama görevi de yapabilecekti. Bunun için her topluluğun iki üyesinden biri kanunları bilen kişiler arasından seçilecekti. Şekip Efendi düzenlemesi tahmin edilenden çok daha fazla olumlu sonuçlar vermiş ve 1860 yılına kadar Lübnan'da kısmen bir huzur ve istikrar ortamı sağlanmıştır.⁷⁹

Osmanlı Devleti Dürzî ve Marunî düşmanlığının giderilmeden bölgeye barış ve huzur ortamının gelmeyeceğini biliyordu. Dolayısıyla iki grup arasında daimi bir barışın sağlanabilmesi için girişimler de olmuştur. *“Cebel-i Lübnan'da Dürzî ve Maruni taifeleri beyninde tekrar eden uygunsuzluğun şimdilik def'i ile ekser umumiyetle istihsali zımında taifeteyn-i merkumeteynin barışmaları yahud tarafeyn kaim-i makam ve mukataacı ve vükelasıyla Beyrut'a bila irsal barıştırılıp ber rabt verilmek üzere olduğu makarrımca arz ve inha kılınmıştır...”*⁸⁰

Şekip Efendi *“Tanzimat”* adını vererek yayınladığı iki beyanname ile Lübnan'ın idaresini şu esaslara bağlamıştır.

1. Cebel-i Lübnan Dürzî ve Marunî kaymakamlıklarına ayrılmıştır.
2. Kaymakamlar Sayda valisine bağlıdır.

⁷⁸ Ülman, a.g.m., s. 263.

⁷⁹ Ülman, a.g.m., s. 266.

⁸⁰ BOA, A.MKT. MHM, Dosya No: 1, Belge No: 5.

3. Halkı karışık bulunan yerlerdeki azınlık mukataaları, kendi vekillerince idare edilecektir.
4. Her kaymakamın maiyetinde 12 üyeli bir muhtelit (karma) meclis bulunacaktır.
5. Bu meclislerin adli, idari ve mali yetkileri olacaktır.
6. Her meclisteki 12 üyeden biri kaymakam vekilidir; Müslüman, Marunî, Dürzî, Ortodoks ve Katolik Rumların ikişer ve Mütevalilerin (Şii) bir temsilcisi bulunacaktır.
7. Lübnan, devlet hazinesine 3500 kese vergi verecektir
8. Vergiler, mükelleflerin mali kudretlerine göre toplanacaktır.⁸¹

Şekip Efendi'nin Cebel'de yapmış olduğu düzenlemenin ardından Dürzî Kaymakamlığı nezdinde şöyle bir meclis oluştu:

İslam'dan: Kadı Şeyh Mehmet ve Aza Şeyh Ahmet Hatip

Mütevali'den: Aza Kasım Arap

Dürzîlerden: Kadı Şeyh Mehmet ve Aza Yusuf Nusrettin

Marunîlerden: Kadı Başarehozi ve Aza Şecaan Abogon

Rum'dan: Kadı Hanahozi ve Aza Zahir Abunihan

Katolik'ten: Kadı Derviş Roze ve Aza Faris Şükur

Kâtip: Dürzî Mahmut Nakiyüddin.

Marunî Kaymakamlığı Meclisi ise şu üyelerden oluşuyordu:

İslam'dan: Kadı Hüseyin Hatip ve Aza Said Kınılan Depos

Mütevali'den: Aza Hasan Hemder

Dürzîlerden: Kadı Ali Balut ve Aza Ali Ebu Kıydiye

Marunîlerden: Kadı Hora ve Aza Resonyos Fahori

Rumlardan: Kadı Süleyman Merhim ve Aza Şedid İsa Hozi

Katolik: Kadı İbrahim Şami ve Aza Abdullah Ebu Hatır

Kâtip: Marunî Hoca Habip Ferdahi⁸²

⁸¹ Ekrem Buğra Ekinci, "Lübnan'ın Esas Teşkilat Tarihçesi", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 31, S. 3, Eylül 1998, s. 20.

Görüldüğü üzere Şekip Efendi Düzenlemesi olarak anılan bu yeni oluşumda oldukça geniş katılımlı ve farklı grupları temsil eden kapsayıcı bir meclis yapısına yer verilmiştir. Buna göre artık her topluluk idarede kendisini temsil edebilecek bir yetkiliye sahipti. Şekip Efendi Düzenlemesi bölgede sorunları temelinden çözmemiş olsa bile 1860 yılına kadar Cebel-i Lübnan'da huzur ve sükûneti sağlamıştır denilebilir.

⁸² Keleş, a.g.m., s. 141.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'ne bağlı Lübnan Eyaleti'nde yaşayan Dürzî ve Marunîler XIX. yüzyıl boyunca daima birbirileri ile mücadele halinde olmuşlardır. 1841 yılında başlayan çatışmalar zaman zaman her iki tarafa da ciddi kayıplar verdiren katliamlara dönüşebilmiştir. Topluluklardan birinin Müslüman diğerinin Hristiyan oluşu çatışmaların Avrupa kamuoyunda çoğu zaman yanlış anlaşılmasına sebep olmuş, durum çoğu kez Avrupalılar tarafından genellikle Hristiyanların barbarca katliamı olarak değerlendirilmiştir. Bu da haliyle Osmanlı Devleti'nin sorunu çözme iradesini zayıflatmıştır.

Bu çalışmada Dürzî ve Marunî mücadeleleri sadece 1841 ve 1845 olayları çerçevesinde ele alınmıştır. Olaylar ana hatları ile verilirken olayların ortaya çıkış nedenleri ve Osmanlı Devleti'nin çözüm amaçlı yapmış olduğu düzenlemeler ayrıntıları ile verilmeye çalışılmıştır. Olayların ortaya çıkmasında en etkili neden Lübnan'ın sahip olduğu etnik ve din kompozisyonunun çeşitliliğidir. Hem İslam hem de Hristiyanlık dinlerinin farklı mezheplerinin bir arada yaşadığı bir yer olan Lübnan'da siyasi istikrarı sağlamak tarih boyunca hep zor olmuştur. Bir diğer neden Avrupalı devletlerin Dürzî ve Marunî topluluklara destek vermeleridir. İngilizler Dürzîleri, Fransızlar ise Marunîleri desteklemişlerdir. Babıali Lübnan sorunu ile ilgili neredeyse hiçbir kararı tek başına alamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Lübnan sorununun çözümüne yönelik ilk adımı Cebel ahalisi dışından bir ismin vali olarak atanması olmuştur. Ancak Avrupalı devletler buna şiddetle karşı çıkmışlar, bu durumu yıllardır Lübnan'da var olan ayrıcalıklı yapıya aykırı görmüşlerdir. Aslında Osmanlı Devleti de gerçekleşen olayları bahane göstererek Tanzimat politikası olan eyaletleri merkeze bağlamak politikasını uygulamaya çalışmıştır. Dürzî ve Marunîler Lübnan yönetimi için hâkimiyet mücadelesi verirken böyle bir uygulama hiç kuşkusuz yerli halkın da tepkisini çekmiştir. Daha sonra uygulandığını gördüğümüz Çifte Kaymakamlık sistemi hem Dürzîlere hem de Marunîlere siyasi temsil hakkı tanıdığı için bir nebze başarılı olmuştur denilebilir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Yıldız Tasnifi Evrakı**, Dosya No: 26, 1. R. 1310.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **İrade Mesail-i Mühimme**, Dosya No: 75, Belge No:1.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **İrade Mesail-i Mühimme**, Dosya No: 75, Belge No: 3.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Hariciye Nezareti Sefaretler Evrakı (Londra)**, Dosya No: 2.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **A. MKT. MHM**, Belge No: 19.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **A.MKT. MHM**, Dosya No: 1, Belge No: 5.

Kitaplar

- ACAR İrfan C., **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, TTK Basımevi, Ankara, 1989.
- Ahmet Lütü Efendi, **Tarih-i Lütüfi**, C. 8, Dersaadet, Sabah Matbaası, 1328.
- ARMAOĞLU Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, 2. b., TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- ARMAOĞLU Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 18. b., Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010.
- ARI Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, 2. b., Alfa Yay., İstanbul, 2008.
- BAĞLIOĞLU Ahmet, **İnanç Esasları Açısından Dürzîlik**, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2004.
- BAĞLIOĞLU Ahmet, **Ortadoğu Siyasi Tarihinde Dürzîler**, FÜOAM Yay., No: 11, Elazığ, 2006.
- BRILL E. J., **A History of The Druzes**, Leiden, 1992.
- CHASSEAUD George Washington, **The Druses of the Lebanon**, London, 1855.
- DAVUTOĞLU Ahmet, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yay., İstanbul, 2001.
- GIDNEY T., **The History of the London Society for Promoting Christianity Amongst the Jews**, London, 1908.
- GÜNALTAY Şemseddin, **Suriye ve Filistin**, 2. b., TTK Basımevi, Ankara, 1987.

- HAYDAROĞLU İlknur Polat, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yay., Ankara, 1993.
- HITTI Philip K., **The Origins Of The Druze People And Religion**, Columbia University Press, 1928.
- KARAL Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.V, 7. b., TTK Basımevi, Ankara, 1995.
- KAYNAK Mahir - Emin GÜRSES, **Büyük Ortadoğu Projesi**, 10. b., Timaş Yay., İstanbul, 2005.
- KAYNAR Reşat, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, 3. b., TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- KOR Zahide Tuba, **İç Savaşın Gölgesinde Lübnan**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- MAKDİSİ Ussama, **The Culture of Sectarianism: Community, History and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon**, London, 2000.
- ORTAYLI İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 7. b., İletişim Yay., İstanbul, 2001.
- ORTAYLI İlber, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, 2.b., TTK, Ankara, 2011.
- ÖNGÖR Sami, **Ortadoğu Siyasi ve İktisadi Coğrafya**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1964.
- ÖZEY Ramazan, **Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası**, 4.b., Aktif Yayınevi, İstanbul, 2009.
- PARETZ Don, **The Middle East Today**, Fourt Edition, New York, 1983.
- SANDER Oral, **Siyasi Tarih**, 8.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- TURAN Ömer, **Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu**, Yenişafak Gazetesi Kültür Armağanı, İstanbul, 2003.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, 7. b., TTK Basımevi, Ankara, 1995.

Sürelî Yayınlar

- AÇIKSES Erdal, "Dünden Bugüne Büyük Ortadoğu Projesi", **FÜOAM** Yay, No: 16, Elazığ, 2006, ss. 69-101.
- ALTUNDAĞ Şinasi, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de Hâkimiyet Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı", **Belleten**, C.VIII, S. 29, TTK Basımevi, Ankara, 1944, ss. 231-243.
- ATEŞ Hamza - Ünal Soner, "Devletin Doğduğu Yer: Antik Çağ Ortadoğu'sunda İdari Hayat", **Bilgi (8)**, 2004 / 1, ss. 21-42.

- BAĞLIOĞLU Ahmet, “Dürzîliğin Felsefi ve Dini Arka Planı”, **FÜİFD**, S. 8, Elazığ, 2003, ss. 215-228.
- BAĞLIOĞLU Ahmet, “Dürzîliğin Temel Kaynakları: Dürzî Risaleleri”, **FÜİFD**, S. 8, Elazığ, 2003, ss. 179-198.
- BİLGE Mustafa L., “Lübnan”, **TDVİA**, C. 27, Ankara, 2003, ss. 243-254.
- BOYNUKALIN Ertuğrul, “Evzâî ve Fıkhi Mezhebi” **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XIII, S. 23 (2011/1), ss. 1-33.
- BUZPINAR Şit Tufan, “Lübnan” , **TDVİA**, C. 27, Ankara, 2003, ss. 248-254.
- BUZPINAR Ş. Tufan, “Suriye ve Filistin’de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19. Yüzyıl)”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 10, 2003, ss. 107-120.
- ÇELİK Aydın, “Fatımiler Devleti’nin Kuruluşu”, **FÜSBD**, C. 15, S. 2, Elazığ, 2005, ss. 433-453
- ÇETİNSAYA Gökhan, “Ortadoğu”, **TDVİA**, C. 33, İstanbul, 2007, ss. 403-407.
- DALKIRAN Sayın, “Tarih-i Cevdet’te İslam Mezhepleri-II (Dürzîlik ve Nusayrilik)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.21, Erzurum, 2003, ss. 201-217.
- DAVİSON Roderic, “Where Is The Middle East?”, **Foreign Affairs**, vol. 38, New York, 1959-1960, pp. 665-675.
- DURSUN Davut, “Ortadoğu’nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 50, 2005, ss. 1241-1247.
- DURSUN Davut, “Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi”, **Stradigma.Com**, http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/11_2003_01.pdf), Kasım, 2003, ss. 1-6.
- EKİNCİ Ekrem Buğra, “Lübnan’ın Esas Teşkilat Tarihçesi”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 31, S. 3, Eylül, 1998, ss. 17-35.
- EMECEN Feridun, “Ma’noğlu Fahreddin”, **TDVİA**, C. 12, İstanbul, 1995, ss. 80-82.
- EROĞLU Ahmet Hikmet, “Hristiyanların Bölünme Sürecine Bir Bakış”, **AÜİFD**, C.41, S. 1, Ankara, 2000, ss. 309-325.
- ESSAİD Aida, “What is the Middle East?”, **Center for Strategic Studies**, University of Jordan, Fall 2010, sy.

- GÖKBİLGİN M. Tayyip, “1840’tan 1861’e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler” **Bellekten**, C.10, TTK Basımevi, Ankara, 1946, s. 641-703.
- GÖKBİLGİN M. Tayyip, “Dürzîler”, **İA**, C.3, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, ss.665-680.
- GÜNAL Altuğ, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, **Ege Akademik Bakış Dergisi**, C.4, S. 1, Temmuz, İzmir, 2004, ss. 156-164.
- HODGSON Marshall G. S. Dürzî, “Mezhebinin Doğuşunda Ed-Derezî ve Hamza’nın Rolü” çev. Ahmet Bağlıoğlu, **AÜİFD**, C. XLIV, Ankara, 2003, S. 2, ss. 273-299.
- HÜLAGÜ M. Metin, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 10, Kayseri, 2001, ss. 57-99.
- IŞIK Ramazan “Marunîleri Memlûkler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri” **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. IX, S. 1, Sivas, 2005, ss. 203-218
- IŞIK Ramazan, “Osmanlının Son Dönemlerinde Marunîlerin Lübnan’da Bağımsız bir Hristiyan Devleti Kurma Girişimlerinin Fikri Temelleri”, **FÜSBD**, C.15, S. 2, Elazığ, 2005, ss. 413-432.
- IŞIK Ramazan, “1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan’da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri”, **FÜİFD**, S. 15, Elazığ, 2010, ss. 167-187.
- IŞIK Zekeriya, “19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 2, Aralık, 2011, ss. 45-61.
- KARASU Cezmi, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisine Genel Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi**, S. 4, Ankara, 1993, ss. 205-221.
- KAYA Mahmut “Beytü’l-Hikme”, C.VI, **TDVİA**, 1992, ss. 88-90.
- KELEŞ Erdoğan, “Cebel-i Lübnan’da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 43, Ankara, 2008, ss. 131-157.
- KOCAOĞLU Mehmet, “The Revolt Of Cavallan Mehmet Alı Pasha”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi**, S. 5, Ankara, 1994, ss. 209-220.
- KONAN Belkis, “Osmanlı Devleti’nde Protege (Koruma) Sistemi” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 58, Ankara, 2009, ss. 169-188.
- LAÇİNER Sedat, “Is There a Place Called ‘the Middle East?’”, **The Journal Turkish Weekly**, October, 2011, sy.

- LEWIS Bernard, "Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti", **AÜİFD**, C. XII, Ankara, 1964. ss.74-81.
- NAZAMROAYA Mahdi Darius, "Plans for Redrawing the Middle East: The Project for a 'New Middle East'", **Global Research**, (<http://www.globalresearch.ca/plans-for-redrawing-the-middle-east-the-project-for-a-new-middle-east/3882>), November, 2006, sy.
- OKUR Mehmet Akif, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", **Bilig**, (<http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/214.pdf>), S. 48, 2009, ss. 137-156.
- ORTAYLI İlber, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan üzerine Bazı Notlar", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 1984, ss. 90-113.
- ÖZ Mustafa, "Dürzîlik", **TDVİA**, C. 10, İstanbul, 1994, ss. 39-48.
- ÖZ Mustafa - Mustafa Muhammed Eş-Şek'a, "İsmailiyye", **TDVİA**, 2001, ss. 128-133.
- ÖZKAN Behlül, "Soğuk Savaş Sonrası Amerika'nın Dış politikası", **Stratejik Araştırmalar**, Ocak, 2011, ss. 52-91.
- ÖZTÜRK Mustafa, "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi", **History Studies Ortadoğu Özel Sayısı**, 2010, ss. 325-351.
- PUI Ayşe, "Osmanlı- Fransız Diplomasinin İki Mühim Evresi: Girit ve Mısır Seferleri", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 22, Ankara, 2007, ss. 159-176.
- SAMUR Sabahattin, "Cebel-i Havran 'da Dürzîler ve Sultan Abdülhamit'in bunlarla ilgili Politikası (1878-1900)" **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 5, Kayseri, 1994, ss. 399-414.
- SAMUR Sebahattin, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi" **Bilimname**, C. XIII, Kayseri, 2007, ss. 131-138.
- ŞAHİN Hasan, "Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri (Başlangıcından Paris Barışına-1856)" **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, S. 40, Erzurum, 2009, ss. 277-315.
- ŞENZEBEK Aytekin, "Başlangıçtan Günümüze Dürzîlik" **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 31, Konya, 2011, ss. 173-216.
- TAŞPINAR İsmail "Marunîler" **TDVİA**, C.28, Ankara, 2003, ss.71-72.
- TEKİNDAĞ Şehabettin, "Dürzî Tarihine Dair Notlar", **Tarih Dergisi**, C.7, 1957, ss. 143-156.
- TEKİNDAĞ Şehabettin, "Lübnan", **İA**, C.7, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1970, ss. 101-107.

- TOFTBEK E. “Kısa Dürzî İlmihali” çev. Ethem Ruhi Fıglalı, C. 25, **AÜİFD**, Ankara, 1981, ss. 215-220.
- TOMAR Cengiz, “Lübnan”, **TDVİA**, C. 27, Ankara, 2003, ss. 246-248.
- TURAN Namık Sinan, “Lübnan’da Ulusun İnşası ve Ortak Tınının Üretimi-Rahbani Kardeşler ve Feyruz” **Ortadoğu Etütleri**, C. 3, S. 1, Temmuz, 2011, ss. 193-228.
- ÜLMAN Haluk, “1840- 1845 Arasında Suriye ve Lübnan’ın Durumu ve Milletlerarası Politika” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.18, S. 3, ss. 243-268.
- YALDUZ Alparslan “Konsillerin Hristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili” **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.12, S. 2, Bursa, 2003, ss. 257-296.
- YORULMAZ Şerife, “Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl- 20. Yüzyıl başları)”, **Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi**, S.11, Ankara, 2000, ss. 697-768.

Diğer Kaynaklar

- AKAR Mustafa, Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hadiseleri (1860-1861), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996.
- ATLIOĞLU Yasin, Lübnan’da Seçimler ve Siyasal Bölünmüşlük, (http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/261/lubnanda_secimler_ve_siyasal_bolunmusluk.) 2005.
- ATLIOĞLU Yasin, Modern Lübnan’da Marunîler ve Çatışma, Marmara Üniversitesi Ortadoğu araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2011.
- AYHAN Veysel, Petrol ve Güvenlik: Ortadoğu’daki Krizlerin Ekonomi Polisiği, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2005.
- History of Lebanon, Rassemblement Canadien Pour le Liban (RCPL), (<http://www.rcplonline.org>).
- [http:// www.islamansiklopedisi.org/](http://www.islamansiklopedisi.org/)
- IŞIK Ramazan, Marunî Kilisesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2003.

- ÖZKAYA Olcay, Tanzimat Devri Cebel-i Lübnan Olayları (1860-1861), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002.
- ŞENGİL Mustafa, Dinler Tarihi Açısından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki Marunîler, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010.
- ŞENZEYBEK Aytekin, Dürzîlik, Doğuşu ve Temel Prensipleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2001.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Zafer		Çınar
Doğum Yeri ve Yılı	Elazığ		11.11.1979
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Düzeı	ORTA		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1993	1996	Elazığ Endüstri Meslek Lisesi
Lisans	1998	2002	Uludağ Üniversitesi-Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	2010		Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim dalı
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2004	2005	Özel Keles Yavuz Dershanesi/Bursa
2.	2005	2009	Özel A Kare Dergisi Dershanesi/Bursa
3.	2009	2014	Özel Bursa Kültür Anadolu Lisesi/Bursa
4.	2014		Çamlıdere ÇPL/Ş.Urfa
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	zafer_cinar@hotmail.com		
	Tarih İmza Adı Soyadı		Zafer Çınar